

ERUDITIO – EDUCATIO

Vedecký časopis Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne
Research Journal of the Faculty of Education of J. Selye University
A Selye János Egyetem Tanárképző Kara tudományos folyóirata

2018/2
(13. ročník / Volume 13.)

Zakladajúca hlavná redaktorka / Founder Editor in Chief
Margit Erdélyi

Hlavný redaktor / Editor in Chief
Péter H. Nagy

Vedecká redakčná rada / Academic Editorial Board

Prof. PhDr. Margit Erdélyi, CSc.; Dr. habil. PaedDr. Kinga Horváth, PhD.; Doc. PaedDr. Zita Jenisová, PhD.; Dr. habil. PaedDr. György Juhász, PhD.; Dr. Melinda Kalmár; Prof. Dr. Katalin Kéri; Doc. PaedDr. Viliam Kratochvíl, PhD.; Dr. habil. PhDr. József Liszka, PhD.; Prof. Anna Mazurkiewich, PhD.; Prof. Tatsuya Nakazawa, PhD.; Dr. habil. László Szarka, CSc.; Dr. habil. Barnabás Vajda, PhD.; Dr. habil. Vilmos Vass, PhD.

Jazyková úprava / Language Editor

PaedDr. Győriová Baková Eva, PhD.

English abstracts reviewed by

PaedDr. Andrea Puskás, PhD.

Preklady / Translation

Dr. habil. Vajda Barnabás, PhD.

Náš vedecký časopis je databázovaný v medzinárodnej databáze
Central and Eastern European Online Library (CEEOL).

Our scientific journal is registered in and databased by the
Central and Eastern European Online Library (CEEOL).

Tudományos folyóiratunk megtalálható a
Central and Eastern European Online Library (CEEOL) nemzetközi adatbázisban.

Realizované s finančnou podporou
Fondu na podporu program kultúry národnostných menšín
2018

Obsah

ŠTÚDIE

Sándor János Tóth: Etnolingvistická stránka ojkonym a priezvisk	5
Patrik Šenkár: Symbolické a realistické zobrazenia prostredí a vzťahov v trilógii Štefana Dováľa	26
Eva Vitězová: Interpretácia a metodické spracovanie povesti	39
Balázs Csiba: Genealógia pôvodných šľachticov z Hubíc – rod Gombai	45
Soňa Gabzdilová: Preberanie škôl na Slovensku do správy Československej republiky v rokoch 1918 – 1919 a zavádzanie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka ...	69
Ladislav Moravík: Analýza sebaregulácie žiakov dvoch vybraných stredných škôl v meste Nové Zámky	86

ODBORNÉ ČLÁNKY

Pavol Makovický – Milan Margetin: Zdravotné aspekty v chove kôz	99

DISKUSIA

Barnabás Vajda: Extrémizmus a vyučovanie dejepisu na Slovensku – príspevok k jednej diskusii	112

RECENZIE

Sándor János Tóth: Ladislav György: Slovenčina a slovensko-maďarská dvojazyčnosť	118
Sándor János Tóth: Miroslava Kýsel'ová – Martina Ivanová: Medzi konaním a dianím. Sémantické aspekty verba a valencia; Martina Ivanová: Modálnosť a modálne verbá v slovenčine	120
Tamás Török: Vörös Ferenc: Kárpát-medencei történeti családnévtasz; Anna Divičanová – Ján Chlebnický – Tünde Tušková – Iveta Valentová: Komlósske priezviská	122

ZOZNAM AUTOROV	124

Content

STUDIES

Tóth Sándor János:

The Ethnolinguistic Aspects of Local and Personal Names 5

Šenkár Patrik:

Symbolic and Realistic Depiction of the Environment and Relationships
in the Trilogy by Štefan Dovál' 26

Eva Vitězová:

The Interpretation and Methodical Analysis of the Legend 39

Csiba Balázs:

The Genealogy of the Noble Family from Hubice – the Gombais 45

Soňa Gabzdilová:

Taking over Schools in Slovakia into the Administration
of the Czechoslovak Republic between 1918 and 1919
and Introducing Slovak as the Language of Instruction 69

Ladislav Moravík:

The Analysis of Students' Self – Regulation in Two Selected
Secondary Schools in the Town of Nové Zámky 86

ARTICLES

Pavol Makovický – Milan Margetin:

Health Aspects in Goat Breeding 99

DISCUSSION

Vajda Barnabás:

Extremism and Teaching History in Slovakia
– Contribution to a Discussion 112

REVIEWS

Tóth Sándor János:

Ladislav György: Slovenčina a slovensko-maďarská dvojjazyčnosť 118

Tóth Sándor János:

Miroslava Kýsel'ová – Martina Ivanová: Medzi konaním a dianím.
Sémantické aspekty verba a valencia;
Martina Ivanová: Modálnosť a modálne verbá v slovenčine 120

Török Tamás:

Vörös Ferenc: Kárpát-medencei történeti családnévátlasz;
Anna Divičanová – Ján Chlebnický – Tünde Tušková – Iveta Valentová:
Kömlősske priezviská 122

AUTHORS 124

Etnolingvistická stránka ojkonomým a priezvisk

Sándor János Tóth

The Ethnolinguistic Aspects of Local and Personal Names

Abstract

The paper deals with proprials in the pedagogic process at universities. The main point is the natural migrational, substrate-superstrate system, which makes us understand the history of proprials as a more complex system than a Slovakian-Hungarian bilateral matter of language policy.

Local names are presented as examples of loanword adaptation. Demotivation, phonologic and grammatical integration processes are presented from the 10th until the 21st century. We distinguish between the natural and the codificated usage of local name varieties.

Personal names were researched by today's family names in a Slovakian town in Hungary, Szarvas / Sarvaš. These are good examples of demotivation in an interlingual context. The conclusion is the same as with local names: varieties are examples of natural usage; the tendency to unification is a tendency of codification, which is contradictory to the different linguistic image of the world of Hungarians and Slovaks. The differences can be used in a problem orientated teaching of linguistics at universities.

Key words: linguistic image of the world, lexical motivation, local names, proprial names, language contacts

Kľúčové slová: jazykový obraz sveta, lexikálna motivácia, miestne mená, vlastné mená, jazykové kontakty

Úvod

Vo verejnom školstve a na pedagogických fakultách sa v súvislosti s vlastnými menami kladie dôraz najmä na písanie veľkých písmen. Je to dôležité učivo z aspektu normy a má niekoľko kontrastív z aspektu slovensko-maďarského. V tomto príspevku sa sústreďujeme na to, čo je ešte okrem toho zaujímavé pri porovnaní vlastných mien v slovenčine a v maďarčine, že v maďarčine sa etnonymá nepíšu veľkým písmenom, naopak a na rozdiel od slovenského jazyka, v názvoch inštitúcií po maďarsky píšeme každé plnovýznamové slovo kapitálmi. Problematika vlastných mien by sa na pedagogických a filozofických fakultách v bilingválnom prostredí nemala vyčerpávať na úrovni (1) pravopisnej problematiky (napr. *Dvorníky-Včeláre* → *Szádudvarnok-Méhész / Méhészdudvarnok?*, *Perín-Chym* → *Perény-Hím / Perényhím?* Misad 2015, 54–70) alebo (2) kolísania tvarov napr.

Otta von Bismarcka, Charles(a) de Gaulla (podrobnejšie OLOŠTIAK – GIANITSOVÁ – OLOŠTIAKOVÁ 2007).

V príspevku poukazujeme na hlbšie etnolingvistické¹ súvislosti vybranej skupiny vlastných mien, lebo sme presvedčení, že úlohou pedagogickej fakulty je aj príprava budúcich učiteľov na riešenie prípadných konfliktov vyplývajúcich z diachrónnych súvislostí slovenského a maďarského vnímania a používania vlastných mien. Historické, lingvistické a politické debaty o zemepisných a osobných názvoch sú vždy aktuálne (napr. historické osobné mená alebo dvojjazyčné názvy staníc na Slovensku) a je ich možné využiť pri problémovom vyučovaní. Cieľom príspevku je ukázať, že zmeny, varianty, o ktorých sa diskutuje, sú prirodzenými jazykovými javmi. Metódou je etnolingvistická interpretácia vlastných mien v slovensko-maďarskej relácii, ktorú aplikovala aj CSÁSZÁRIOVÁ (2013, 157–166; 2015, 19–28).

Budeme sa venovať dvom oblastiam kontaktovej onomastiky: miestnym názvom a osobným menám v slovenčine a v maďarčine. Sú to citlivé otázky z jazykovo-politického hľadiska, majú historické konotácie. Podľa HOFMANN (2007, 32) sú všetky ojkonymy motivované. Cieľom tohto príspevku je poukazať na prirodzený vývin týchto pomenovacích jednotiek na osi motivácia – demotivácia (a možná re-motivácia). Odhalením dynamiky a variantnosti (porov. SZABÓMIHÁLYOVÁ 2007, 256–264) miestnych názvov a osobných mien sa dostávame k teórii jazykového obrazu sveta, ktorú väčšina bádateľov podloží lexikálnymi príkladmi z oblasti všeobecných mien.

2. Zemepisné názvy

Pomenovanie lokalít súvisí z etnologického aspektu s prirodzeným pudom vyznačenia revíra a ponechania stopy. Neskôr si aj štáty začali vyznačovať svoj kultúrny priestor. Ide o mocenskú stránku etnokultúrnej motivácie, keď je po štátnych preratoch snaha zlikvidovať tradíciu predchádzajúceho etnika (BALÁZS 2008, 349).

Z diachrónneho hľadiska sú možné dve cesty prirodzeného onymického aktu (pomenovania):

1. Paralelné, súčasné pomenovanie po maďarsky + iným jazykom Karpatskej kotliny, napr. po slovensky alebo po rumunsky a pod.

Tento prípad je typický, ak sídlo nevzniká navrstvovaním obyvateľstva v relácii substrát–supetrstrát, ale obidve etniká pomenúvajú lokalitu naraz. Dôkazom je totožná lexikálna motivácia v obidvoch jazykoch, keď charakteristická črta, napr. les, močiar, je zreteľne zachovaná v názve, v procese preberania teda nedôjde k demotivácii, napr.: *Almás – Jabloňov, Körtvélyes – Hrušov* (KNIEZSA 2003, 119–132).

2. Kontinuálne preberanie geografických názvov do maďarčiny (aj tých, ktoré slovenčina prebrala z jazykov predslovanského obdobia existujúcich na území strednej Európy v období pred príchodom Slovanov) podľa dobových zákonitostí maďarčiny ako prirodzený dôsledok medzietnického kontaktu obyvateľstva a ich súžitia.

¹ Pojem v zmysle BALÁZS 2009, 16–17; POKORNÝ 2010, 7. – vzťah kultúry a jazyka väčšinového a menšinového etnika.

Maďarská podoba geografického názvu sa po prevzatí z pôvodného slovanského názvu ďalej vyvíjala v maďarskom prostredí, ale vyvíjala sa ďalej rovnako autonómne aj slovanská podoba geografického názvu v neskoršom slovenskom prostredí, ak kontinuálne osídlenie predkov Slovákov bolo zachované v predmetnej lokalite. Ak sa kontinuálne osídlenie nezachovalo, zanikla aj pôvodná slovanská podoba názvu. V prípade, že osídlenie Slováckmi bolo neskôr obnovené, niekedy Slováci prevzali späť maďarskú podobu geografického názvu, ktorý si prípadne adaptovali, ale ktorého podoba už neprešla prirodzeným vývojom v slovenčine. Datovanie prevzatia slovenských geografických názvov do maďarčiny pomáha určiť viacero mimojazykových i jazykových faktov, z ktorých sú veľmi dôležité najmä:

- prítomnosť/nepřítomnosť nosoviek v geografickom názve (denazalizácia/zánik nosoviek nastala v slovenčine v 11. stor.);
- prítomnosť hlásky [g] alebo [h] v geografickom názve (zmena nastala v slovenčine v priebehu 12. stor.).

Slovenské podoby geografických názvov sa vyvíjali prirodzene v mnohonárodnostnom prostredí Uhorska, aj pod vplyvom vnútornej migrácie (VÖRÖS 2015: 16–26). Vo vybraných prípadoch je veľmi ťažké určiť, či konkrétna podoba geografického názvu, zachovaná v historickom dokumente, je výsledkom prirodzeného vývoja alebo je reflexiou vplyvu dobovej administratívy písanej po latinsky alebo po maďarsky, alebo po nemecky.

2.1. Prirodzené preberanie geografických názvov zo slovenčiny do maďarčiny

2.1.1. Systémové zmeny geografických názvov pri preberaní zo slovenčiny do maďarčiny sledujeme na základe zoznamov názvov obcí MAJTÁNA (1998), LELKESA (2011) a PAPANEKA (2004). Zemepisné názvy je možné typologizovať z funkčno-sémantického aspektu (ako napr. TÖRÖK 2011: 463–468, ŽIGO 2015, 79–81). KNIEZSA (1960, 19–25) uplatňuje slovtvorný princíp klasifikácie:

- ice = '-falva': *Dejte – Dechtice, Neste – Naštice, Tunyog – Tuženice*
- ovo, -ovce: *Bogdány – Bohdanovce, Györke – Ďurkov*
- ina, -ino: *Berzété – Brzotín, Vidiná – Vidafalva*
- any: 'pôvodné bydlisko' *Díós – Orešany, Szentmargita – Margecany, Szentkereszt – Križovany*
- nce: *Káp – Kapince, Bő – Behynce*, na túto analógiu vznikol neskoršie sporný názov: *Pat → Patince*

KNIEZSA 1960, 24 upozorňuje na malý počet miestnych názvov s transnumeračiou: *Kosút – Košúty, Ludány – Ludany, Divék – Diviaky, Necpál – Necpaly, Szentbalázs – Baláže*. Lexikalizovaný plurál miestnych názvov typu *Dedinka Dedinky* (OLOŠTIAK 2010, 130) sa v maďarčine nevyskytuje. Avšak prechod osobných mien k miestnym názvom (skrátene podoby *Mikuláš, Martin, Jur – Fertőszentmiklós, Kunszentmiklós, Sepsiszentgyörgy*) je možné sledovať v oboch jazykoch (KNIEZSA 1960, 19 – 20, OLOŠTIAK 2010, 130).

V nižšie citovaných príkladoch triedení HORŇANSKÉHO (2012) ide najmä o morfofonologickú klasifikáciu, kde sa jednotlivé javy môžu vyskytovať aj kombinovane.

Pôsobenie samohláskovej harmónie v maďarskom jazyku (vyrovnanie samohlások do kategórie vysokých alebo hlbokých samohlások), napr.: sk. *Tesár* → m. *Teszér* / *Taszár*

Riešenie zoskupenia spoluhlások na začiatku slova (slabiky) vsunutím samohlásky do spoluhláskovej skupiny, napr.: sk. *Breznica* → m. *Berzence*, sk. *Slatina* → m. *Szalatna* / *Szalatnya*, sk. *Bystrica* → m. *Beszterce*

Riešenie susedstva dvoch otvorených slabík vysunutím samohlásky z vnútornej otvorenej slabiky (napr. redukcia koncovky *-ava* → *-va*), napr.: sk. *Morava* → m. *Morva*, sk. *Orava* → m. *Árva*, sk. *Žitava* → m. *Zsitva*, sk. *Sadzava* → m. *Zagyva*

Iný prípad vysunutia samohlásky z vnútornej otvorenej slabiky (redukcia koncovky *-ica* *-ca*), napr.: sk. *Teplíca* → m. *Tapolca*, sk. *Breznica* → m. *Berzence*, sk. *Svätica* (v nárečí *Švetica*) → m. (*Satica* → *Sátca* → *Saca*)

Redukcia slabiky v koncovke *-ava* → *-a*, napr.: sk. *Tibava* → m. *Tiba*, sk. *Myslava* → m. *Miszla*, sk. *Bebrava* → m. *Bebre*

Skrátenie koncovky *-ovec* a podobne i v množnom čísle *-ovce*, napr.: sk. *Lipovec* → m. *Lipóc*, sk. *Bukovec* → m. *Bukóc*, sk. *Dubovec* → m. *Dubóc*, sk. *Rakovec* → m. *Rákóc*

Substitúcia spoluhláskovej skupiny *-cht-* → *-jt-*, napr.: sk. *Čachtice* → m. *Csejte*, sk. *Dechtár(e)* → m. *Dejtér*, sk. *Tachta* → m. *Tajta*

Substitúcia koncovky *-slav* → *-szló*, napr.: sk. *Budislav* → m. *Bogyoszló*, sk. *Boguslav* → m. *Boguszló*.

Pomocou takýchto príkladov je možné poukazovať na prednáškach a seminároch dejín jazyka na morfológické, morfofonologické a sémantické pravidelnosti, ktoré sledujeme aj v prípade všeobecných mien.

2.1.2. Prerušenie kontinuálneho používania slovanského geografického názvu s následným zastavením a prerušením prirodzeného vývoja geografického názvu v slovenčine, vznik maďarskej adaptovanej podoby geografického názvu a znovuprevzatie maďarskej podoby geografického názvu do slovenčiny:

pôvodný slovanský názov, ktorého prirodzený vývoj bol prerušený	zrekonštruovaný tvar podľa vývinu slovenského jazyka	prevzatý m. názov, m. jazyk konzervoval pôvodný slovanský stav	znovuprevzatie z m. do sk. a adaptácia
<i>Goleťa</i>	<i>Hoľata</i>	<i>Galánta</i>	<i>Galanta</i>
<i>Maľeta</i>	<i>Maľäta</i> → <i>Maľata</i>	<i>Malánta</i>	<i>Malanta</i>
<i>Chreňan(i)</i>	<i>Chreňany</i>	<i>Henyeren</i> → <i>Chinoran</i> → <i>Kinorány</i>	<i>Chynorany</i>

<i>Kňahynec</i>	<i>Kechnec</i>	<i>Kenyhec</i> → <i>Kehnec</i> → <i>spät</i> <i>Kenyhec</i>	<i>Kechnec</i>
<i>Svätica</i>	-	<i>Satica</i> → <i>Sátca</i> → <i>Saca</i>	<i>Šaca</i>
<i>Sedlica</i>	-	<i>Szedlice</i> → <i>Szilice</i>	<i>Silica</i>
<i>Gnilec</i>	<i>Hnilec (vodný tok má dodnes túto podobu)</i>	<i>Gölnic (pro- stredníctvom nemčiny)</i>	<i>Gelnica</i>
<i>Drinava</i>	<i>Drieňava</i>	<i>Dernava</i> → <i>Dernó</i>	<i>Dernava</i> → <i>Dr- nava</i>
<i>Kaluž</i>	-	<i>Kálosa</i>	<i>Kaloša</i>

2.1.3. Novodobé prevzatie slovenskej podoby geografického názvu do maďarčiny, napriek tomu, že v ranom stredoveku už bola utvorená maďarská podoba geografického názvu, ale bolo prerušené jej prirodzené používanie v maďarčine:

pôvodný slovenský názov	prevzatý tvar do m., prerušené používanie	znovuprevzatie zo sk. do m.	súčasný slovenský názov
<i>Bebrava</i>	<i>Bebra</i>	<i>Bebrava</i>	<i>Bebrava</i>
<i>Drietoma</i>	<i>Deretma</i>	<i>Drétoma</i>	<i>Drietoma</i>
<i>Hájniky</i>	<i>Ardó</i>	<i>Hájník / Hajniktre- bula</i>	<i>Hájniky</i>
<i>Bobrovec</i>	<i>Hodos</i>	<i>Bobróc</i>	<i>Bobrovec</i>

2.2. Pomadžarčenie miestnych názvov v r. 1906–1913 na základe zákona z r. 1898

Miestne názvy v Uhorsku zjednotili tak, aby neboli dve obce, ktoré sa volajú rovnako. Bolo to potrebné, pretože pošta a železnice sa rozvíjali, podobné opatrenia urobili aj v celej Európe (*Frankfurt: Frankfurt am Main / Frankfurt an der Oder*, atď.) Cieľom bolo odstránenie homonymie názvov obcí v celom Uhorsku z dôvodu, že moderná štátna správa, resp. pošta a železnice vyžadovali jednoznačné určovanie lokalít. Predponovaný prívlastok vzťahujúci sa na župu, región alebo rieku mal úlohu bližšie určiť lokalitu a odstrániť homonymiu v celej krajine (TÖRÖK 2012, 65–74).

Popritom táto reforma ponúkla výbornú možnosť na pomadžarčenie názvov obcí, a to nielen slovenských, ale aj rumunských, srbských atď., čiže týkalo sa to všetkých menších Uhorska.

2.2.1. Pomadžarčenie geografických názvov uplatňovaním fonologických pravidiel:

Brezova > Berezóc, Brusznó > Nyitraborosznó, Szkáros > Eszkáros, Riecska > Récske, Kliestina > Kelestyén, Donoval > Dóval, Trocsán > Trocsány, Hrobok-Csebinye > Hegyescsaba, Hricsó > Ricsóváralja, Drahóc > Vágdebrőd, Rasó > Marsófalva

2.2.2. Pomadžarčenie geografických názvov prekladom apelatívnej zložky geografického názvu zo slovenčiny do maďarčiny:

pôvodný sk. názov	úradný m. názov do roku...	názvy po pomadžarčení	sk. názvy dnes
<i>Podhorje</i>	<i>Kóssa-Podhorje 1907</i>	<i>Vágerdőalja</i>	<i>Podhorie</i>
<i>Dubnica</i>	<i>Dubnica 1913</i>	<i>Bajmóctölgyes</i>	<i>Dubnica</i>
<i>Borova</i>	<i>Borova 1888</i>	<i>Fenyves</i>	<i>Borová</i>
<i>Veľké Brestovany, Malé Brestovany</i>	<i>Nagybrestován, Nagyberesztován</i>	<i>Alsószil, Felsőszil</i>	<i>Brestovany</i>
<i>Bujakovo</i>	<i>Bujakovo 1888</i>	<i>Bikás</i>	<i>Bujakovo</i>
<i>Brocke</i>	<i>Brockó 1913</i>	<i>Gázlós</i>	<i>Brodské</i>
<i>Rosina</i>	<i>Roszina 1907</i>	<i>Harmatos</i>	<i>Rosina</i>

2.2.3. Pomadžarčenie geografických názvov tvorbou nového maďarského geografického názvu, pritom zlúčenie obcí tvorí osobitný prípad:

Pereszrova + Zavadka = Rákócziszállás, Pudpolocz + Romanócz = Vezérszállás

pôvodný sk. názov	úradný m. názov do r.	názvy po pomadařčení	sk. názvy dnes
<i>Klčovany</i>	<i>Klcsován, Klucsován 1888</i>	<i>Istvánlak</i>	<i>Klčovany</i>
<i>Brutovce</i>	<i>Brutocz, Brutócz 1892</i>	<i>Szepesszent-lőrinc</i>	<i>Brutovce</i>
<i>Budiš</i>	<i>Budis 1913</i>	<i>Turócborkút</i>	<i>Budiš</i>
<i>Brestov</i>	<i>Breszto, Homonabresztó 1907</i>	<i>Alsóberek</i>	<i>Brestov</i>
<i>Brestov</i>	<i>Izbugyabresztó 1907</i>	<i>Laborcér</i>	<i>Brestov nad Laborcom</i>
<i>Bodružal</i>	<i>Bodruzsál 1907</i>	<i>Rózsadomb</i>	<i>Bodružal</i>
<i>Herľany</i>	<i>Herlány 1900</i>	<i>Ránkfűred</i>	<i>Herľany</i>
<i>Jamník</i>	<i>Jamnik 1907</i>	<i>Szepesárki</i>	<i>Jamník</i>
<i>Kaľava</i>	<i>Kalyava 1907</i>	<i>Szepeskárolyfalva</i>	<i>Kaľava</i>
<i>Hnilec</i>	<i>Nagynyilec 1907</i>	<i>Nyilas</i>	<i>Hnilec</i>
<i>Stará Lehota</i>	<i>Ólehota 1913</i>	<i>Szentmiklós-völgye</i>	<i>Stará Lehota</i>
<i>Runina</i>	<i>Runyina 1907</i>	<i>Juhászlak</i>	<i>Runina</i>
<i>Smižany</i>	<i>Szmizsán / Sz-mizsány1888</i>	<i>Szepessümeg</i>	<i>Smižany</i>

2.2.4. Pomadařčení geografických názvov opakovanou tvorbou nového maďarského geografického názvu:

V prípade, ak uhorská názvoslovná autorita skonštatovala, že iba pred pár rokmi schválený nový maďarský názov obce ešte stále dostatočne nevyhovuje zadefinovaným cieľom, pristúpila opakovane k ďalšiemu umelému zásahu do názvu obce:

m. názov do r.	1. pomadařčení	2. zásah	súčasný sk. názov
<i>1892 Hinczocz, Hinczócz, Hincóc</i>	<i>1892–1895 Hincótersztyán</i>	<i>1895 Szepesnád- asd</i>	<i>Hincovce</i>
<i>1888 Hrabicsó</i>	<i>1888–1892 Osztrigrunhrabicsó</i>	<i>1892–1907 Gyertyánfaélesmart od r. 1907 Gyertyánfa</i>	<i>Hrabičov</i>
<i>1882 Oroszhrabóc</i>	<i>1882–1907 Sztropkóhrabóc</i>	<i>1907 Kisgyertyános</i>	<i>Vyšný Hrabovec</i>

1902 Szklabonya	1902–1907 Kürt-abony	1907 Mikszáthfalva	Sklabiná
1888 Haszprunka	1888–1907 Szentistván	1913 Szentistvánkút	Studienka!

Frekventovaný internetový zdroj (HORŇANSKÝ 2012) nereferuje o opačnom trende, o akejsi „pomste“ československých úradov pri premenovaní názvov obcí podobnými metódami ako sa „pomadžarčovalo“ v Uhorsku.

2.3. Poslovenčenie miestnych názvov

Po vzniku Československa sa premenovali lokality vo viacerých vlnách. V prípade pomadžarčeného názvu obcí bola úloha jednoduchá: vrátiť sa k pôvodnému slovenskému názvu s pravopisnou úpravou a zarývať etnicitu lokality. Nové slovenské názvy dostalo približne 700 maďarských osád, pričom používali podobné metódy ako pri pomadžarčovaní (MEZŐ 1982, 71–200):

preklad (niekedy nevydarený, k tomu porov. aj TÖRÖK 2012, 71);

fonologická zmena (uľahčenie výslovnosti pre Slovákov, substitúcia *ü, ö*);

predponované prívlastky² typu *Nyitra*, *Garam*- zmenili na predložkovú konštrukciu *pri Nitre*, *nad Hronom*, zloženie slov je rozšírenejším slovtvorným postupom v maďarčine ako v slovenčine, je to tak aj v prípade geografických názvov;

kombinácia týchto metód, napr.: *Nemeskürt* (kürt = roh) od r. 1920 mal oficiálny názov *Nemeš Kert* alebo *Nemeš Kurt*, medzi r. 1927 a 1948 *Zemianska Kert* (zeman = köznemes), po r. 1948 *Zemianske Sady* (sad = kert);

arbitrárne pomenovanie po osobnostiach z česko-slovenskej histórie, napr.: *Štúrovo*, *Hurbanovo*, *Bernolákov*, *Jesenské*. V rokoch 1990 – 1993 bola možnosť na zmenu umelo vytvoreného názvu na historicky organický pôvodný názov: *Hruboňovo* → *Dolný Štál*, *Švermovo* → *Telgárt*, *Palkovičovo* → *Sap*, *Šafárikovo* → *Tornaľa* (KISS 1999, 61–62), neskoršie už na to nebola možnosť a dodnes nie je tomu inak... ;

úplne odlišná motivácia slovenského názvu (TÖRÖK 2002, 41), často arbitrárna fantázia komunisticej doby, napr.: *Partizánske*, *Dedina Mládeže*, *Mierovo*³;

zlúčenia obcí taktiež boli príležitosťou pre vytvorenie nových pomenovaní;

výmena nevhodných prívlastkov, napr.: *Németlipcse* – *Slovenská Lupča*.

Tieto zmeny prebiehali vo viacerých vlnách. Napriek maďarizácii boli na etnicky slovenskom území zaužívané slovenské názvy, tam sa menej zasahovalo. Na juhu boli tesne na konci 1. svetovej vojny aj provízorne riešenia, názvy kodifikovali do r. 1922.

Ďalšie vlny zmien: koniec 2. svetovej vojny, nástup komunizmu a obdobie po

2 Prívlastková konštrukcia je typická nielen pre poradie maďarské osobných mien (LŐRINCZ 2017, 40), ale pociťuje sa ako xenoznak maďarskosti aj v prípade miestnych názvov.

3 Tieto nové názvy sa spätne preložili do maďarčiny (*Ifjuságfalva*, *Béke*, *Gömörfalva*), ak boli v pozadí bol vznik novej lokality alebo zlúčenie obcí (SZABÓMIHÁLY 2011, 442–444).

1989. Niektoré prípady sú dodnes diskutabilné, politika, zákony a vôľa miestnych obyvateľov nie sú v súlade. Hlavnou otázkou je, či normu určí výlučne štát, alebo majú na to právo aj používatelia jazyka, t. j. obyvatelia danej lokality?

Po analýze názvov staníc⁴ zoznamu VIESTA (1919–1924) je možné konštatovať, že skúmané miestne názvy mali v rokoch 1919–22 väčšiu dynamiku ako dnes. Jednak pod vplyvom mimojazykových okolností (vznik Československa), ale aj pod vplyvom interferenčných javov. Pomocou nasledujúcej tabuľky sledujeme

pravopisnú, fonologickú zmenu slovenského názvu často pod vplyvom maďarského pravopisu;

provizórne slovenské znenie s ďalším vývinom, napr. namiesto atribútu predložkové spojenie, adaptácia k slovenčine;

dočasné používanie maďarského názvu stanice na južnom Slovensku, kde nemali zaužívaný slovenský názov. Riešenie: 1. zvuková substitúcia, 2. preklad, 3. umelý názov,

a vrátenie pomenovania pred pomadžarčením názvu v r. 1913:

m. názov pred r. 1913	maďarský názov do r.1918	slovenský názov 1919–1922	slovenský názov dnes
<i>Szina</i>	<i>Abaujszina-Alsókéked</i>	<i>Seňa-Nižný Kéked</i>	<i>Seňa</i>
<i>Hajnácskő</i>	<i>Ajnácskő</i>	<i>Hajnaška</i>	<i>Hajnáčka</i>
-	<i>Alsóköröskény</i>	<i>Dolný Kereškýn</i>	<i>Dolné Krškany</i>
-	<i>Alsósebes</i>	<i>Nižný Šebeš</i>	<i>Nižná Šebastová</i>
<i>Nagyszecse</i>	<i>Alsószécse</i>	<i>Veľká Seč</i>	<i>Dolná Seč</i>
<i>Alsószkálnok</i>	<i>Alsósziklás</i>	<i>Nižný Skalník</i>	<i>Nižný Skálnik</i>
-	<i>Árvanagyfalu</i>	<i>Veľká Ves Oravská</i>	<i>Veličná</i>
<i>Barát-Lehota</i>	<i>Barátszabadi</i>	<i>Mnichová Lehota</i>	<i>Mníchova Lehota</i>
<i>Bartfeld</i>	<i>Bártfa</i>	<i>Bardiov</i>	<i>Bardejov</i>
<i>Benyus</i>	<i>Benesháza</i>	<i>Beňuša</i>	<i>Beňuš</i>
<i>Binyóc</i>	<i>Binóc</i>	<i>Binovce</i>	<i>Bíňovce</i>
-	<i>Bodrogszerdahely</i>	1919: <i>Bodrogszerdahely</i> 1922: <i>Bodrog-Serdahel'</i>	<i>Streda nad Bodrogom</i>
<i>Bodókő-Váralja</i>	<i>Boldogkőváralja</i>	<i>Boldoch</i>	<i>Boldogkőváralja</i>
	<i>Csacza</i>	<i>Čaca</i>	<i>Čadca</i>
<i>Aranyos</i>	<i>Csallóközarányos</i>	<i>Csallóközarányos</i>	<i>Zlatá na Ostrove</i>

4 O širších súvislostiach jazyka a dopravy pozri OLOŠTIAK 2009, 498–517; BALÁZS 2015, 167–188.

m. názov pred r. 1913	maďarský názov do r.1918	slovenský názov 1919–1922	slovenský názov dnes
-	<i>Czirókabéla</i>	<i>Cirocká Bela</i>	<i>Belá nad Cirochou</i>
-	<i>Diósförgepatony</i>	<i>Diósförgepatony</i>	<i>Orechová Potôň</i>
<i>Lubochna</i>	<i>Fenyőháza</i>	<i>Lubochna</i>	<i>Ľubochňa</i>
<i>Zamosztya</i>	<i>Garamhídvég</i>	<i>Zámotie</i>	<i>Dubová</i>
<i>Kövesd</i>	<i>Garamkövesd</i>	<i>Hronská Kamenica</i>	<i>Kamenica nad Hronom</i>
-	<i>Igló</i>	<i>Iglov</i>	<i>Spišská Nová Ves</i>
-	<i>Ipolyszakállos</i>	<i>Sakáloš</i>	<i>Ipeľský Sokolec</i>
<i>Hont-Visk</i>	<i>Ipolyvisk</i>	<i>Viška nad Ipl'om</i>	<i>Vyškovce nad Ipl'om</i>
<i>Johannesberg</i>	<i>Jánoshegy</i>	<i>Piargy</i>	<i>Kremnické Baňe</i>
<i>Nagy-Lomnicz</i>	<i>Kakaslomnicz</i>	<i>Lomnica na Slovensku</i>	<i>Veľká Lomnica</i>
-	<i>Karásznó</i>	<i>Krásno na Slovensku</i>	<i>Krásno nad Kyucou</i>
<i>Helmezc</i>	<i>Királyhelmezc</i>	<i>Kíralhelmezc</i>	<i>Kráľovský Chlmec</i>
<i>Pohorela</i>	<i>Koháryháza</i>	<i>Pohorela</i>	<i>Pohorelá</i>
-	<i>Kürt</i>	<i>Kürt</i>	<i>Strekov</i>

Príklady dokladujú, že zmeny, varianty, o ktorých sa diskutuje, sú prirodzenými jazykovými javmi, sú výsledkom odlišnej interpretácie mimojazykovej skutočnosti v pomenúvacom procese. Odlišnosť motivovanosti (TÖRÖK 2002, 55–58) a charakteristické vývinové procesy, ktoré vyvolávajú konflikt, sú výsledkom iného jazykového obrazu sveta, ktorý dotvára aj odlišný pohľad na históriu. Opozíciu *praktické, ekonomické používanie, zaužívanosť* ↔ *historická vernosť* potvrdzuje aj PERGER (2013, 77–96.) v súvislosti s maďarskými názvami staníc mimo územia Maďarska. Vyzdvihuje ťažkosť určenia maďarského názvu z viacerých dôvodov (použitie maďarský názov pred 1913, z obdobia 2. svetovej vojny alebo podľa toho, ako to používa súčasná menšina). Upozorňuje na vzniknutú homonymiu (*Komárom* na Slovensku aj v Maďarsku) a na problémy súvisiace s rozdelením (*Sátorajlajújhely – Slovenské Nové Mesto – Sátorajlajújhely-Gyártelep/Kisújhely/Újhely*) alebo so zlúčením obcí (*Sládkovičovo/Diószeg, Čierna nad Tisou – Ágcsernyő/Tiszacsernyő*).

Neoficiálne názvy sa tvoria naďalej, je to prejavom jazykovej ekonomie a prirodzeného vývinu, ktorý trvá i napriek mocenským zásahom: oficiálnymi a neoficiálnymi pomenovaniami typu *Békešská Čaba* ↔ *Čaba*, *Slovenský Komlós* ↔ *Komlós*, *Dunaszerdahely* ↔ *Szerdahely*, *Dunajská Streda* ↔ *Dunajská*, *Esztergom* ↔ *Egom*, *Mosonmagyaróvár* ↔ *Móvár*, *Sátorajlajújhely* ↔ *Saújhely* (podrobnejšie

TÓTH 2008: 182–185), takéto skracované podoby⁵ vznikajú aj preto, lebo na čele autobusov alebo vlakov sa nezmestí dlhý názov: *HMVH* (Hódmezővásárhely), *KKFháza* (Kiskunfélegyháza), *Köki* (Kőbánya – Kispest), *A'dam* (Amsterdam), *BAH-csomópont* (Križovatka ciest Budaörsi – Alkotás – Hegyalja v Budapešti) (BALÁZS 2008, 351), *W-wa* (*Warszawa*), niektoré z nich (zvýraznené) sa stali poľoficiálnymi a vyskytujú sa v elektronických cestovných poriadkoch. Neoficiálne názvy vznikajú v zmysle kladnom (*Futapest* – motivátom je maratónsky beh) i hanlivom (*Judapest* – motivátom je židovský charakter mesta).

Politický, mocenský zásah do toponymie nie je ojedinelým javom. Pripomeňme si gréckeho hrdinu komunistického hnutia, z ktorého priezviska vznikol toponymum v Maďarsku: *Beloianisz* a stále nesie tento názov⁶. Sú historické obdobia, keď sú častejšie „prekrstenia“, ktoré vplyvajú aj na emócie (BALÁZS – TAKÁCS 2009, 164–165). Prekrstiením historického mesta *Braşov* na *Oraşul Stalin* chceli v Rumunsku pomáhať zabudnúť na minulosť až tak intenzívne, že sa potom aj celá Brašovská župa sa musela analogicky premenovať na *judeţul Stalin*. Naopak v Maďarsku dve novozaložené, moderné socialistické mestá niesli názov Josipa Visarjonoviča a Vladimira Iľjiča: *Sztálinváros* (dnes *Dunaújváros*⁷) a *Leninváros* (dnes *Tiszaújváros*⁸); a stali sa výkladom pokroku.

Aj žiadané krajšie znenie zemepisných názvov je dôležitým faktorom premenovania. Hanlivé názvy majú zvyčajne inú motiváciu ako to pociťuje ľudová etymológia v súčasnom jazyku ale obyvatelia sú predmetom hrubých vtipov, ak bývajú v dedinách *Pornóapáti*, *Bugyi*, *Ondód*, *Hugyag*, *Heréd* (BALÁZS 2008, 352). Zmenu týchto názvov nedovolili, lebo ide o stredoveké maďarské názvy, inokedy sa však podarila zmena: *Disznóshorvát* → *Izsófalva*⁹, *Zsid* → *Várvölgy*¹⁰. V Maďarsku sa pomaďarčovali názvy aj po 1920: *Nová Huta* → *Bükkszentkereszt*, *Fuskaitáshuta* → *Mátraszentimre*.

2.4. Časové obmedzenie používania zemepisných názvov

Slovenská onomastika označuje názvy obcí a miest mimo hraníc Slovenska ako exonymá. Tieto viac-menej ustálené slovenské podoby zemepisných názvov kodifikovali jazykovedci a kartografi (HAJČÍKOVÁ – KOVÁČOVÁ 1999). Zaujímavý je prístup tohto zoznamu, lebo dolnozemske slovenské osady alebo mestá, ktoré majú zaužívané slovenské názvy na území dnešného Maďarska, zapadajú do tej

5 Ďalšie príklady: Zaszeg, Nyiregy, Balmaz, Kisúj, Vásárhely (BALÁZS 2008, 351). Na Slovensku plnia takúto skratkovú funkciu aj značky áut podľa okresov (KE, KN, BA...). Dávnejšie mali aj železnice MÁV takýto systém značenia uzlov, tie sa však verejnosť nepoužíva, napr.: Fc – Ferencváros, Bc – Békéscsaba, Ud – Újdombóvár, Mc – Miskolc, Db – Debrecen, Sg – Szeged, Sn – Szentes, Sm – Szombathely.

6 Žije tam grécka komunita, potomkovia vtedajších politicky prenasledovaných, ktorí sa usídlili v priateľskej Maďarskej ľudovej republike.

7 Pôvodný názov najbližšej obce Dunapentele funguje ako pomenovanie mestskej časti.

8 Ani v tomto prípade sa nevrátili k názvu najbližšej dediny Tiszaszederkény.

9 disznó = sviňa, Izsó Miklós je sochár, rodákom dediny.

10 Zmena názvu v r. 1943 pod vplyvom antisemitizmu, avšak aj po vojne sa zachoval nový názov Várvölgy, ktorého motivátom je neďaleký hrad a poloha dediny v doline.

istej kategórie ako mestá, ktoré majú slovenské meno niekde na západe Európy alebo na inom kontinente. Jediným hľadiskom je, či daná lokalita leží na Slovensku alebo mimo jeho hraníc. Exonymá vznikajú aj recipročne: v Maďarsku často počuť namiesto pôvodného maďarského názvu [Štúrovó, Komárnó] s predĺženou výslovnosťou. Takéto pomenovanie má funkciu diferencovania (LANSTYÁK 2013, 58), ale nesie aj príznak cudzosti.

Názov *Bratislava* vznikol v druhej polovici 19. stor., napriek tomu, že má motíváciu v praslovančine (porov. ŽIGO 2011, 344–348; 2015, 82–83). V súvislosti s predchádzajúcimi obdobiami nie je logické používať *Prešporok*, veď ani hlavné mesto Byzantskej ríše nie je *Istanbul*. Vo všeobecnosti pri používaní miestnych názvov treba zohľadňovať časové, priestorové a jazykové okolnosti.

V medzivojnovom období sa v Maďarsku udomácnili dnes už archaické termíny *Szlovenszkó*, *szlovenszkói*, lebo výraz *Szlovákia* vtedajší maďarský politický jazyk neprijal. Dnes je problematické aplikovanie názvu *Slovensko* na 19. stor. a staršie obdobia v slovenských textoch. Názov a územie tohto štátu je presne definovateľné od r. 1918, na predchádzajúce obdobie sa neodporúča používať termín *Slovensko*, keďže tento štátny útvar ešte neexistoval, ani dnešné hranice Slovenska a Maďarska neboli známe. Keď chceme charakterizovať napr. jazykovú situáciu na tomto území v období pred r. 1918, musíme používať: *dnešné Slovensko*, podobne *dnešné Západné Slovensko* atď. Ani pomenovania *Horné Uhorsko*, *Horniaky* nie sú vhodnou náhradou, lebo nie sú totožné so súčasnou Slovenskou republikou, odporúčame preto: *slovenský etnický región Horného Uhorska*. Skrátene, zjednodušené riešenia, napr. *Veľkomoravské Slovensko*, *čeština ako kultúrny jazyk na Slovensku* sú časovo aj teritoriálne anachronistické. Názov *Felvidék* sa stal prirodzeným v dnešnej maďarskej jazykovej praxi (napr. pri predpovedi počasia), a iba málokedy má nacionálnu konotáciu. Okrem svojej historickej a geografickej nepresnosti však spôsobí negatívne na Slovákov.

Značná časť dejín Slovákov prebiehala v spoločnom štáte s Maďarmi, preto je mimoriadne dôležité používať presné a neutrálne termíny, keď píšeme o tomto období. Na označenie územia Uhorska, ktorého bolo súčasťou aj dnešné Slovensko neodporúčame používať slová rozšírené v hovorenej maďarčine, napr. *Magyarország*, *Nagymagyarország* (doslova 'Veľké Maďarsko', s romanticko-nacionalistickou konotáciou hlavne v ušiach Slovákov, no nezabudnime na analogickú *Veľkú Moravu*). Výzvou je hľadanie neutrálnych výrazov, ako napr. *Magyarhon*, *Magyar Királyság*, *Regnum Hungariae*, *történelmi Magyarország* (KÁFER 2005, 76). V slovenskej terminológii je v tomto prípade, na rozdiel od *Slovenska*, jasná dištinkcia medzi krajinou pred a po 1918, napr. v slovenčine r. 1848 ide o uhorskú revolúciu, v súvislosti s r. 1956 hovoríme o maďarskej revolúcii. V maďarčine slovo *uhorský* takisto nemá jednoznačný ekvivalent ako v slovenčine *tót*. Názov *Maďarsko* má v slovenčine etnický ráz, nevyjadruje etnickú pluralitu Uhorska a vzťahuje sa na územie Maďarska po rozpade Rakúsko-Uhorska, teda na tzv. *Csonka-Magyarország*, *trianoni Magyarország* – tie výrazy majú tiež negatívnu konotáciu. Je zbytočné označiť Uhorsko atribútom *staré*, ako je to zvykom v slovenských textoch. Formulácia *staré Uhorsko* má v slovenskom diskurze konotáciu odstupe od tohto štátneho útvaru.

Ako sme videli, vyskytuje sa veľa politicky zaťažených konotácií. Sto rokov po rozpade Uhorska a založení následníckych štátov je jazykové vyjadrenie tejto štátoprávnej zmeny ešte stále aktuálnou otázkou, na ktorú musíme upozorniť budúcu generáciu filológov i pedagógov, ktorá študuje na univerzitách. Je lepšie nevidieť problém v týchto otázkach, skôr ich vnímať ako príklady odlišností, ako paralel slovenského a maďarského jazykového obrazu sveta. Budeme to vidieť aj na príkladoch z oblasti osobných mien.

3. Osobné mená

3.1. Písanie osobných mien

Pravopis osobných mien je otázkou normy, kultivovania jazyka, v súčasnosti patrí do preskriptívnej lingvistiky. Pred kodifikovaním štátneho jazyka bolo možné prirodzené používanie vlastných mien. Vlastné mená cudzieho pôvodu neboli regulované mimojazykovými zásahmi, dynamická rovnováha systému zabezpečila adaptáciu a integráciu cudzích prvkov do takej miery, aby komunikačná funkcia systému nebola narušená.

Podľa BOSÁKA (2009, 146) „bola neuvážená zmena písania historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín podľa zásad slovenského pravopisu. (...) Kodifikácia je úspešná, ak ju verejnosť prijme.“ Reálne sa používajú dvojtvary: *Szentiványi – Svätójánsky, Pázmány – Pázmaň, Zichy – Zičí, Nyáry – Nári, Pálffy – Pálfi* apod. Platný slovenský pravopis historických priezvisk vytvoril dvojtvary (prechodom z princípu tradície k fonologickému princípu), dvojaké písanie robí ťažkosť aj pri rešeršovaní, resp. umožňuje väčší výskyt chýb.

Nájdu sa aj nedôslednosti, kde sa napriek priamym slovenským súvislostiam osobnosti ponecháva tradičný pravopis inojazyčnej sústavy: *Mikuláš Schneider-Trnavský, Pavol Országh-Hviezdoslav*. Ak sa používa miesto *Czambel* podoba *Cambel*, prečo sa neprepisuje *Schneider* na *Šnejder*, resp. *Országh* na *Orság*?

Podľa maďarského úzu by sa transkripcia mala používať iba, ak ide o nelatinské písmo. Srbský úzus prepisuje všetko foneticky do cyriliky a latinské písmo preberá tento tvar, napr. *Trump* → *Tramp*. Kým sa slovenský pravopis koncentruje na fonologický prepis historických priezvisk, Onomastická komisia Maďarskej akadémie vied reguluje písanie novších prevzatých krstných mien maďarskou ortografiou: *Jennyfer* → *Dzsenifer* – slovenská norma sa touto otázkou nezaobrá, písanie anglických a iných krstných mien cudzieho pôvodu je pestré (BAUKO 2015, 215; 2016a, 141–150). Čo to znamená z pohľadu jazykového obrazu sveta?

1. slovenský pravopis historických priezvisk je dokladom stotožňovania Slovákov s históriou spoločného štátu.

2. prepis s mäkkosťami v prípade, keď to rod nikdy v takej forme nepoužíval je v rozpore s identitou osobnosti.

3. liberálnosť slovenského pravopisu voči anglickými krstnými menami v porovnaní s dôsledným prepisovaním v maďarčine vyjadruje odlišný postoj k cudzím vplyvom v súčasnosti.

3.2.Motivovanosť a jazykový obraz sveta sú najlepšie hmatateľné, ak porovnáme viac jazykov. V jednojazyčnom prostredí je menej jasné, aký je rozdiel napr. medzi sk. *Kov-áč* a m. *Kovács*. V medzijazykových súvislostiach motivovanosť môže slúžiť aj ako prostriedok vysvetlenia konfliktov.

Demotiváciu osobných mien môžeme sledovať v súvislosti s výskumom slovenských priezvisk v Maďarsku. Priezviská zaradujú BLANÁR (1996) a kolektív autorov spracúvajúcí čabianske (DIVIČANOVÁ – CHLEBNICKÝ – TUŠKOVÁ – UHRINOVÁ 2015, 44–72, VALENTOVÁ 2015, 2015, 90–101) a komlóšske priezviská (TUŠKOVÁ 2017, 57–60, VALENTOVÁ 2017: 61–76) do sémantických skupín podľa motivácie, pôvodu a morfolologickej stavby. Ich prvotným cieľom bol genealogický výskum a vysvetlenie kulturologických súvislostí. Z nášho pohľadu je však zaujímavá skutočnosť, že maďarské obyvateľstvo skúmaných dolnozemskej osád (Komlós, Čaba a Sarvaš) sice pociťuje slovenský pôvod týchto priezvisk, ale pre nich je pôvodná slovtvorná a pomenúvacia motivácia stratená. Nasledujúci zoznam je zo Sarvaša (CHLEBNICKÝ 2013, 141–156), príkladmi dokladujeme motivačný a demotivačný proces: *fark-as* (motivácia: zvierá s chvostom) → *Farkas* → *Farkaš* (demotivácia po prevzatí do druhého jazyka).

3.2.1. Priezviská motivované zemepisnými názvami označujúcimi pôvodné rodisko alebo migračnú stanicu

priezvisko	motivant
<i>Árvai</i>	z <i>Oravy</i>
<i>Kysuczky</i>	z <i>Kysúcu</i>
<i>Lipták</i>	z <i>Liptova</i>
<i>Oravec</i>	z <i>Oravy</i> (por. <i>Árvai</i>)
<i>Szpisjak</i>	zo <i>Spiša</i>
<i>Arnoczki</i>	<i>Arnót</i>
<i>Cziglécky</i>	<i>Cegléd</i>
<i>Komlovszky</i>	<i>Komlós</i>
<i>Osztroulucki / Osztrouludszky</i>	<i>Ostrá Lúka</i>
<i>Pljesovszki</i>	<i>Pliešovce</i>
<i>Mótyán</i>	<i>Môťová</i>

3.2.2. Priezviská motivované zamestnaním alebo spoločenským postavením

Zamestnaním bolo možné bližšie identifikovať osobu, hlavne, kým sa remeslo dedilo. Aj v súčasnosti je možné sledovať podobný proces: pozrime sa len do svojho zoznamu v mobilnom telefóne, určite tam budú mená s označením niektorých majstrov, remeselníkov v takej podobe: *Ferko elektrikár*

priezvisko	motivant
<i>Cselár</i>	sk. <i>včelár</i> , m. <i>méhész</i> (maďarský pisár zjednodušil spoluhláskovú skupinu vč)
<i>Fazekas</i>	sk. <i>hrnčiar</i> (por. <i>Hrncsjár</i>)
<i>Hrncsjár</i>	sk. <i>hrnčiar</i> , m. <i>fazekas</i> (maďarská pravopisná adaptácia stredoslovenskej dvojhlásky ia)

<i>Huszár / Huszárik</i>	sk. <i>husár</i>
<i>Meszjarik</i>	sk. <i>másiar</i> , m. <i>mészáros</i> (+ deminutívum + prepis dvojhĺásky)
<i>Snajder, Sneider</i>	n. <i>Schneider</i> , m. <i>szabó</i> , sk. <i>krajčír</i>
<i>Tisljár</i>	n. <i>Tischler</i> , m. <i>asztalos</i>
<i>Hudák</i>	sk. <i>chudák</i> , m. <i>szegény</i> (velárne <i>ch</i> neexistuje v m.: <i>h</i>)
<i>Podani</i>	sk. <i>poddaný</i> , m. <i>jobbágy</i> , 'alávetett' (zjednodušenie dvojitej hlásky)

3.2.3. Etnonymum ako motivujúci faktor si zachová svoju transparentiu v oboch jazykoch

priezvisko	motivant
Horváth	Chorvát
Lengyel	Poliak
Nyemcsok	Nemec

3.2.4. Priezviská tvorené z krstných mien sú často používané, ale zväčša demotivované. Čísla odkazujú na frekvenciu výskytu v Sarvaši.

<i>Balczó</i>	48x
<i>Bencsik</i>	120x
<i>Benka</i>	18x
<i>Blaskó</i>	23x
<i>Dankó</i>	32x
<i>Demcsák</i>	60x
<i>Petrás</i>	37x

3.2.5. Vnútoraná alebo vonkajšia vlastnosť ako motivujúci faktor funguje v dvojjazyčnom prostredí metaforicky, v jednojazyčnom prostredí však stráca ich obraznosť.

priezvisko	motivant
<i>Czesznak</i>	sk. <i>cesnak</i> , m. <i>fokhagyma</i>
<i>Dina / Dinya</i>	sk. <i>diňa</i> , m. <i>dinnye</i>
<i>Dobrotka</i>	sk. <i>dobrý</i> , m. <i>jóságos</i>
<i>Haluska</i>	sk. <i>haluška</i> , m. <i>galuska</i>
<i>Hruska</i>	sk. <i>hruška</i> , m. <i>körte</i>
<i>Jelen</i>	sk. <i>jeleň</i> , m. <i>szarvas</i>
<i>Kiszel / Kiszely</i>	sk. <i>kyslý</i> , m. <i>savanyú</i>
<i>Kohut</i>	sk. <i>kohút</i> , m. <i>kakas</i>
<i>Komár</i>	sk. <i>komár</i> , m. <i>szúnyog</i>
<i>Kozsuch</i>	sk. <i>kožuch</i> , m. <i>bunda</i>
<i>Králik</i>	sk. <i>králik</i> , m. <i>házinyúl</i>
<i>Liska</i>	sk. <i>líška</i> , m. <i>róka</i>
<i>Maczik</i>	sk. <i>macík</i> , m. <i>maci</i>
<i>Medvegý</i>	sk. <i>medved'</i> , m. <i>medve</i>

<i>Miloszrdni</i>	sk. <i>milosrdný</i> , m. <i>jószívű</i>
<i>Mravik</i>	sk. <i>mravec</i> , m. <i>hangya</i>
<i>Szikora</i>	sk. <i>sykora</i> , m. <i>szikra</i>
<i>Srnka</i>	sk. <i>srnka</i> , m. <i>őz</i>
<i>Zsapka</i>	sk. <i>žaba</i> , m. <i>béka</i>

Táto ukážka zoznamu slovenských priezvisk z Maďarska je príkladom nielen etymológie pôvodného významu, ale aj toho, ako sa stáva z motivovaného priezviska demotivované, hlavne ak unikanie pôvodného významu je ovplyvnené aj inojazyčným prostredím.

3.3. O prechýľovaní v medzijazykových súvislostiach

Problematika gender¹¹ v maďarčine nie je vyostrená (KEGYES 2003, 16–65; HUSZÁR 2009, 33–35), ale napriek negenerickejšiemu tohto aglutinačného jazyka platí, že ženská forma profesií alebo osobných mien je príznaková.

V slovenčine sa častejšie vyskytujú prechýlené páry názvov osôb. Maďarské prechýlené formy s komponentom *-nő* sa dokonca pociťujú ako menej zdvorilé, preto vznikajú neologizmy ako napr. *sportolóhőlgy* (SÁNDOR 2014, 334). Maskulinum *tanár* má v štandardnej maďarčine všeobecný význam, kým *tanárnő* a najmä *fodrásznő* je príznaková forma. Výsledky sociolingvistického výskumu (LANSTYÁK 2016, 57) dokladujú, že ženská podoba zakončená na *-nő* sa v kruhu Maďarov na Slovensku vyskytuje častejšie, je menej príznaková ako v Maďarsku – pod vplyvom frekvencie sk. *učiteľka*, *kadernička*. V interkultúrnej súvislosti môže dôjsť k nedorozumeniam: nie je jednoznačné, či chlapec s priezviskom *Novák* je synom ženy, ktorá má priezvisko *Nováková*, podobne nositeľka formy *Kis Ilona* môže byť na Slovensku vydatou i nevydatou ženou (MISAD 2015, 189). V maďarčine je možné sledovať dynamiku ženských priezvisk, napr. z tradičnej formy *Kovács Zoltánné* vzniká, ako keby žena bola majetkom manžela¹² a nedozvieme sa jej krstné meno, čo spôsobuje komunikačné nedostatky. Preto sa rozširuje forma *Kovácsné Nagy Anna* a v sk. menej frekventovaná forma *Anna Kovácsová Nagyová*. Pri paralelnom používaní dievčenského aj manželského priezviska v maďarčine. prípona *-né* jasne definuje manželské priezvisko, v slovenčine má kvôli viacvýznamovosti prípony *-ová* signalizujúcu funkciu iba poradie. Na Slovensku si od r. 1994 (MISAD 2015, 188–199, BAUKO 2016b, 80) si ženy maďarskej národnosti môžu vybrať¹³ priez-

11 O teórii podrobnejšie: KEGYES 2880, HUSZÁR 2009, ORGOŇOVÁ – BOHUNICKÁ 2015, 229–248, KEGYES – HUSZÁR 2014.

12 Prechýľované formy ženských mien sa v niektorých prípadoch pociťujú ako prívlastkové, hoci prenos apelatívneho významu na propriálnu sféru nemôže byť priamočiary (VALENTOVÁ 2016, 13–14).

13 Možnosť výberu spôsobuje vysokú variantnosť používania mien, ktorú znázorňujú BAUKO (2016b, 84–85) a TUŠKOVÁ – UHRINOVÁ (2016, 150). Z výsledkov terénneho výskumu v Bratislave (MOLNÁR SATINSKÁ 2016, 95) sa dozvieme, že táto teoreticky vysoká variantnosť sa v skutočnosti realizuje bilaterálne, vo forme obojmennosti: bezpríznačový úradný variant so suffixom *-ová* ↔ maďarská podoba mena, ktorá je familiárnejšia. Podobné bilaterálne používanie registrovali aj výsledky dotazníkového výskumu v Maďarsku, lenže v opačnom smere: neutrálna forma je maďarská, prechýľovanú považujú za „poslovenčenú“ (UHRINOVÁ – TUŠKOVÁ 2016, 157) a využívajú ju najmä ženy pracujúce v školách, médiách a iných slovenských inštitúciách v Maďarsku.

visko i bez formantu *-ová*, ktorý je z maďarského aspektu silným nositeľom príznaku cudzosti. Zanechanie sufiku *-ová* môže spôsobovať komunikačné problémy, napr. pri čítaní menoslovu, kde sú uvedené iba priezviská, je možné pomýliť si ženy s mužmi. Sufix *-ová* je teda z aspektu Slovákov nositeľom príznaku ženskosti, kým z aspektu Maďarov je xenoznakom. Napriek tomu, ako to ukážu výsledky výskumu MISADOVEJ (190–199), v súčasnosti iba 4,8% žien maďarskej národnosti na Slovensku má v matrike svoje priezvisko v maďarskej forme. V súvislosti s priezviskami že je možné skonštatovať, že v slovensko-maďarskej relácii tu nejde o problém gender, otázka prechýľovania skôr súvisí s opozíciou národnej identity a jazykovej ekonómie. Príkladom na jazykovú ekonómiu sú automaticky vygenerované texty študijného systému, kde sa vyskytujú aj prípady, keď meno študenta negeneruje príslušný rod v upozornení: **Študent Kinga Tóthová nie je *prihlásený na termín hodnotenia, ku ktorému je hodnotenie evidované. Pokračovať?* Je to pozoruhodné najmä na fakultách, kde je ženská väčšina v kruhu študujúcich i vyučujúcich¹⁴.

4. Záver

BALÁZS a TAKÁCS (2009, 166) zostavili typológiu diskriminácie na základe používania formy vlastného mena. Najtypickejšie prípady sme zoradili približne v poradí citlivosti, kde najmenej problematickým typom je č. 1., najviac iritujúcim je č. 7:

1. *Arad, Poprad, Nána* (totožný názov vo viacerých jazykoch, dvojazyčné dopravné značenie názvu obcí je vlastne tautologické);

4. *Losonc – Lučenec* (morfofonologicky odlišné, paralelne zaužívané);

3. *-ová*;

2. *Dunajská Streda, Nové Zámky* (preklad);

5. *Rosina – Harmatos* (lepšie znenie, čistá fantázia v 19. stor.);

6. *Štúrovo, Cluj-Napoca* (umelý, mocenský zásah motivovaný dejinami iného národa);

7. *Rákoci* (nehistorické uplatnenie nielen transliterácie, ale aj rytmického krátenia (!) – porušujú sa aj práva osoby mať doslova **vlastné** meno).

Na manažment problémov navrhuje LANSTYÁK (2015, 43–75) využiť metódy jazykového manažmentu známeho zo sociolingvistiky. Takto by bolo možné predchádzať vzniku problému.

Názvy obcí a vlastné mená, ktoré vyvolávajú konflikt, sú výsledkom iného jazykového obrazu sveta, ktorý dotvára aj odlišné pohľady na históriu. Preto má onomasitika svoje opodstatnené miesto v jazykovej výchove na pedagogických fakultách aj na stredných školách. Je ich možné spracovať metódou problémového vyučovania.

Motivovanosť aj jazykový obraz sveta je možné najlepšie sledovať, ak porovnáme viac jazykov. V príspevku sme sa snažili predstaviť obe strany mince. Nemusíme určiť, čo bolo skôr, „vajce alebo sliepka“, je dôležité, aby bol systém v dynamickej rovnováhe a slúžil komunikačným účelom. Systém sa nenarúša, ak sú cudzie prvky dostatočne adaptované a integrované.

14 Ďalšie príklady z akademickej sféry uvádza PEKAROVIČOVÁ (2017, 90).

Ak sa pozeráme na historicko-motivačný vývin vlastných mien z pohľadu jazykového obrazu sveta, je možné sledovať podobný egocentrizmus na rovine vlastných mien ako v súvislosti so všeobecnými menami VÁŇKO (2014, 10–22). Na základe toho, či Slováci považujú históriu, priestor, osobnosti za svoje, je možné určiť kultúrno-antropologické súvislosti vlastných mien (porov. KRŠKO 2016). Na osi *naše – aj naše – cudzie* je možné znázorniť odlišné jazykové obrazy sveta. Napr. *Ferenc Rákóczi* patrí podľa oficiálneho prepisu (*František Rákoci*) do kategórie „náš“, kým v Bratislave nové pomenovanie námestia *Franza Liszta* si zachovalo pôvodný nemecký pravopis, teda podľa tohto pravopisného aspektu v súvislosti so skladateľom pociťujú Slováci väčšiu cudzosť (termín v zmysle DOLNÍKA 2015, 13–172).

Prírodná variantnosť je charakteristická pre vlastné mená napriek snahám zjednotiť rozkolísanú normu, ako aj v prípade miestnych názvov. Neutrálny vedecký prístup vyžaduje vedomosti o názvoch lokalít vo viacerých jazykoch. Tieto vedomosti chceme sprostredkovať aj budúcim pedagógom, aby mali istotu pri správnom riešení otázok, ktoré sa často nadhodia v kontaktnej zóne etnik. Na ukážku vplyvu etnických zmien na používanie priezvisk odporúčame použiť na seminároch lingvistiky *Historický atlas vlastných mien z Karpatskej kotliny* (VÖRÖS 2017), *Čabianske priezviská* (DIVIČANOVÁ a kol. 2015) a *Komlóšske priezviská* (DIVIČANOVÁ a kol. 2017).

Literatúra

- BALÁZS Géza 2008: A helynevek antropológiai nyelvészeti szempontból. In: Magyar nyelvőr 131/3. 348–354.
- BALÁZS Géza – TAKÁCS Szilvia 2009: Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe. Cell-dömölk – Budapest: Pauz-Westermann – Inter – PHARE.HU.
- BALÁZS Géza 2015: A vasút szemiotikája. In: Antropozsemiotika. Budapest: Inter. 167–188.
- BAUKO, Ján 2015: A keresztnévadást befolyásoló tényezők a rendszerváltozás utáni Szlovákiában. IN: A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 5. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 204–227.
- BAUKO, Ján 2016a: Anyanyelvi személynévtervezés Szlovákiában. In: Science for education – education for science. Nitra: UKF. 141–149.
- BAUKO, Ján 2016b: Prechýľovanie priezvisk u žien maďarskej národnosti na Slovensku. IN: Prechýľovanie: áno - nie? Jazykovedné štúdie XXXIII. (Ed. Molnár Satinská, L. – Valentová, I.). Bratislava: VEDA. 79–88.
- BLANÁR, Vincent 2002: Osobné mená, ich miesto v jazyku a pravopisná problematika. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Bratislava: Veda.
- BLANÁR, Vincent 1996: Teória vlastného mena. Bratislava: Veda.
- BOSÁK, Ján 2009: Kedy bude vôľa na zjednodušenie slovenského pravopisu? In: Dynamic-ké tendencie v slovenskom pravopise. Bratislava: VEDA.
- CSÁSZÁRI Éva 2013: Miestna svojráznosť – zmena mien, pomadařčovanie priezvisk a systém prezývok v Novej Hute. In: Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí. Békešská

Čaba: VÚSM. 157–166.

CSÁSZÁRI Éva 2015: Helyi és határbeli elnevezések mint a továbblépés perspektívái a bükk-szentkeresztai szlovákok nyelvhasználatában. In: Tanulmánykötet Milosevičs Péter tiszteletére. (Red. Lukács I.) Budapest: ELTE Szlav Filológiai Tanszék. 19–28.

DIVIČANOVÁ, Anna – CHLEBNICKÝ, Ján – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta 2015: Triedenie najstarších a najfrekvencovanejších priezvisk podľa motivácie vzniku. In: Čabianske priezviská. Békešská Čaba: VÚSM. 44–72.

DIVIČANOVÁ, Anna – CHLEBNICKÝ, Ján – TUŠKOVÁ, Tünde – VALENTOVÁ, Iveta 2017: Komlósske priezviská. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.

DOLNÍK, Juraj 2015: Cudzosc – interpretácia – xenoznak. In: Cudzosc – jazyk – spoločnosť. Bratislava: Iris. 13–172.

HAJČÍKOVÁ, Marta – KOVÁČOVÁ, Mária (Red.) 1999: Slovenské vžitie názvy geografických objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky. Bratislava: Ústav geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky.

HOFMANN István 2007: Helynevek nyelvi elemzése. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

HORŇANSKÝ, Imrich 2012: Geografické názvy z územia Slovenska v zrkadle slovensko-maďarských vzťahov. In: Praslovanská únia – Zborník III. <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/panslovanska-unia-zbornik-III.html>

HUSZÁR Ágnes 2009: Bevezetés a gendernyelvészetbe. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

CHLEBNICKÝ, Ján 2013: Slovenské priezviská troch dolnozemských slovenských osád. In: Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí. Békešská Čaba: Výskumný ústav CSSM. 141–156.

KÄFER István 2005: Dona nobis pacem. Magyar–szlovák kérdések. Piliscsaba: PPKE BTK.

KEGYES Erika 2003: Nemek, nyelvek és kultúrák. In: Nyelvek és kultúrák találkozása. XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. (Red. Tóth Sz.) Szeged: SZTE Juhász Gyula TK. 16–65.

KEGYES Erika – HUSZÁR Ágnes 2014: Nyelvtani nem, Női foglalkozásnevek és gender. In: Nőképek kisebbségben. Tanulmányok a kisebbségben (is) élő nőkről. (Red. Bolemant Lilla) Pozsony: Phoenix Könyvkiadó. 82–91.

KEGYES Erika 2008: Nyelvészeti gender-kutatás: Hagyományok és új irányok. In: Sokszínű nyelvészet III.: "Női szóval - női szemmel". Gender-kutatás a nyelvészetben és az irodalomban (Red. Bodnár Ildikó, Kegyes Erika, Simigné Fenyő Sarolta) Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Modern Filológiai Intézet. 61–68.

KISS Lajos 1999: Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében. Piliscsaba: PPKE BTK.

KNIEZSA István 1960: A szlovák helynévtípusok kronológiája. In: Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája 1958. (Red. Pais D. – Mikesy S.) Budapest: Akadémiai Kiadó. 19–26.

KNIEZSA István 2003: Helynév- és családnévviszsgálók. Budapest: Lucidus Kiadó.

KRŠKO, Jaromír 2016: Všeobecnolingvistické aspekty onymie. Banská Bystrica: FF UMB Belianum.

LANSTYÁK István 2013: Kontaktushatás a tulajdonnevekben. In: A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 4. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 43–68.

LANSTYÁK István 2015: Nyelvalakítás – névalakítás. A tulajdonnevekkel kapcsolatos nyelvi problémák kezelése a nyelvmenedzselés-elmélet keretében. In: A nyelvföldrajztól a névföld-

drazig 5. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 43–75.

LANSTYÁK István 2016: Abszolút és relatív kontaktushatás. In: Nyelvelmélet és kontaktológia 3. (Red. É. Kiss K. – Hegedűs A. – Pintér L.) Budapest–Piliscsaba: Szent István Társulat. 46–65.

LELKES György 2011: Magyar helységnev-azonosító szótár. Budapest: Argumentum.

LŐRINCZ Julianna 2017: Babel tornya alatt. Kontrasztív nyelvészeti alapismeretek. Eger: 4 Pont Nyomda Kft. Kiadó.

MAJTÁN, Milan 1998: Názvy obcí Slovenskej republiky. Bratislava: Veda.

MEZŐ András 1982: A magyar hivatalos helységnevéadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.

MISAD Katalin 2015: Mutatvány a szlovákiai magyar nők névhasználati jellegzetességeiből In: A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 5. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 183–203.

MOLNÁR SATINSKÁ, Lucia 2016: Ženy jednej tváre, viacerých mien: Stratégie používania mien Maďariek v Bratislave. In: Prechýľovanie: áno - nie? Jazykovedné štúdie XXXIII. (Ed. Molnár Satinská, L. – Valentová, I.). Bratislava: VEDA. 89–94.

OLOŠTIAK, Martin – GIANITSOVÁ–OLOŠTIAKOVÁ, Lucia 2007. Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine. Prešov: FF PU.

OLOŠTIAK, Martin 2009. O prezývkach železničných rušňov In: Varia. XVIII. Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov. (Red. Ološtiak, M. – Ivanová, M. – Gianitsová-Ološtiaková, L.) Prešov: PU. 498–517.

OLOŠTIAK, Martin 2010. Morfológia vlastných mien. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. (Ed. Dolník, J.) Bratislava: VEDA. 97–134.

ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena 2015: Cudzosť a rodová identita. In: Cudzosť – jazyk – spoločnosť. Bratislava: Iris. 229–248.

PAPANEK Ferenc 2004: Helységnevek használatának magyar–(cseh)–szlovák vonatkozásai. Diplomová práca. Piliscsaba: PPKE BTK.

PEKAROVIČOVÁ, Jana 2017: Rod a jeho lingvokultúren parametre. IN: Romanoslavica LIII / 1. 85–96.

PERGER Imre 2013: A határon túli vasútállomások neve a vasúti utastájékoztatóban. In: Névtani Értesítő 35. 77–96.

POKORNÝ, Jan 2010. Lingvistická antropologie. Jazyk, mysl a kultura. Praha: Grada.

SÁNDOR Klára 2014. Határtalan nyelv. Baja: Szak Kiadó.

SZABÓMIHÁLY Gizella 2007: Maďarské ojkonymá na Slovensku: štandardizácia, variabilitas, kontaktové javy. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach II. Bratislava: Univerzita Komenského. 256–264.

SZABÓMIHÁLY Gizella 2011. Variabilitás a helységnevek körében – okok és megoldási lehetőségek. In: Magyarok Szlovákiában VII.. Nyelv. (Red. Szabómihály G. – Lanstyák I.). Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet. 437–450.

TÓTH Sándor János 2008: K úradným a ľudovým názvom typu Békešská/Békésska Čaba. In: Slavica Szegediensia VI. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, 2008. 182–185.

TÖRÖK Tamás 2002: Zoboralja földrajzi nevei a történeti térképek tükrében. Budapest: Akadémiai Kiadó.

TÖRÖK Tamás 2012: Külterületi helynevek fordíthatósága. Alsó-Ipoly mente és Zoboralja

magyar dúllőneveinek szlovák változatairól. In: *Translatologia Pannonica III*. Pécs: PTE BTK FKK. 65–74.

TÖRÖK Tamás 2011: Tipológiai vizsgálatok Ipoly mente helyneveinek körében. In: *Magyarok Szlovákiában VII. Nyelv. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet*. 463–468.

TUŠKOVÁ, Tünde 2017: Triedenie vybraných priezvisk Slovenského Komlóša podľa motivácie. In: Divičanová, A. – Chlebnický, J. – Tušková, T. – Valentová, I.: *Komlóšske priezviská*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko. 57–60.

UHRINOVÁ – TUŠKOVÁ 2016: Sonda do problematiky používania priezvisk Slovincov v Maďarsku v súčasnosti. In: *Prechyľovanie: áno - nie? Jazykovedné štúdie XXXIII*. (Ed. Molnár Satinská, L. – Valentová, I.). Bratislava: VEDA. 149–158.

VALENTOVÁ, Iveta 2015: Osobné mená v dvojjazyčnom prostredí Békešskej Čaby. In: *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 5. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 90–101.

VALENTOVÁ, Iveta 2016: Prechyľovanie priezvisk a jeho vývin na Slovensku. In: *Prechyľovanie: áno - nie? Jazykovedné štúdie XXXIII*. (Ed. Molnár Satinská, L. – Valentová, I.). Bratislava: VEDA. 11–22.

VALENTOVÁ, Iveta 2017: Vznik, motivácia a jazyková výstavba komlóšských priezvisk. In: Divičanová, A. – Chlebnický, J. – Tušková, T. – Valentová, I.: *Komlóšske priezviská*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko. 61–76.

VAŇKO, Juraj 2014: Antropocentrizmus v jazyku a jazykovede. In: *Obraz človeka v jazyku*. Nitra: FF UKF. 10–22.

VIEST, Ivan 1919–1924: *Maďarsko–slovensko–nemecký železnický slovník*. Turčiansky Sv. Martin.

VÖRÖS Ferenc 2015: Szlovák eredetű családnevek Kárpát-medencei névföldrajza In: *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 5. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 15–42.

VÖRÖS Ferenc 2017: *Kárpát-medencei történeti családnévátlasz*. Pozsony: Kalligram.

ŽIGO, Pavol 2011: Pôvod názvov Bratislava – Braslavespruch / Preßburg (Prešporok) / Pozsony. In: *Historická a areálová lingvistika*. Bratislava: UK. 344–348.

ŽIGO, Pavol 2015: Fungovanie vlastných mien v slovensko-maďarskom retrospektívnom pohľade. In: *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 5. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 76–89.

Symbolické a realistické zobrazenia prostredí a vzťahov v trilógii Štefana Dovála

Patrik Šenkár

Symbolic and Realistic Depiction of the Environment and Relationships in the Trilogy by Štefan Dovál

Abstract

The paper analyses the trilogy of Štefan Dovál (1950-2011), the Slovak prose writer from contemporary Romania. It highlights the viability of the various parts of the trilogy; their pulsation, including the specific excerpts from the origins. It accentuates the evolving understanding of this national literature, emphasizing also the specificity of the author's understanding of the contemporary reality in the special – fictive – processing. From the reader's point of view, Dovál's theme processing from a regional aspect or a regional principle with specific regard to the Lowland colour is especially effective.

Key words: minority literature, interpretation, literary aspect, Slovaks in Romania, Štefan Dovál

Kľúčové slová: národnostná literatúra, interpretácia, literárny aspekt, Slováci v Rumunsku, Štefan Dovál

Postupným autorským „dozrievaním“ sa Štefan Dovál odvážil aj na rozsiahlejšie prózy, ktoré v určitom slova zmysle vytvárajú trilógiu: Žofine trápenia (1998), Zima v záhradách ruží (1999) a Úsmevy a chmáry (2009). Zobrazil v nich „domovsky známe“ dolnozemske prostredie a charaktery jemu tak či onak blízkych ľudí. Je to vlastne paralelné zrkadlo doby, prostredia a ľudí.

Ústredným motívom knihy Žofine trápenia je dom. Na pozadí starosti o ňom sa autorovi darí kresba vidieckeho prostredia. Myšlienka multietnického spolužitia sa v diele prejavuje programovo, teda vedome a zámerne, je zabudovaná vo svete dospelých, pri sledovaní ich spolužitia v každodennej forme. V knihe Žofine trápenia ide o synekdochu domu, rodiny – teda uzavretého priestoru, spravujúceho sa vlastnými pravidlami.

V Žofiných trápeniach teda podáva prostredie menšieho usporiadaného domu a dvora sedemdesiatpäťročnej vdovy Žofy Žufovej a jej vzťahu k synovi (a najmä vnukovi). V starobe sa prispôsobuje kolobehu ročných období a každodenná usilovná práca okolo domu je symbolickým stredom jej života. Autor prízvukuje potrebu komunikácie a pracovitosti, ktoré sa v osobe starej ženy vydarene stretávajú. Vo vzťahu k dedine ako celku je zvýraznená práve jej pracovitosť a starostlivosť o okolie domu

a domáce zvieratá. Je to akoby údel starej vdovy, resp. zmysel jej života. Komický príbeh útočiaceho kohúta je vlastne persiflážou, ktorý si chráni svoje okolie. Podobne je to aj so snom Žofy, v ktorom ju kohút celú noc naháňal. Príchodom jesene autor opisuje jej primerané zásoby pšenice, kukurice, klobásy, zemiakov, kapusty, zaváranín, lekváru i kuríva. Komicky však vyznie Žofino predsavzatie o oprave plota práve v tomto období. V jej myšlienkach sa objavuje trápenie o neistých časoch a vysokých cenách, čo sú vlastne spredmetnené obavy staršieho človeka voči premenám sveta. Nová doba sa tak do určitej miery vkráda do každodenného života tejto ženy (vnučka študuje v cudzine, dôchodok má malý) v pozadí jej zabehnutého tradičného konania (varenie, upratovanie, kúrenie, očakávanie návštev vnuka, sledovanie televízneho programu, čítanie Biblie). Jej samota sa symbolicky prelína s prúdom Maruše a (konkrétne) častou návštevou milovaného vnuka. Ich priateľivý vzťah sa citovo zaobide aj bez slov a konkretizuje sa vzájomnou fyzickou pomocou. Žofine komentáre o živote, ľuďoch a práci sa nesú v sarkastickom tóne; z čitateľského hľadiska sú efektne, dynamické, úprimné. Žofa vlastne žije v minulosti, ale vplývajú na ňu aj silné vnemy súčasnosti. Tradícia sa potom konkretizuje v niektorých skutkoch ľudí (vyobliekani do kostola, oddych od práce počas cirkevných sviatkov a pod.). Naháňanie majstrov, aby pracovali, je až tragikomické – na pozadí spomínanej kritiky dnešnej doby: „*Tak ti je to dnes, skazený je tento svet. Voľakedy by si to majster nebol dovolil. Sviatok bol sviatok a robota robotou*“ (Dovál 2001, 272). Autor vyzdvihuje skromný vzťah starej ženy k peniazom, ktorý je determinovaný dávnymi obyčajmi a skromnými podmienkami ľudského bytia. Táto dolnozemska existencia je sprítomnená centrálnym postavením moruše vo dvore a všadeprítomnou slivovicou ako darom pre dobrosrdečných pomocných ľudí. Vykrystalizuje sa pritom statočný charakter Žofy, výhody i nevýhody jej osamoteného života. Náhliaci sa svet, konkretizovaný nedostatkom času syna i vnuka, priam ženie starú vdovu, aby si na opravu vlastného domu našla statočného Róma. Autor zdôrazňuje potrebu pracovitosti nezávisle od národnosti či farby pleti. Potvrďuje sa teda staré príslovie o Mohamedovi a hore. Žofa je vlastne rada, keď sama môže vybavovať vlastné záležitosti; je spokojná so svojou sebestačnosťou. Prídržia sa starých zvyklostí a kriticky komentuje nemožnosť vykonať práce načas: „*Znova za týždeň čakať? To je hrozné! Prečo nám všetko tak ťažko ide?... Pri dobrej vôli a usilovnosti človek všetko zvládne*“ (Dovál 2001, 283). Ľudskou priateľivosťou a dobromyseľnosťou sa napokon všetko vybaví včas, len je potrebné mať nablízku dobrých ľudí. Autor opisuje však aj trápenie tých druhých, ktorí svoje deti museli z tohto prostredia pustiť do širého sveta zarobiť si peniaze. Je to znak určitej biedy, ktorá Žofu z dôvodu jej veku a nadobudnutého hmotného i nehmotného majetku až tak nepostihuje. Vždy sa však jedno trápenie končí a druhé prichádza: no lepšie je mať aspoň jedno než žiadne. Je to znak pulzujúceho života a potrebnosti (či užitočnosti) na zemi, veď „... *táto robota sa nikdy neskončí. Stále človek niečo má*“ (Dovál 2001, 293). Pri jej každodennej práci sa dozvedáme aj o dobrosrdečnosti Žofiných susedov – či už vo forme komunikácie, návštev, resp. konkrétnej fyzickej pomoci. Prevracajú sa pritom každodenné témy dedinského človeka. Do života starej vdovy nečakane však zasiahne zdravotný problém (hrčka v prsníku). V tomto prípade sa opäť vykryštalizuje jej pevný charakter: nebojí sa o seba, je vyrovnaná

s osudom – ale o svoje deti, vnúčatá, rodinu: „*S myšlienkou odchodu do večnosti za svojím starkým sa zmierila, len aby ju nezavialo, aby nemala bolesti. Toho sa najviac bála, lebo potom by netrpela iba ona, ale aj deťom by trápenia narobila*“ (Dováľ 2001, 296). Vychádza však z fatalizmu; svoj osud odovzdáva do rúk Boha, ktorý je v jej živote prítomný aj prostredníctvom Tranoscia.

Zaujímavé sú aj jej myšlienky o varení, zaváraní a pečení; plynutie času vníma práve redukciou týchto činností. Hovorí o nevšímavosti ľudí voči cudzím veciam, o nedbanlivosti mladých a premene vlastne celého svojho okolia: „*Žeby sa vracali staré časy? Tak to vypadá. Staré, ale s inou tvárou. Veru s inou, lebo to čo bolo sa už nevráti, aspoň nie pre ňu. Zmenil sa svet. Aj tvár dediny*“ (Dováľ 2001, 301). Žofa však úplne nežije iba zo spomienok, ale konfrontuje svet svojej mladosti so súčasnosťou. Bojí sa o mladých, varuje ich pred rýchlym životným tempom a raduje sa vtedy, keď sú voči nej úctiví a pozorní. Keď do jej relatívne pokojného života zasiahne spomínaný zdravotný problém, centrom je však obava o dom, kuriatka a záhradu. Opätovne sa obráti k Bohu, čo je znak viery ľudí tohto (dolnozemskeho) kraja. Autor z tohto aspektu opisuje jej zvyky počas veľkonočných sviatkov, ktoré sú vždy tradičné.

So svojimi problémami sa Žofa najprv vysporiada sama, až neskôr sa zverí svojej rodine. Prenasleduje ju myšlienka na operáciu, no drží sa svojich prirodzených prác v záhrade a zvierat, ktoré za nič nechce zanechať. Jej kladné rozhodnutie o operácii symbolizuje odhodlanosť starej ženy a určitú nádej, že ešte môže žiť zopár rokov. Toto odhodlanie paradoxne potvrdí do určitej miery uštipačný komentár kamarátky – dedinčanky: „... *Žofa naša, načo sa ty ešte dáš rezať, veď sme už staré a ak má prísť tá s kosou, nech si len príde, lebo nám je už tam miesto. Dosť sme sa narobili*“ (Dováľ 2001, 313).

Autor konfrontáciou objektívnych skutočností a subjektívnych príhod opisuje cestu Žofy do nemocnice. V pozadí všetkého je však jej prirodzená neistota a očakávanie všetkého možného, vďaka čomu sa v čitateľoch spevňuje opätovný pocit jej statočnosti. Po úspešnej operácii ihneď zháňa syna, aby ju zobral domov, do domáceho prostredia. Je to aj znak toho, ako človek túži po svojom domove, po štyroch stenách, ktoré pre neho znamenajú skoro všetko.

Správy z vonkajšieho sveta Žofa dostáva v listoch od sestry Betky zo Slovenska, od sestry Olinky z neďalekej dedinky, resp. aj od vnučky, ktorá študuje na Slovensku. Autor opisuje ich vzájomný vzťah a pri starších spomína aj na ich repatriáciu (1947). O vyrovnaní sa s novou situáciou v súčasnosti svedčí aj myšlienka tejto starej ženy, ktorá si uvedomuje, že odkedy „... *deti vyrástli, povydávali a poženili sa, akoby sa bola rodina odmlčala, akoby sa všetky problémy pomínuli...*“ (Dováľ 2001, 324). Vzájomné vzťahy teda zverila do rúk osudu, čím potvrdila už spomínanú vlastnú filozofiu fatalizmu. Jej viera v človeka vyvierá z princípov viery v Boha. Určité symbolické stretnutie ľudského a akoby nadľudského elementu symbolizuje fakt, že „... *posledné listy, ktoré dostala, si ochraňovala v hrubom Tranoscii, ktorý listovala a čítala pravidelne každú nedeľu*“ (Dováľ 2001, 325). Žofa si teda „... *žila presným, štandardným životom... Málokedy narúšala svoje zvyky, robila to len vo výnimočných prípadoch*“ (Dováľ 2001, 326). Radosť jej v každodennom kolobehu života prináša návšteva susedov, ale aj sestrinej rodiny. Autor dôsledne

opisuje tomu predchádzajúci virvar a prácu ako vo včelíne. Do určitej miery (a na krátky čas) sa teda Žofin život mení, karty jej existencie sa pomiešajú. Vracia sa aj niekdajší rušný život na sálaši: prichádza určitá radosť, bezstarostnosť – teda nevedná komunikácia akoby s trochou minulosti. Vo vzájomnej debata sestier sa objavuje aj pocit vykorenenia z dialky. Po odchode návštevy ostávajú len spomienky, ktoré sú pre Žofu určitým hnacím motorom do ďalších dní. Jej pracovitosť je možné prirovnať k činnosti usilovnej včely, ktorá žije pre vyšší princíp (postaví na elektrický varič kávu, polievku, obed; vždy pozametá; neustále čistí kachľovú pec od popola; úkladne naznáša naštiepané drevo a triesky; vzorne zapáli oheň a ustavične zametá izbu). Pri týchto činnostiach jej myseľ okrem budúcnosti je aj v minulosti; prítomnosť kritizuje ako nešťastnú, zbytočnú: ošial' z prehnaneho pitia kávy, absencia slovenských časopisov, únava od pečenia dobrôt, neodhrnutie snehu a pod. Najviac jej však chýba vzájomné porozumenie medzi ľuďmi, ktoré na báze vlastných skúseností konfrontuje s minulosťou, keď sa rodina „... viac schádzala, aj detí nás bolo viac pokope. Teraz bez toho televízora by človek hádam už ani žiť nemohol... Aj zábavy, tie normálne tancovačky, zanikli... okrem diskoték pre mladých no a ešte ten silvestrovský večer. To je dnes všetko“ (Dováľ 2001, 343). Žofa však nakoniec dospieva k poznaniu, že z toho všetkého sa netreba trápiť, ale musí si vytvoriť vlastné duševné podmienky na to, aby mohla byť užitočná sebe, svojej rodine, svojim zvieratám i celému domu. Lebo práve ten je centrom jej zmyslu života. Celkovo teda postavy v tomto texte nezohrávajú takmer nijakú úlohu v rozprávaní, neposúvajú „dej“, a aj pre Mareka (Žofinho vnuka) vlastne slúžia iba na to, aby mal čo pozorovať, a tak túto knihu môžeme nazvať prózou jednej autobiograficky ladenej rodiny, v centre s postavou Žofy.

Ak „... Šedé dni budeme pokladať za osobnú kroniku ´ jednotlivca, v Zime v záhradách ruží už ide aj o kroniku obce, spoločenstva ´ (zvýšený dôraz na osobné ´ sa zasa navracia v Úsmevoch a chmárach)“ (Andruška 2011b, 86, resp. Andruška 2011a, 108-109). Zima v záhradách ruží je próza času a udalostí: v istom zmysle dopĺňa predošlé prozaické texty. Autor v nej čerpá i z národnostnej a spoločenskej problematiky širšieho kolektívu, ba odkazuje aj na historické udalosti, t. j. na revolučný pohyb v decembri roku 1989. Dôležitú úlohu zohrávajú spontánne stretnutia; kniha je postavená na dialógoch, cez ne sa dozvedáme informácie o udalostiach v meste a o Markových podnetných názoroch.

Autor v tomto románe pokračuje opisom životných peripetií Marka Michalca po návrate domov z trojmesačnej hospitalizácie pre pľúcnu chorobu (próza Šedé dni). Jeho vzťah k vlastnej rodine sa prejavuje určitým odcudzením, ktoré symbolizuje vlastne aj samotný názov diela. Dôležitá je teda túžba po slnečnom teple, po pocyte osožnosti a presnosti. Jeho životný elán sa konkretizuje neustálym rýchlym tempom; je okorenený cestou na trh či ranné bohoslužby. V celku je to vlastne zákon obyčajov Trstín. Autor opisuje zvyklosti tohto malomesta, poukazuje na vplyvy globalizácie na tieto tradície – symbolicky zakotvené vyrúbaním agátov a topoľov a nasadením sliviek. Charakterizuje pritom aj typické entity tohto malomesta: colnicu, bar, ale aj inštitúcie – miestnu úniu, obchodnú spoločnosť, redakciu časopisu. Centrom diania je vlastne už spomínaná redakcia, keď Marek v nej pracuje. Autor charakterizuje každodenný život, radosti či starosti na pracovisku, kde (symbolicky)

slovenskosť chráni Štefánikov obraz. Súčasný stav slovenskej kultúry charakterizuje ako dostatočný (najmä vo vzťahu k minulosti) a uvádza každodenné milé prekvapenia spoločných kultúrnych činiteľov. Dôležité je teda vzájomné chápanie vecí a usilovná tvorivá atmosféra. Autor uvádza do deja postavu Igora Chreňa, centrálnej osobnosti (aj) týchto diani. Jeho občasná problematickosť sa však vykresľuje realisticky, kompenzujúc jeho charakterové nedostatky tvorivou energiou a významnými kultúrnymi činmi. Spoločne s Markom vytvárajú tandem, veď keď je práca, tak sa robí neúnavne. Pochopiteľne, v týchto vzťahoch sa objavuje aj pocit egoizmu či menejcennosti, ale podstatné je, aby si človek zachoval svoje zdravie a odbornú erudovanosť (byť informovaný vo viere vecí). Autor uvádza aj niektoré konkrétne starosti miestnej únie (platenie členského, návštevy redakcie na kus reči a pod.), samozrejme, na báze dobre myslenej veci. Táto hárka intelektuálov, vlastne kultúrnych dejateľov mestečka, kladne pristupuje aj k miestnemu slovenskému gymnáziu, ale vyslovuje sa aj za založenie takejto školy v Bihorskej župe. Pochopiteľne, kritizuje aj súčasné kapitalistické zriadenie, ktoré pozná len peniaze a známosti: „*Známost' bola a zostala veľkou výhodou aj v porevolučných rokoch, hoci teraz peniaze rozprávali omnoho viac ako za totality. Devalvované, dokaličené drahotou, predsa v spoločnosti začali hrať prvé husle*“ (Dovál 1999, 35). Postupne vďaka takémuto štýlu v Trstinách (symbolicky povedané) tisíce vysadených koreňov ruží vyschlo a zostali len ružové hriadky pred domami. Do mestečka teda prišiel svet hmotných výsad a knihy v knižničných regáloch. Aj napriek týmto determinantom príchod domov do mikro- i makroprostredia prináša Markovi Michalcovi čerstvý vzduch domoviny Dolnej zeme.

Autor postupne zviditeľňuje vydavateľské aktivity spoločnosti, konfrontuje edičné snahy a jej výsledky s cudzinou a aluzívne opisuje vývoj trstinských literárnych snažení. Vydávanie rukopisov je znak vytrvalosti a tvorivej energie všetkých zainteresovaných pri centrálnom dozore „muža s čiernou bradou a veľkou kostnatou tvárou“. Autor vyzdvihuje Igorovu húževnatosť v minulosti i súčasnosti, ale aj tandem jeho rodinného i spoločenského konania. Každú jeho činnosť komentuje podľa vlastnej záslužnej práce pre svoju národnosť. On je hnacím motorom, dušou i lektorom všetkých slovenských textov v Trstinách, ktoré sa spredmetňujú vlastnou bohatou domácou knižnicou, bohatými dokladmi časopisov z regionálnych dejín, ale aj patronátom nad novovzniknutým miestnym mládežníckym časopisom. V jeho výpovediach je však často prítomný sarkazmus: „*Predo mnou nemusíš spomínať ani čerta, ani boha. Vieš, že ja v takého veci neverím. Človek žije, potom umrie a bodka. A ako si život usporiada, taký ho má*“ (Dovál 1999, 50). Vyslovuje sa aj za obranu vlastného časopisu, kritizuje prízemnosť ľudí a absenciu miestnych i vzdialenejších dopisovateľov. Preto sa ďalekosiahle plány redakcie (napríklad o etnografickom múzeu či reportážach zo slovenských dedín v Rumunsku) nedotiahnu do realizácie. Marek je však väčšinou ľudsky kritický, vychádza z vlastného presvedčenia a vnútorných pocitov najmä voči Igorovi či profesorovi Ďuríkovi. Denno-denné prekáračky v „kvetových záhradách“ sú vlastne symbolom činnosti a konania týchto ľudí, ktorých prácu si všímajú napríklad aj pozvaním zo Spolku spisovateľov Slovenska. Marek retrospektívne poukazuje na časy spred rokom 1989, na vtedajšie miestne pomery, ktoré do určitej miery konfrontuje so súčasnosťou. Vyzdvihuje

vtedajšie nadšenie, organizovanie i burcovanie Trstinčanov na pozadí ekonomického a morálneho krachu celej krajiny. Zdôrazňuje vtedajšie jednomyselné snahy miestnych revolucionárov, veď vtedy bolo potrebné „... *konať správne, nerobiť chyby. Hlavne kráčať istým, priamym krokom*“ (Dovál 1999, 66). Z čitateľského hľadiska je zaujímavý opis vtedajšieho spoločenského diania v meste, resp. porevolučné podnikateľské machinácie cez súkromníctvo, konkurenciu a šmelinárstvo.

Postupne sa však situácia v krajine znormalizovala, k slovu sa dostali presnosť a poriadok, také typické princípy aj pre Marka. Popri spoločenských udalostiach autor sleduje aj jeho domáce prostredie, vzťah k dvom deťom, ich vzájomnú komunikáciu, diskusie a usmernenia. Vždy je to však na báze kultúrnosti a snahy o kultivovanie vlastných detí. Popritom sa prihliada aj na ich vlastnú osobnosť podľa logiky aj psychológie. Marek je v tomto smere citlivým otcom, ktorý pomáha nielen deťom, ale aj v škole pri zastupovaní chorého kolegu. Vlastnou výpoveďou sa uvádza aj jeho učiteľská minulosť na Horniakoch a v Trstinách, práca v Dome pionierov a neskoršie novinárčenie. Jeho pracovná vyťaženosť sa kompenzuje domácou pohodou (občasným poobedňajším spánkom), ale i nezriedkavými šarvátkami (najmä mužského a ženského princípu). Markove retrospektívne opisy života na Horniakoch v mladosti prispievajú aj k lepšiemu chápaniu slovenskej kultúry v Rumunsku. Staré časy pašovania zrnkovej kávy z Maďarska sú však nenávratne preč – nahradil ich dravý systém skoro bez peňazí. O takýchto a podobných pseudofilozofických myšlienkach vedie Marek debatu aj so spolupracovníkom; spomína sa minulosť, spredmetnenú Bebiho krčmou, Palotským gátom či starou zeleninárskou farmou. Vo všeobecnosti teda jazyček váh sa prikláňa za uznanie súčasného stavu i napriek tomu, že boli „... *Trstiny vyhlásené za mesto v dobe rozkvetu socializmu, zostali len s niekoľkými asfaltkami v centre, no väčšina ulíc musela prežierať letný a jesenný prach Dolnej zeme po prechode voza alebo osobného automobilu, o traktoroch ani nehovoriac*“ (Dovál 1999, 103). Markova myseľ sa však často obracia do minulosti mesta, ale aj rodinných vzťahov. Spomína na vlastnú matku – vdovu, opisuje jej činorodý charakter i komunikatívnu dušu (žeby Žofa z diela Žofine trápenia?). Zdôrazňuje pritom prirodzené zachovanie si vlastného rodu a fakt, že „... *človek zabúda, celé tie generácie mali pohromy v sebe ukryté a žili akoby v stálom strachu pred nešťastím. Pred zahynutím ich zachránili len vlastné pracovité ruky*“ (Dovál 1999, 107). Postupné zblíženie sa syna s matkou-vdovou je priamo úmerné s postupným odcudzením vlastnej ženy.

Ruch malomesta je vlastne kulisa, ktorá vytvára spleť sled udalostí a ľudských charakterov. Trstiny, ktoré boli postavené na močaristej pôde, sú dodnes determinované riekou Marušou – teda (symbolicky) dolnozemskej charakterom. Ten je všade v pozadí tradície pracovitosti a húževnatosti: spredmetnením toho je založenie prvej miestnej akciovej spoločnosti, ktorá priniesla so sebou usilovné pracovné mravenisko v dome pri medzinárodnej ceste. Dovál uvádza celkom detailný opis tejto spoločnosti, ale aj jej postupné upadanie a zánik (resp. rôzne klebety), najmä z dôvodu štátnej politiky a jej dopadu na malé firmy. Popritom však tok rieky Maruše ide ďalej, ľudia vytvárajú rôzne trvalé i chvíľkové spoločenstvá. Tie autor opisuje aj napríklad v krčme, kde sa človek „... *dozvie všetko. To je ideálna informačná agentúra. Okrem klebiet a udalostí, tam sa uzavierajú aj obchodíky,*

majstri sa zjednávajú, rôzne potrebné veci zaopatrujú. To tak bolo a bude hádam na večné veky“ (Dovál 1999, 126-127). Vyslovuje sa teda kritika socialistickej minulosti, ale aj kapitalistickej prítomnosti. Ťažko meniteľná je však mentalita ľudí, v ktorých dodnes prebýva zakorenená podvedomá skostnatenosť. Autor tento stav kritizuje a hovorí, že je potrebná kontinuita, týkajúca sa dobrých snažení, lebo „... v čom sme začali, v tom treba pokračovať, rozvíjať to, presadzovať sa naďalej. Nestačí len sedieť na tom... Svet sa mení zo dňa na deň a stačí keď človek len trochu zastane, zbabre niečo, oneskorí sa, vtedy zaostane. A veľmi ťažko je dochytávať zameškaný čas a opravovať vlastné chyby“ (Dovál 1999, 133).

Dôležitým medzníkom sujetu je opis práce v literárnom krúžku. Aj pritom sa dá zistiť vánok intelektuality, ktorý vyvrcholí pri opise kuloárných i oficiálnych debát na zjazde únie. Autor prízvukuje neistoty okolo osoby predsedu tohto spoločenstva, nedôveru niektorých ľudí voči jeho osobe, ktorá vyúsťuje do jeho prehry. Táto udalosť je vlastne potvrdením sinusoidy konania človeka, ale aj dobrým mementom v kryštalizovaní vzájomných vzťahov spolupracovníkov. Kamarátstvo Marka a Igora je však nedotknuteľné a dostatočne pevné – chránené empatiou a súcitom. Pevné kroky a práca však Marka zoslabujú a často zgnievajú rôznymi chorobami. Postupne sa vytvára telesná izolácia aj s duševnou štrbinou z pocitu bezmocnosti. V tomto aspekte autor zdôrazňuje určitú bipolárnosť nášho bytia: „Z času na čas ho obchádzala myšlienka, že vlastne žije dvojitém životom: jedným vonkajším pre publikum a druhým vnútorným, vlastným“ (Dovál 1999, 150). Marek spomína na minulé časy nielen zo spoločenského, ale aj z vlastného pohľadu: chyba mu potrebná chvíľa radosti a nehy, láskania i pohladenia – najmä od vlastnej manželky. Ich chladný vzťah v ňom do určitej miery vyvoláva aj túžbu po alkohole (v súčasnosti už umiernenú). Je to teda symbol vyhorenia vzťahu – príchodu zimy. Kritika manželky je spredmetnená najmä v jej prehnanej komunikatívni, detailnosti, zdĺhavej klebetnosti. Jej hlasný svet sa konfrontuje s tichým okolím Markovej pracovne. Záchrannou loďou je však v domácnosti panujúca úcta ku škole a k vzdelaniu. Z jeho pohľadu je však dôležitá zmena každodenného jednotvárneho života, teda východu zo štyroch determinujúcich stien vlastného domu. Útočiskom pre neho je vôňa pestrých trstinských ruží v malom parku pri rímskokatolíckom kostole. Dôležité sú preto kladné impulzy počas dňa, ktoré vytvárajú duševný pokoj jednotlivca.

V texte sú aj zaujímavé dynamické pasáže o každodennej Markovej redaktorskej práci. Jeho úvahy sú plynulé, konanie dynamické a mnohotvárne. Konfrontuje sa pracovná atmosféra počas úradovania dvoch šéfov, ktorí sú kardinálne odlišní. Únik z nadmerného pracovného vyťaženia smeruje do spomínanej krčmy. Rôznorodosť pohľadov na minulosť i prítomnosť však svedčí o pestrom kolorite názorov a charaktere ľudí. Dôležité je však, že po viacerých prebdených nociach za záchranu Trstín sa už končil celý cirkus, prerušovanie dodávok prúdu i zmätok, zapríčinený strachom dospelých ľudí. Títo slovenskí intelektuáli sa teda báli (ale i boja) o pokoj svojich rodných Trstín, za ktoré zodpovedali (aj) v roku 1989. Autor charakterizuje vtedajšiu politickú atmosféru, keď „... národnosti začali dúchať do vlastných pahrieb, čo by bolo celkom iste výhodou pre ich malú slovenskú národnosť a aj pre tú českú...“ (Dovál 1999, 204). Dovál opisuje založenie Únie Slovákov a Čechov v Rumunsku z čitateľského hľadiska so značným entuziazmom. V súčasnosti

však kritizuje prítomnosť niektorých starých štruktúr vo vedení mesta. Je to vlastne znak nespokojnosti, ktorá sa zhmotňuje relatívnou ľahostajnosťou: „... *nám je úplne fuk, kto ich vyhrá, len nech máme pokojný život, no pravda, aby to neboli nejaké extrémistické politické strany, ktoré by dali menšinám po hlave, lebo tým by sme trpeli aj my*“ (Dovál 1999, 214).

Dôležité je nadviazať kontakty medzi ľuďmi, organizáciami, krajinami. V živote dolnozemskej Slovákov – Trstínčanov – sa to udeje (aj) formou vzájomných folklórnych programov a (iných) návštev. No tieto kontakty sú len ojedinelé prípady v uponáhľanej dobe, ktorá sa vkráda aj do príbytkov tohto malomesta, kde „... *postupom času človeka prestávajú baviť kadejaké veľké haló a okrem toho, akoby sa celá spoločnosť bola dostala do časovej krízy. Pomaly ľudia nemali čas ani na seba a nieto ešte venovať sa aj kamarátom. Každý mal svoje vlastné problémy. Medzilúdské vzťahy ochladúvali. Vypadali ako ranné mrazy, aj keď nie silné, ale každodenné*“ (Dovál 1999, 223). Zapríčinila to teda súčasná doba, ktorá vyvoláva v človeku až pocit ukrátenosti, ukrivdenosti, dusenia. Autor však prizvukuje, že každý sa musí zmieriť s jestvujúcou situáciou a pracovať pre lepší zajtrajšok. Určité spomalenie tempa je však príznačné pre rôzne neduhy súčasnosti: krádeže bicyklov, malomestské prostredie klebiet a pod. Dôležitý je z textu citelný lokálpatriotizmus, okorenený symbolickou obavou o spomínané ruže: „*Škoda tých ruží. Čože sa im porobilo? Doma jedna, tu dve. Niečo im škodí, ale ozaj čo?*“ (Dovál 1999, 248). Tým vznikajú rôzne problémy pre Marka – teda pre jednotlivca i celé okolie, no len „... *zaťažený starosťami sa človek prebija životom. Možno bez nich by život ani nemal zmysel*“ (Dovál 1999, 249). Je teda dôležité chrániť si vlastné ja, ukryté pred zrakmi všetečných malomešťanov, ale aj venovať sa tomu druhému ako znak empatie. Postupné plynutie času najväčšmi vidno pri dospievaní detí. Marek si tento jav všimne pri maturite vlastnej dcéry a po jej odchode za štúdiom do cudzieho sveta. Opäť teda v texte kulminuje motív školy a jej každodenná prítomnosť pri pulzovaní trstinského života (kritika nadhodnotenia angličtiny oproti slovenčine, absencia kvalifikovaného angličtinára a pod.). Je to však miesto, ktoré v malom vytvára priateľstvá i lásky, kde „... *bez hlbokých koreňov ľahko podľahnú každodenným problémom, ťažkostiam a okolnostiam. Aj za priateľstvo, aj za lásku treba bojovať, udržiavať ich... A hlavne postarať sa o seba, lebo nikto ti v ničom nepomôže, kým si človek krvopotne nevydobyje sám to, čo potrebuje*“ (Dovál 1999, 257). Určitá zmena vlastných postojov však vedie aj k potrebnému preorientovaniu a čiastočnému zrieknutiu sa poľnohospodárskych tradícií mestečka (lánov pšenice a kukurice či chovu bravov). Tieto postupy sú vlastne dopady globalizácie (kapitalizmu) do súčasných Trstín, teda najmä prítomnosť drahoty na každom kroku. Ekonomická kríza však ženie niektorých Trstínčanov i Bihorčanov k odchodu do cudziny. Marek sa však ako kultúrny dejateľ bojí o zánik vlastnej národnostnej menšiny, veď „... *za nami to už nikto robiť nebude a keby aj chcel, nebudú pramene. Starci pomrú a mládež o tieto hodnoty nemá záujem*“ (Dovál 1999, 274). K tejto problematike sa stavia skepticky a návrat týchto ľudí pokladá z objektívnych dôvodov za nereálny. Zmeny sú teda do určitej miery nevyhnutné – no dôležitá je ich miera a dopad na región i jednotlivca. Aj preto debaty redaktorov o vnútropolitických treniciach i zahraničnej politike okoreňujú každodenné

pracovné udalosti. Ohovárania, klebety a škriepky však odpradáva tvoria súčasť „malomestských rozprávok“. Dôležité je (symbolické) neustále rytmické búchanie do písacieho stroja – teda určitá pracovná kontinuita. Marek sa obáva jej pretrnutia, ale zdôrazňuje aj úlohu vlastnej generácie pri zachovaní tejto kultúrnej kontinuity: „*Málo nás je, ale napriek tomu ešte národne žijeme. Tu sú školy, časopis, knihy a nezabúdajte, že niektoré národnosti žijú už len menom a prípadne vierovyznaním... O niekoľko desaťročí aj naša národnosť pôjde dolu vodou. Asimilácia časom nastane, čo by sme jej ako zabraňovali... treba dbať o to, že kým sme a môžeme, zatiaľ máme byť. Že dokiaľ, to ukáže budúcnosť. No nezabudnime, že to záleží aj od nás*“ (Dovál 1999, 280). Jeho vzdävanie sa od rodného domu umocňuje mŕtve ticho trstinských ulíc s ružami (strácajú farbu, pomrznú, zvädnú, opadajú). Svetlo na konci tunela sa však dá vidieť. Človek je azda preto človekom, aby vydržal takéto ťarchy a úlohy života: tie sa spredmetňujú najmä abdikáciou Igora z postu šéfredaktora. Na jeho miesto sa dostáva práve Marek Michalec, ktorý je však optimista: „*Zima prejde a znovu zaštechocú lastovičky. A ruže rozkvitnú. Ale škoda, že zatiaľ je ešte zima predom mnou*“ (Dovál 1999, 316).

Román s názvom Úsmevy a chmáry zobrazuje prostredie a čas i udalosti nedávnej minulosti a prítomnosť slovenskej komunity (v spomínaných Trstinách; o tom bližšie pozri: Anoca 2010, 106-118).

Autor v dvadsiatich šiestich kapitolách podáva vzájomné vzťahy niektorých hrdinov zo svojho predošlého románu *Zima* v záhradách ruží. Vyzdvihuje najmä pracovitost' malej skupiny, ktorá aj za cenu nervozity, stresu a finančných problémov vždy ťahá za jeden povraz. Autorským rozprávačom je opätovne Marek Michalec: čitatelia sa môžu dozvedieť o jeho rodinnom živote, vzťahu k manželke, deťom i matke. V texte často aluzívne spomína na niektoré motívy z kníh *Žofine trápenia* či *Zima v záhradách ruží*. Z čitateľského hľadiska je preto zaujímavý jeho vzťah k ženám, ktorý detailnejšie analyzuje z určitého aspektu podobne ako v diele *Šedé dni*. Opisuje jednotlivé obyčaje malomesta, teraz už kontaminované neduhmi nového storočia, reči o cirkvi a farároch, resp. potrebu nachádzať pokoj v živote. Zaujímavý je jeho vzťah k Igorovi Chreňovi, ktorý je vlastne akousi zastrešujúcou postavou spomínaných udalostí. On je tým, u ktorého sa v pracovnej skrini skrývajú knihy a dokumenty miestnych spisovateľov. Prízvukuje dôležitosť priam historického faktu založiť spoločnosť Lipa, do ktorej by „... zapadli predovšetkým trstinskí spisovatelia (pravdupovediac, okrem Trstín a Bukurešti nikde inde na území Rumunska nežil žiaden slovenský spisovateľ), niekoľkí naivní maliari, historici a ľudia, ktorí písali vedecké práce o slovenskom folklóre, tradíciách, ľudovej piesni a tanci, hmotných hodnotách“ (Dovál 2009, 16). Založenie kultúrnej spoločnosti a vydavateľstva znamenalo v dejinách mesta novum. Autor si všima každodenný život v týchto organizáciách z aspektu ľudských charakterov. Kritika Igorovej osobnosti sa však prekrýva s jeho úspechmi v literárnom dianí a vydavateľskej činnosti. Prízvukuje sa i jeho dôležitosť pri organizovaní Slovákov a Čechov v Rumunsku, jednotlivé delegácie, ktoré postupne prichádzajú oboznamovať sa s kultúrnou reprezentáciou týchto národností. Dovál opisuje strastiplné prvé kroky únie, symbolicky uvádzané presťahovaním do nových kancelárskych priestorov. Postupne charakterizuje zaujímavé a nevšedné postavy kultúrneho života, ktoré za dlhé desaťročia upev-

nili základy miestnej slovenskosti. Spomína pritom aj na vlastné študentské roky, využíva teda sčasti retrospektívne rozprávanie, napríklad o historickom poslaní a tradícii miestneho ochotnickeho divadla. Spolu s tým uznáva však aj „mladú bandu“ čerstvo promovanych, ktorí v rukách majú silný tromf vlastnej tvorivej mladosti. Spoločne so staršími môžu kráčať v spoločných šľapajach pri vytváraní potrebnej úrovne kultúry v Trstínach. Popri úradných povinnostiach je však potrebné starať sa aj o vlastný dom či záhradu. Autor to uvádza osobnými spomienkami o dvojtýždňovej povinnej poľnohospodárskej praxi. Popritom však kritizuje staré zaužívané názory na disciplínu práce. Tá je vlastne aj hnacím motorom dvoch ťažných koní redakcie: kamarátov Marka a Antona. Ich bohémsky život a každodenné debaty o miestnych novotách, literárnych udalostiach či politických šarvátkach autor opisuje dynamicky a príťažlivo. Žijú v súčasnosti, kráčajú s dobou (už používajú USB-kľúč a nie disketu); napriek bohémkosti svoje úlohy vždy plnia svedomite a čestne. Vo výpovediach sú však často tragikomickí: „... nikdy by som ani len omylom nebol pomyslel, že Ceaușesca odstreliť a ja budem písať na počítači. S týmito dvoma vecami som určite nepočítal“ (Dovál 2009, 47). Autor opisuje teda každodenné radosti či pracovnú záťaž dvoch nerozlučných kamarátov – redaktorov (návrh na cenu zväzu spisovateľov, rozpočet organizácie a pod). Z hľadiska čitateľa, ktorý má rád písané slovo či pach knihy, sú to zaujímavé momenty – naháňanie nových knižných titulov od spisovateľov, resp. postava Igora, ktorá je odstredivou i dostredivou silou (aj) tohto mikrospoločenstva (svojou šikovnosťou vie zohnať peniaze, projekty, vynájde sa, má známosti). Autor prízvukuje potrebnú pracovnú výdrž, ale aj určitú nelogickosť danej doby: „*Tento život je už tak zariadený, že človek žije v paradoxoch. Najradšej sa pridrižiava starých vyšliapaných chodníčkov, overených vecí a odmieta to, čo je nové, z akéhosi pudu sebazáchrany. Z druhej strany stále potrebuje zmenu, aby si nejako spestril šedú každodennú existenciu*“ (Dovál 2009, 53). Poukazuje na súčasné „popanštenie“ niektorých miestnych, ktoré sa odzrkadľuje najmä odklonom od tradičných zvykov (napríklad pečenia klasických dobrôt) či hanobením vysokej politiky. Kolorit mestečka sa teda v určitom zmysle slova znižuje na pešiu zónu či trhovisko, kde „... paleta novostí z rôznych domén trstinského života bola zaistená“ (Dovál 2009, 56). Kritizuje sa slabé vedenie mesta a fakt, že väčšina ľudí sa musí obliekať v miestnom „romšope“. Treba však dbať i na vlastné blaho (najmä zdravie), veď „... tie roky ubehnú. Len na zdravie si dbajte, lebo zistíte, že nad zdravie človek nemá nič vzácnejšie. Kým je mladý, necíti, nedbá a na starosť všetko začína pobolievať, službu vypovedúvať“ (Dovál 2009, 58). Na pozadí jednotlivých výpovedí preto cítiť silný sociálny motív a hľadanie možnosti úniku pred chmármi súčasnosti. Symbolizuje ich technický svet, teroristické nálety na mrakodrapy, potreba rekonštrukcie školského strediska, rýchle fyzické i psychické starnutie obyvateľov, vytváranie nových pracovných miest pre mladých a pod. Je veľavravné, že „... po tej revolúcii akoby bol nastal celkový chaos. Všetko to len behá, lieta, akoby mal dnes – zajtra nastať koniec sveta... väčšina ľudí je dezorientovaná, akoby nevedela, za ktorý koniec sa má chytať“ (Dovál 2009, 82-83).

Markov vzťah k vlastnej matke sa opisuje ako vrúcny. On nie je Igor, ktorý by najradšej aj na Štedrý večer sedel vo svojej kancelárii. Nedbá na miestne klebety,

ale ide k vlastnej matke s poriadnym trstinským páleným, čím okorení ich spoločné vianočné chvíle. Nastalo obdobie, počas ktorého po medzinárodnej ceste cez mestečko prejde nespočetné množstvo áut, je však aj vhodným časom na určité retrospektívne zamyslenia: „*Za jeho detstva aspoň boli poriadne mrazy, no ani snehy nechýbali. Počas zimných prázdnin guľovačka a sánkovačka boli na dennom poriadku. A teraz deti trčia pred televízormi alebo počítačmi*“ (Dovál 2009, 71). V jeho rodine sa však cez Vianoce zachovali tradície: čítanie z Duchovnej studnice života, spievanie Tichej noci, polnočné koledovanie, vytvorenie spevokolu apoštolskej cirkvi a pod.

Dôležité sú aj knižné veltrhy a prítomnosť Slovákov na nich, resp. cesty na Slovensko. V prípade jednej takejto cesty vo vzťahu k vlastnej matke sa ožýva Markovo svedomie: bojí sa o jej zdravie. Opisuje jej osobu ako prívetivú a komunikatívnu, ktorej poklebetenie s ľuďmi prináša radosť. Popri nej spomína aj na zrušenie colnice, sľuby primátora, miestnu evanjelickú diakoniu, sociálnu pomoc bedárom, kšefty miestnych s tabakom, ale aj pamätné tabule na miestnom evanjelickom kostole. Všetky tieto veci dokazujú, že „*Trstiny s piatimi kostolmi a starými majestátnymi budovami, gazdovskými domami mali už svoje dejiny...*“ (Dovál 2009, 98). V rámci týchto úvah Marek uvažuje aj o budúcnosti prežitia vlastnej národnosti. Kontinuita je však (symbolicky) zabezpečená aj vďaka Igorovým vnúčatám, ktoré aj napriek tomu, že bývajú mimo republiky, často prichádzajú do Trstín. Stretnutie minulosti s budúcnosťou, starého s mladým, vytvára zaujímavé životné situácie, veď „*Aký je človek zaujímavý tvor. Málovravný, niekedy tvrdý, namyslený, cynický Igor Chreň, je celkom namätko pred malým krehkým stvorením*“ (Dovál 2009, 104). Staré časy sú však len hnacím motorom k svetlejšej budúcnosti. Tá nesie v sebe zárodok dynamiky, ktoré autor opisuje pri príležitosti promócií Markovej dcéry. Opäť tu ide vlastne o stretnutie zaužívaného a nového, lebo „*.... v určitých veciach musel kráčať s nimi, so zvykmi a obyčajmi, lebo už taký bol život. Žiadal svoje. A človek sa musel prispôbiť, či mu to vyhovovalo alebo nie*“ (Dovál 2009, 114). Zábezpečou budúcnosti sú teda Markove vlastné deti. Jeho vzťah s manželkou je aj naďalej problematický, charakterizovaný absenciou komunikácie. Cesta z Trstín do Nitry je vlastne symbolickým prechodom od kukuričných lánov cez maďarskú pustu k žltým strniskám zožatej pšenice. Zdôrazňuje sa pritom jedinečnosť a neopakovateľnosť spomínanej slávnostnej (promočnej) chvíle. Okolie Nitry spomína Dovál ako zaslúbenú zem; očarúva ho malebná príroda i architektúra okolia. Dolnozemský prvok do spomínanej návštevy prináša morušovica; redukcia tradícií sa odzrkadľuje aj zmenšeným počtom týchto stromov v Trstínach. Konfrontuje sa teda na báze exotizácie Dolná zem so Slovenskom, kde si Marek „*.... pripadal ako neskúsený dedinčan, ktorý obdivuje každý mestský vánok vetra*“ (Dovál 2009, 126). Dynamiku deja textu potvrdzujú aj jednotlivé udalosti (príprava antológie slovenskej literatúry pre lýceum, knižná výstava slovenských kníh v Bukurešti, debata o zákone národnostných menšín, klebety o známych spisovateľoch, rozvoj euroregiónov a pod.). Je to opätovný znak uponáhľanej doby, v ktorej si každý požičiava, vracia, starne – teda žije. Každý si však musí uvedomiť, že „*.... človek je omnoho šťastnejší, keď sa má o vlastné šťastie s kým podeliť*“ (Dovál 2009, 130). Potrebná je teda vzájomná komunikácia, rešpekt a uznanie nielen seba samého, ale aj ostat-

ných, lebo „... za všetko, čo sme nadobudli, môžeme ďakovať aj Maďarom, lebo bez nich neviem, či by tak štedro prideliovali fondy úniám ďalším, státisícraz menším osemnástim národnostným menšinám, ako sme napríklad my“ (Dovál 2009, 133). Postupne sa teda aj vďaka ľudským osudom a charakterom vykryštalizuje aj určité fungovanie malomestského prostredia: v Trstínach nič nenájdeš – len občas sa nájde nejaká tlmočnicka či prekladová „fuška“; na jednom rohu povieš, že je niekto chorý, a na druhom už vedia, že umrel a pod.

Postupným zhoršovaním zdravotného stavu matky sa aj Marek dostáva medzi dva mlynské kamene. Vo svojich výpovediach uvádza výhody i nevýhody pľacu (trhoviska) a pozadie zmien obyčají, najmä odchod bubnáša – hlásnika a príchod anonymného hlasu z megafónu. Pôvodne zostávajú v tomto prostredí „len“ zvyky „občerstvovať sa“ a správy o tom, ktorý konár na ktorom strome sa pohol. Jadro trhu sa v podstate nemení, iba (čiastočne) okolie a možno vonkajšia glazúra. Prízvukuje sa však určitá zdržanlivosť, týkajúca sa práve občerstvenia i pitia alkoholu, ktoré prinášajú chmáry do vlastného rodinného života. Podvedomá príprava na matkinu smrť a spoznanie toho, že sa Marek musí spoliehať len na seba, dospievajú do konkrétnej situácie. Jej pohreb je mementom pre (z určitého aspektu) málotratného syna, ktorého dočasne oviaľa prázdnota vlastného bytia. Zostávajú len spomienky na báze akoby povinných, zaužívaných tradícií (kar, prikrýté zrkadlá, pootvárané okná, ticho). Tento moment, počas ktorého Marek Michalec prestal byť dieťaťom, je však odrazovým mostíkom do jeho „ďalšieho života“, kde „... v jeho vnútornom priestore akoby bolo zostalo prázdne miesto, ktoré nemal čím zaplniť ani on, ani plynúci čas“ (Dovál 2009, 159).

V texte sa objavuje aj otázka politiky, samozrejme, z národnostného aspektu. Trstinskí Slováci zobrali do rúk vlastný osud, veď: „... národnostným menšinám treba dať slobodu. Nech pocítia naplno dych demokracie“ (Dovál 2009, 168). Autor zdôrazňuje potrebu vlastnej národnostnej jednoty, ktorá z určitého aspektu vrcholí až delegovaním poslanca do parlamentu. Je to určitá záruka vlastného pretrvania, ktoré autor konfrontuje so životom ostatných dolnozemsých Slovákov v iných štátoch. Detailnejšie pritom opisuje voľby do orgánov národnostných zoskupení, ale nepohrdne ani uvedením dôležitosti festivalu ľudových piesní. Je to vlastne opätovné potvrdenie dôležitosti tradície slovenskosti pomocou miestnych ľudových piesní a novej krvi „mladej gardy“, ktorá s minimálnou pomocou starších a skúsenejších patrične ženie dopredu vlajkovú loď slovenskej veci na Dolnej zemi. V centre pozornosti však stojí (už spomínaná) každodenná žurnalistická práca hlavného hrdinu i jeho kolegov v redakcii, ale aj (symbolicky povedané) budova lýcea, ktorá je *držiteľkou* rána užšieho i širšieho okolia. Každodenné úsmevy a chmáry teda vytvárali v živote Marka sinusoidu: prašné cesty viedli do i z cintorína, nájdenie dvoch starých pohrebných spevníkov v kovových obaloch (Budapešť, 1894) však prinieslo aj radostnejšie chvíle. Tie sú príznačné aj pre jeho občasné návštevy okolia Senca na Slovensku.

Dramatizácia deja však má ku koncu rýchly spád, nesúci sa v duchu húsenkovej dráhy: udelenie prestížnej literárnej ceny Igorovi synekdochicky predvída jeho smrť. Tento fakt autor opisuje mimoriadne citlivo a jemne. Podobne je to aj so smrťou Igorovej ženy Natálie, čo je vlastne búraním istej životnej hrádze. Marka však

najviac zasiahne smrť vlastného kolegu Tóna, s ktorým odchádza aj kus jeho vlastného ja. Opis tejto „rozlúčky“ je najkrajšou, najpôsobivejšou časťou knihy; teda niekoľko odsekov o Tónovom odchode, kde „... *Dováľ preukázal schopnosť hlboko načrieť do ľudskej psychiky a podať pokojné, epicky vyrovnané, i keď bolestivé a citovo pohnuté svedectvo o tom, ako človek prežíva odchod priateľa...*“ (Andruška 2011b, 87).

Odchod týchto významných trstinských lúčov predpokladá koniec jednej etapy. Je to zákon prírody i ľudského života. Z racionálneho aspektu sa však dá len ťažko odôvodniť. No nezostáva nič iné, len podriadiť sa vôli osudu a veriť v to, že po viacerých chmárach prídu aj lepšie dni samých úsmevov... Niekedy však tieto túžby zmari vlastná smrť človeka – autora... Je však pravda, že prostredníctvom svojich troch románov Štefan Dováľ „... *svojským, čitateľsky prítiažlivým spôsobom stvárnil aspoň určitý časový úsek, ktorý poznamenal životy ľudí z kultúrnej oblasti, a vytvoril tak prostú, ale jedinečnú kroniku o čase, v ktorom človek je častejšie objektom ako subjektom udalostí*“ (Andruška 2011b, 88).

Literatúra

Andruška, Peter (2011a): Románová tvorba Štefana Dováľa. In: *Kultúra a súčasnosť 10*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 106-112.

Andruška, Peter (2011b): Románová tvorba Štefana Dováľa. In: *Svedectvá slovenskej domozemskej prózy*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, s. 84-88.

Anoca, Dagmar Mária (2010): *Slovenská literatúra v Rumunsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.

Dováľ, Štefan (2001): *Návraty domov*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.

Dováľ, Štefan (2009): *Úsmevy a chmáry*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.

Dováľ, Štefan (1999): *Zima v záhradách ruží*. Nadlak: Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku.

Dováľ, Štefan (1998): *Žofine trápenia*. Nadlak: Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku.

Interpretácia a metodické spracovanie povesti

Eva Vitězová

The Interpretation and Methodical Analysis of the Legend

Abstract

The paper focuses on the genre of the legend in recent children and juvenile literature. The legend stands on the borderline between fantasy literature (tale) and historical information. The problem of authenticity and the artistry of the legend are discussed together with the issue of the literary remodelling of the story of the legend, the problem of extremeness as the basic structural feature of the legend, the definition and the boundaries of genre variety of the legend, its interpretive positions and variations. Zuzana Kuglerová is a contemporary Slovak author of legends. The paper pays attention to the interpretation of her text and the methodical analysis of the legend.

Key words: legend, region, symbiosis of genre, Zuzana Kuglerová

Kľúčové slová: povesť, region, synkretizácia žánrov, Zuzana Kuglerová

Zuzana Kuglerová je súčasná slovenská spisovateľka, ktorá sa vyznačuje intenzívnym záujmom o historickú problematiku slovenských reálií. Od deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia až po súčasnosť sa cielene venuje tvorbe historickej prózy. Medzi diela, ktoré napísala, patrí napríklad *Rytier a zbrojnoš*, *Kliatba kožušníkovej vdovy*, *Dcéra riečnej panny*, *Zlatá reťaz boha Sobeka* či *Legenda o Selenovi*. Zaujíma sa predovšetkým o netradičný terén akým sú lazy, kopanice, menšie mestiečka a život ľudí, ktorý autorka neraz vo svojich dielach približuje prostredníctvom povestí či iných príbehov ľudového pôvodu. Literárne spracovanú oblasť Žiliny a jej okolia prostredníctvom povestí možno nájsť v diele *Turkova stupaj*, ale predovšetkým v zbierke povestí *Kliatba kožušníkovej vdovy*. V knihe *Kliatba kožušníkovej vdovy* je prítomných tridsať povestí, podľa jednej z nich autorka pomenovala celé svoje dielo. Podklady pre písanie týchto povestí Zuzana Kuglerová získala v archívoch, ale väčšina povestí o Žiline a jej okolí sa zachovala ústne. V knihe sú ku každej krátkej povesti pridané ilustrácie od slovenského umelca Bystríka Vanču.

Zo zbierky *Kliatba kožušníkovej vdovy* pochádza i povesť *Stratený zámok*, ktorej sa budeme v priestore štúdie bližšie venovať. Ak si povšimneme názov povesti, zisťujeme, že je opradený rúskom tajomstva, toto tajomno je docielené práve voľbou slovného spojenia, ktoré u čitateľa môže vzbudiť záujem, ale aj otázku: Ako a kam sa môže stratiť zámok? Práve na túto základnú, prvotnú otázku nájde čitateľ odpoveď pri čítaní jednotlivých riadkov povesti. Celý text sa nám otvára úvodnou vetou: „*Kedysi vraj stával v Petrovskej doline krásny, honosný kaštieľ, ešte bohatší ako hrad v Bytči, pyšnejší ako Budatínsky zámok*“ (Kuglerová 2007, 71). Túto vetu

možno interpretovať ako vetu, ktorá odkazuje na výpoveď niekoho iného, teda na reprodukciu výpovede tretej osoby samotným narátorom, čo nám predznamenáva spojenie: „*Kedysi vraj...*“ (Kuglerová 2007, 71). Prislovka *kedysi* odkazuje čitateľa do minulosti a časticu *vraj* možno označiť za výraz, ktorým hovoriaci naznačuje, že danú výpoveď bude reprodukovať. V tomto prípade ide o vyrozprávanie príbehu, ktorý je živý predovšetkým v ľudovej podobe a takto sa ústnym tradovaním zachoval. Ak však vzhliadneme na úvod textu ako taký, zisťujeme, že narátor nám najskôr detailne vykresľuje prostredie a okolie zámku, pričom i napriek odhaleniu krajiny v čitateľovi text vzbudzuje tajomnosť, záhadnosť. Možno to dokumentovať i nasledujúcim úryvkom textu: „*Ani o zámku nikto nevedel, neskrývali ho len husté lesy a hlboké rybníky, ale aj hmla, čo sa každé ráno vznášala nad Petrovskou dolinou*“ (Kuglerová 2007, 71). V tomto prvom odseku textu tiež nachádzame i fantastický prvok, a to v podobe zakliateho lesa. Takýmto spôsobom autor čitateľa oboznamuje nielen s prostredím zámku, ale predovšetkým s regionálnou oblasťou, ktorou je Petrovská dolina. A práve úvod, miesto, s ktorým sa povesť spája, je jej reálnym podkladom. Možno preto konštatovať, že ide o historickú povesť s miestnym, regionálnym ukotvením v čase a kontexte.

V ďalšom priestore povesti narátor predostiera konkrétny príbeh, avšak ešte pred samotným predstavením postáv je v texte špecifikovaná oblasť, do ktorej je príbeh zasadený a čitateľ objavuje názov obce Petrovice, nachádzajúcej sa neďaleko mesta Bytča. Zvyšuje to hodnovernosť celého príbehu, odvolávanie sa na konkrétne fakty, udalosti, názvy či iné konkrétne súvislosti dodáva povesti punc „pravdivosti“ a historickej opodstatnenosti. Napokon narátor približuje postavu drevorubača a jeho rodiny. Najskôr sa však dozvedáme o hlave rodiny, rozprávač drevorubača predstavuje ako otca a manžela zároveň. Z tejto časti textu možno odčítať hlavú úlohu muža v spoločnosti, najmä v časoch minulých, do ktorých je celá povesť zasadená. Tou úlohou nebolo nič iné, ako schopnosť postarať sa o svoju rodinu a zabezpečiť jej obživu. Samozrejme, zdôraznená je nielen úloha muža vo vtedajšej spoločnosti, ale aj úloha a postavenie ženy, ako matky a manželky, starajúcej sa o rodinu a domácnosť. A napokon ich deti, ktoré nie sú vykreslené samostatne, ale je vyjadrený len ich počet, bolo ich dvanásť. Práve na tomto mieste sa čitateľ stretáva so symbolikou čísla dvanásť ako čísla plnosti, úplnosti. Čitateľovi určite neunikne ani to, že mená postáv v diele nenachádzame, pomenované sú len dve postavy, a to najmladší a najstarší syn drevorubača. Najstarší syn dostal od svojich rodičov meno Gašpar a najmladší zasa Blažej. To, že sú menom označovaní práve títo dvaja synovia, ich akoby zblížovalo, no opak je pravdou. Už samotný kontrast veku, najmladší – najstarší, predznamenáva i kontrastnosť správania, pretože v diele sú postavy synov zobrazené protipólovo. Nie je tu však zdôraznená len odlišnosť Gašpara a Blažeja, ale predovšetkým kontrast medzi Blažejom a jeho ďalšími bratmi, a tiež aj jeho otcom. Takýmto spôsobom môžeme vnímať Blažeja ako prototyp kladného hrdinu, pričom jeho klady sa zdôrazňujú predovšetkým na záporných vlastnostiach jeho bratov a otca. Celú rodinu drevorubača možno považovať za jednu líniu postáv vyskytujúcich sa v diele. Ako druhá línia postáv v diele vystupuje rodina vládca lesa a zámku. Vládca je predstavený nielen ako kráľ, ale tiež i ako hlava rodiny a otec dvanástich dcér, ktoré nie sú bližšie špecifikované,

ale opätovne sa stretávame so symbolikou čísla dvanásť. Avšak jedna z nich vyniká, a je to práve najmladšia dcéra, rovnako tak, ako to bolo v rodine drevorubača, kde tiež vynikal najmladší člen rodiny. Ak by sme porovnali tieto dve línie postáv, zistíme, že sú protipólovo zobrazené. Rodina drevorubača je jednoduchá a reálne vykreslená vzhľadom na vtedajšie dobové podmienky a autorka nám túto rodinu stavia do kontrastu s rodinou vládca, tá je symbolom nadprirodzenosti, fantastickosti a tiež moci a bohatstva. Ostrý kontrast rodín je viditeľný aj v porovnaní synovia – dcéry, napokon však zisťujeme, že to nie je kontrast v pravom zmysle slova, ale túto kontrastnosť možno považovať za prvok zblíženia a súladu, čo predznamenávala i podobnosť naznačená číselnou symbolikou. Istú podobnosť možno sledovať aj vo vyobrazení vládca a drevorubača, ktorí okrem svojej pevnosti sú si podobní i v ich hlavnom poslaní – ochrana a zabezpečenie svojich rodín. Napokon sú tieto kontrasty prekonané, a to prostredníctvom najmladších členov rodín a ich lásky. Na tomto mieste je potrebné pripomenúť i to, že povesť (vo všeobecnosti, ale i v tomto konkrétnom prípade), má častokrát veľa spoločných črt s rozprávkou.

Dej povesti je založený na neustálom striedaní sa tenzie a detenzie. Miera tenzie sa zvyšuje v texte, keď sa drevorubač vydáva do začarovaného lesa na drevo, postupne však môžeme pozorovať, ako sa miera napätia zvyšuje. Toto zvyšovanie napätia je vyvolané prostredníctvom postupnej straty synov, ktorí rovnako ako otec využívajú v boji proti nadprirodzeným silám ľudskú silu, tá je však zanedbateľná v porovnaní s kliatbami. Tenzia sa preruší opisom biedneho života drevorubačky a jej najmladšieho, už jediného syna Blažeja. Žena, keďže prišla o muža i synov, musela sa postarať o seba i o svojho malého syna úplne sama. Chlapec napokon vyrástol a miera tenzie sa opätovne začína stupňovať, keď najmladší syn začne prejavovať zvedavosť o zakliaty les a napokon i on odchádza z domu. Jeho odchod už však bol odlišný ako odchod jeho otca a bratov. Odlišoval sa najmä v tom, že v momente, keď odchádza z domu, nerozlúči sa s matkou, nezakýva jej, rovnako tak nemá pri sebe ani len sekeru. Za najväčšiu odlišnosť možno považovať cieľ cesty, pretože Blažej sa do lesa nevydáva preto, aby ťal stromy, ale preto, aby zachránil a vyslobodil svojich blízkych. Jediné, čo si z domu zobral, sú halušky s omastkom. Táto odlišnosť Blažeja je v texte priamo vyjadrená: „*Máš dobré srdce, Blažeji! – povedala nakoniec najmladšia z nich. – nielenže si do nás nerúbal, ale aj svoje halušky si nám daroval. To veru tí, čo sem prišli pred tebou, nikdy neurobili*“ (Kuglerová 2007, 74). Napokon sa Blažej vďaka tejto odlišnosti dostáva až k samotnému vládcovi lesa, pričom je Blažejovo pobudnutie v lese a v službe u vládca sprevádzané tajomstvom, ktoré sa stáva počas tejto fázy diela prvkom detenzie. Vzápätí sa motív tajomstva a jeho odhalenie stáva prostriedkom na vyvrcholenie tenzie v diele, kedy je vládca nútený odkliať, a tak zachrániť všetkých, ktorým ublížil. Zároveň musí zničiť seba i zámok. V tomto momente sa odhaľuje u čitateľa pôvodná otázka, ktorú sme načrtli pri interpretácii názvu povesti: „*Celý zámok sa prepadol aj s vládcom lesa. Nezostalo po ňom nič. Všade naokolo sa rozprestierali iba rybníky a hustý les*“ (Kuglerová 2007, 77). V závere diela možno badať istú formu mravného ponaučenia (tiež jeden zo znakov povesti), že nie všetko, čo človek chce, je nutné ziskávať hrubou silou. Dôležité je predovšetkým rozumným spôsobom riešiť daný problém. Záver povesti je v porovnaní s úvodom oveľa fantastickejší a možno tu

badateľ niekoľko rozprávkových motívov, jedným z nich je i odklätie najmladšej vládcovej dcéry, ktorá sa vplyvom vládcovej kliatby premenila na rosničku. Je tu badať i istú zmenu oproti klasickému prevedeniu rozprávky, kde princ pobozká žabu a tá sa zmení na princeznu, v tomto príbehu práve rosnička pobozká chlapca, aby sa tak sama premenila opätovne na dievča. Najdôležitejšie je však to, že napokon po vystupňovaní napätia prichádza uvoľnenie v podobe šťastného konca a víťazstva dobra nad zlom, čo nám však opätovne pripomína práve (už vyššie spomínanú) rozprávku.

Analýzovanú „drevorubačskú“ povesť možno tiež charakterizovať ako historickú rozprávku, v ktorej sa objavuje množstvo fantastických prvkov. Tieto fantastické prvky sú však len dotvorením reálneho základu pôvodne ľudovej povesti (Šenkár 2008, 74). V súčasnej dobe synkretizmu žánrov by sme už ťažko mohli očakávať „čistý“ žáner povesti, ale v tomto kontexte fantastické prvky nepôsobia rušivo, skôr naopak, textu povesti dodávajú čarovný charakter. Reálny základ povesti je položený na vykreslení prostredia, čo má predovšetkým poznávaciu hodnotu pri regionálnom poznávaní geografických zaujímavostí. „*Hybnou silou príbehu je jeho dramatickosť zvyšujúca čitateľskú príťažlivosť textu*“ (Vitézová 2005, 62). Práve dramatické prvky v spojení s prvkami fantastickými možno považovať za príťažlivé a pôsobiace v smere oživenia pre potreby spoločenskej a kultúrnej komunikácie. Celkové hodnotenie povesti možno charakterizovať pozitívne a i napriek jednoduchému výstavbovému pôdorysu je text zaujímavý, pútavý a dokáže mladého čitateľa zaujať.

METODICKÉ VYUŽITIE POVESTI:

Predmet: Slovenský jazyk a literatúra (literárna výchova)

Ročník: Piaty

Téma: Regionálne povesti

Cieľ:

Výchovný – formovať u žiakov kladný postoj k ľudovej slovesnosti, k histórii ako ku súčasť ľudského spoločenstva v rámci zachovania kultúrneho dedičstva na našom území.

Vzdelávací – žiak pozná pojem regionálna povesť a vie uviesť základné charakteristiky povesti, pozná niekoľko regionálnych povestí. Dokáže posúdiť mieru reálnosti povesti.

Komunikačný – žiak je schopný pracovať s textom, vyhľadávať a rozpoznávať základné literárne údaje, vie vyjadriť hlavnú myšlienku obsiahnutú v texte a taktiež je schopný zaujať postoj k rozoberaným textom.

Uplatnenie medzipredmetových vzťahov: slovenský jazyk a literatúra, dejepis, zemepis, výtvarná výchova

Prierezová téma:

Multikultúrna výchova – zachovanie dedičstva ľudovej slovesnosti.

Osobnostný a sociálny rozvoj – spoznávať tradície našich predkov.

Metódy: rozhovor, rozprávanie, demonštrácia, opis, práca s textom, motivačné metódy (pochvala, napomenutie), metóda pozorovania

Pomôcky: učebnice, texty, čisté papiere, fotografia autorky
 Priebeh hodiny:

Pred stretnutím dostanú žiaci najskôr na domácu úlohu zistiť, aké povesti sa viažu k okoliu Bytče, ich úlohou však nie je hľadať povesti knižne spracované, ale povesti, ktoré poznajú predovšetkým ich starí rodičia, rodičia alebo i oni sami, teda povesti vo svojej rýdzej ľudovej podobe a nie ich autorskú prozaickú úpravu. Na konkrétnej vyučovacej jednotke sa preto budeme najskôr venovať kontrole domácej úlohy, žiaci majú za úlohu prerozprávať povesti, ktoré sa dozvedeli (poznali) zo svojho okolia. Samozrejme, všetci žiaci povestí neprerozprávajú, ale vždy si vyvolia žiaci sami, a to jedného zástupcu zo svojho radu a ten príde pred tabuľu prerozprávať povestí. Napokon žiaci vyhodnotia, ktorá povestí sa im najviac páčila.

Následne učiteľ žiakom oznámim, že jednu povestí z okolia Bytče som si pre nich pripravila a na dnešnej hodine sa jej budeme venovať. V krátkosti im predstavím autorku diela, ukazujem im fotografiu autorky, ktorú som si vopred pripravila. Následne žiakom rozdám pracovné listy, ktoré obsahujú samotný text povesti, voľnú polstranu, ako aj tabuľku s ôsmimi riadkami a dvomi stĺpcami (poradové číslo a odpoveď) a v závere i charakteristiku pojmu miestna povestí. Žiaci nedostanú povestí Stratený zámok kompletnú, pretože text, ktorý dostanú, nebude obsahovať záver povesti, ale bude končiť v momente, keď vládcove dcéry vyslobodia Blažeja z temnice. Záver textu bude: „*Potajomky ho vyviedli z temnice a v noci odviekli k rybníku. Tam ho posadili do člna*“ (Kuglerová 2007, 74). Túto povestí si prečítame, pričom čítanie povesti budeme realizovať dvakrát. Najskôr text čítajú len žiaci a napokon žiakom text predčítam ešte jedenkrát ja sama. Pri prvom čítaní je úlohou žiakov nielen pozorne sledovať, počúvať, ale i zvýrazniť slová, ktoré im sú nejasné. Po prvom prečítaní povesti žiaci hovoria slová, ktorým neporozumeli v texte a tieto slová si spoločne vysvetľujú. Možné nejasné slová: omastok, porisko, apatieka, fyzikus, íverček. Ja sa žiakov pýtam: „Všimli ste si na texte niečo zvláštne?“ Žiaci vedia, že záver povesti chýba. Napokon bude nasledovať druhé čítanie textu, ale teraz je úlohou žiakov len pozorne počúvať. Po prečítaní textu mnou vyzývam žiakov, aby na prázdnu polstranu v pracovnom liste dokreslili koniec príbehu tak, ako si ho predstavujú oni, aký koniec by príbehu vytvorili. Práve využitie ilustrácie je vhodným prvkom na zaujatie žiakov. Nechávam im cca 5 min. na dokreslenie príbehu a následne vyzývam päť žiakov, ktorí sa vždy postavia na mieste, kde sedia, a ukážu spolužiakom nakreslený obrázok a povedia, aký záver príbehu dotvorili. Napokon záver príbehu dočítam a môžu si porovnať svoje ukončenie príbehu s ukončením oficiálnym. Celý príbeh žiakom nechávam v triede na nástenke. Ďalej žiakom diktujem osem otázok, pričom ich úlohou je hneď odpovedať na otázky. Svoju odpoveď zaznamenajú do tabuľky v pracovnom liste. Takáto aktivita slúži predovšetkým na preverenie žiakov a čítanie s porozumením, avšak v tomto prípade i na preverenie, či žiaci pozorne počúvali čítaný text.

Otázky:

Kde sa odohrával príbeh povesti?

Ako sa volal najstarší a najmladší syn drevorubača?

Čo si brali otec a synovia so sebou, keď sa vybrali do zakliateho lesa?

Čo si zobral do lesa Blažej?
 Akú moc mal vládca lesa?
 Ako dlho slúžil Blažej u vládcu lesa?
 Na čo premenil vládca lesa Blažejovho otca?
 Akým povoláním sa živil otec a synovia po zrušení kliatby?
 Napokon žiakom zadávam domácu úlohu – vytvorenie osnovy k povesti Stratený vrch.

Literatúra

Kuglerová, Zuzana (2007): *Kliatba kožušníkovej vdovy*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej.

Kuglerová, Zuzana (2015): *Legenda o Selenovi*. Bratislava: TRIO Publishing.

Kuglerová, Zuzana (2016): *Najkrajšie slovenské rozprávky*. Žilina: Georg.

Kuglerová, Zuzana (2003): *Turkova stupaj*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.

Kuglerová, Zuzana (2012): *Vinohradnícke povesti*. Bratislava: Vydavateľstvo Matice slovenskej.

Obert, Viliam (1998): *Detská literatúra a čitateľský rozvoj dieťaťa*. Bratislava: Litera.

Obert, Viliam (1992): *Kapitoly z didaktiky literatúry*. Nitra: Pedagogická fakulta.

Popovič, Anton – Liba, Peter – Zajac, Peter – Zsilka, Tibor (1981): *Interpretácia umeleckého textu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Sliacky, Ondrej a kol. (2005): *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava: Literárne informačné centrum.

Šenkár, Patrik (2008): *Možnosti interpretácie literárneho textu*. Nitra: UKF v Nitre.

Tučná, Eva - Vítězová, Eva (2014): *Rozprávka a povesť v tvorbe a recepcii*. Nitra: UKF v Nitre.

Vítězová, Eva (2005): *Významové a žánrové charakteristiky povesti*. Bratislava: OG – Poľana.

<http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/zuzana-kuglerova> (2018-15-02)

Štúdia je výstupom z projektu KEGA 055UKF-4/2016

Genealógia pôvodných šľachticov z Hubíc – rod Gombai¹

Balázs Csiba

The Genealogy of the Noble Family from Hubice – the Gombais

Abstract

The paper deals with the genealogy of the original medieval noble family from Hubice in the Žitný ostrov region, the Gombais. The research was based mainly on two sources: the charter of palatine Nicolas Zsámboki from 11 November 1347 and the judge royal Jacob Szepesi issued on 7 December 1377, which provide the most important data about the topic. The first known member of the family was *comes* Kumpurd mentioned in 1279. The research uncovered another three generations of his successors. The last living member died without an heir between 1372 and 1374. Shortly after that, a certain Jacob Literate and Michael Chuchaak acquired the properties of the family. The paper also tries to reveal their identities and families although it is not its primary goal.

Key words:

The Gombai, Hubice (in Hungarian: Gomba), Žitný ostrov (in Hungarian: Csallóköz), genealogy, Medieval Hungary

Kľúčové slová:

rod Gombai, Hubice (maď. Gomba), Žitný ostrov (maď. Csallóköz), genealógia, uhorský stredovek

V predloženej štúdií sa usilujem načrtnúť rodokmeň šľachticov z Hubíc (maď. Gomba) na Žitnom ostrove. Ide o rod, ktorý vymrel v druhej polovici 14. storočia. Sice o ňom nedisponujeme mnohými údajmi, predsa sa však oplatí zhrnúť aj to málo, čo o jeho rodinných príslušníkoch vieme, najmä z pohľadu stredovekých vlastníckych pomerov Žitného ostrova. Zmienovaný rod je v doterajšej odbornej spisbe zatiaľ neznámy, ak teda nerátame krátky komentár a neúplnú genealogickú tabuľku Móra Wertnera, ktoré pripojil k jednému ním edovanému mandátu z roku 1348, navyše bez uvedenia svojich zdrojov.² Pre zjednodušenie budem na označovanie tohto rodu vo svojej štúdií používať (aj) tvar Gombai, odvodený z maďarského názvu Hubíc.

Príčinu skutočnosti, že niet veľa prameňov o Gombaiovcoch, treba hľadať pre-

1 Táto štúdia vznikla vďaka podpore grantu VEGA (Vývoj uhorskej rodovej heraldiky v období raného novoveku, V - 18 - 032 - 00)

2 Mór Wertner (ed.): Kiadatlan oklevelek. Új sorozat: befejező közlemény. In *Történelmi Tár*. 2. sorozat, roč. 12, č. 4, 1911, s. 516.

dovšetkým v tom, že sa nezachoval ich rodový archív. Podstatné informácie sa dozvedáme hlavne z dvoch listín, konkrétne z listiny krajinského sudcu Jakuba zo Spiša (v úrade v rokoch 1372, 1373–80)³ zo 7. decembra 1377⁴ a palatína Mikuláša Zsámbokiho (1342–1356) z 3. novembra 1347.⁵ Obe dva dokumenty uzatvorili majetkovoprávne spory, pričom v prvom boli Gombaiovci priamo zainteresovaní a v druhom sa sporili o ich majetky iní šľachtici. Keďže z hľadiska skúmanej témy je potrebné tieto záležitosti podrobne analyzovať, musím priebeh spomínaných sporov bližšie predstaviť.

Spor Gombaiovcov s Olgyaiovcami o Nový Trh (1347)

Na generálnej kongregácii Prešporskej a Mošonskej stolice, ktorá sa konala 7. mája 1347 v Prešporku, šľachtici z Hubíc, konkrétne **Kumperdovi synovia Peter, Kupe a Mikuláš**, sa posťažovali palatínovi Mikulášovi Zsámbokimu, že Fakov vlastný brat (*germanus*) Andič Olgyay (z Ol'dze, maď. Olgya)⁶ vlastní⁷ dedinu Nový Trh (*Vyuasar*, maď. Újvásár), hoci tá patrí im. Ako dôkaz tohto ukázali privilegijnú listinu Ladislava IV. z roku 1279,⁸ ktorou potvrdil listinu Hermana, majstra konventu križiakov v Ostrihome, z toho istého roku.⁹ Podľa nej spomínaný majster predal Nový Trh **komesovi Kumpurdovi** za 40 strieborných hrivien. I keď sa tu bližšie neurčuje totožnosť tohto Kumpurda, môžeme konštatovať, že ide – ako nižšie uvidíme – o prvého známeho člena Gombaiovcov a zároveň o prvú písomnú zmienku o Novom Trhu.

Andič, ktorý bol tiež prítomný na kongregácii, na uvedené odpovedal tak, že ohľadom sporného majetku disponuje „dostatočnou“ listinou. Palatín na ukázanie tohto dokumentu určil (súdnu) oktávu sv. Jakuba (1. aug. [1347]). V uvedenom termíne Andič predstavil privilegijnú listinu Prešporskej kapituly zo 7. augusta 1347¹⁰, potvrdzujúcu takisto v privilegijnej podobe vyhotovenú listinu tejže kapi-

3 Funkčné obdobie hodnostárov vo svojej štúdii uvádzam na základe elektronickej verzie archontológie Pála Engela. Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I-II. Budapest: História-MTA TTI, 1996.

4 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (ďalej len DF) 243824.

5 Sebők Ferenc (ed.): *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia XXXI. (1347)*. (ďalej len AOklt. XXXI) Budapest; Szeged: [b. v.], 2007, s. 525–527, č. 1030. Originál listiny: Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (ďalej len DL) 25048.

6 Doteraz najpresnejšiu genealógiu tohto rodu pozri: Nógrády Árpád: Olgyai Helmes Zsigmond birtokainak sorsa (Esettanulmány a későközépkori nemesi szolidaritás kérdéséhez). In Kovács Ágnes (ed.): *Emlékkönyv Rác István 70. születésnapjára*. Debrecen: KLTE Történelmi Intézet, 1999, s. 143–144.

7 Túto formuláciu listiny (*habebat et possidebat*) v tomto kontexte treba zrejme chápať ako „neprávom drží vo vlastníctve“.

8 Szentpétery Imre – Borsa Iván (eds.): *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica II. kötet, 2-3. füzet*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961, s. 255, 4. 3029.

9 Knauz, Ferdinandus (ed.): *Monumenta ecclesiae Strigoniensis II.* (ďalej len MES II) Strigonium: Gustavus Buzárovits, 1882, s. 117, 4. 88.

10 Datovanie listiny (*feria tertia proxima ante festum beati Laurentii, martiris, proxime preteritum*

tuly z 1. mája 1298. Podľa obsahu poslednej menovanej **Kumperthovi synovia Kumperth, Michal a Booth** z Hubíc predali Nový Trh Petrovi a Farkašovi, synom Ondreja z Ol'dze, za 37 hrívien viedenských denárov.¹¹

Po prečítaní týchto dokumentov sa palatín opýtal Kumperthových synov, či im chcú protirečiť. Tí odpovedali, že sa neuspokoja s odpisom listiny z roku 1298 a chcú nahliadnuť do jej originálu. Keďže hodnoverné miesta nezvykli vydávať páry privilegiálnych listín, uložené v ich komorách či sakristiách,¹² palatín vo svojom mandáte nariadil,¹³ aby dvaja palatínski poverenci išli do Prešporskej kapituly v oktáve sv. Michaela (6. okt. [1347]). Následne za prítomnosti sporiacich sa strán alebo ich zástupcov a dvoch ľudí Rábskej kapituly ako svedkov mali porovnať tranzumt zo 7. augusta s tam uloženým originálom listiny z roku 1298. Či už sa znenia uvedených dokumentov budú zhodovať, alebo nie, majú vyhotoviť nový tranzumt a Rábska kapitula poslať reláciu o vybavení tejto záležitosti palatínovi na ôsmy deň spomínaného termínu (13. okt. [1347]). Z relácie kapituly¹⁴ sa palatín dozvedel, že text odpisu zo 7. augusta sa úplne zhoduje s originálom listiny z roku 1298.¹⁵ Navyše Andič ešte pre istotu dodal, že jeho otec (Peter) a on od čias vyššie uvedenej kúpy nerušene vlastnili sporný majetok. Kvôli uvedeným skutočnostiam palatín Nový Trh prisúdil Andičovi.

Pristavme sa na chvíľku pri tomto bode a zhrňme si, čo sme sa dozvedeli o Gom-baiovcoch v predstavenom spore a čo môžeme na základe uvedených informácií vydedukovať, resp. aké údaje dokážeme k už uvedeným pridať. Niet pochyb o tom, že komes Kumpurd z roku 1279 a Kumpeth, ktorého synovia v roku 1298 predali Nový Trh, sú jedna a tá istá osoba. V opačnom prípade by sa jeho synovia neusilovali získať túto dedinu späť od Andiča. V ďalšom priebehu budem jeho meno, ktoré sa v prameňoch vyskytuje v mnohých podobách, uvádzať v najfrekvencovanejšom tvare, teda ako Kumpurd. V istých prípadoch, aby som sa vyhol nejasnostiam, ho budem číslovať rímskou I. a jeho syna (tiež Kumpurda) II.

[=1347]) sa možno zdá byť mylné, veď Andič nemohol 1. augusta ukázať palatínovi listinu zo 7. augusta. Treba si však uvedomiť, že súdne oktávy trvali viac dní (HAJNIK, Imre. *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt*. 2. vyd. Budapest : Históriaantik Könyvkiadó, 2010, s. 208-214) a samotná oktáva označuje len prvý deň – teda začiatok – súdneho procesu. Z toho dôvodu nemusíme považovať dátum listiny Prešporskej kapituly za nesprávny.

11 Wenzel Gusztáv (ed.): *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus X.* (ďalej len CDAC X) Pest : Eggenberger Ferdinánd, 1873, s. 319-320, č. 205.

12 „quia (...) par privilegii cuiuslibet capituli vel conventus, in conservatorio seu sacristia conservare commissi, de camera seu sacristia capitulorum vel conventuum extradari in specie non est consuetum, nisi in transcripto“

13 AOKlt. XXXI, s. 402, č. 770.

14 AOKlt. XXXI, s. 482, č. 936.

15 Keďže ide o zriedkavý prípad, uvádzam pasáž o spôsobe vykonania kontroly obsahov dokumentov: „ipsi [t. j. poverenci palatína a svedkovia Rábskej kapituly] in predictis octavis hora misse in medium capituli Posoniensis accessissent predictumque transcriptum privilegiale, per ipsum Andych nobis demonstratum, premissis partibus presentibus in presencia dicti capituli Posoniensis dictus Andych exhibuisset idemque capitulum Posoniense ipsum originale privilegium requiri et reinveniri ipsorum subcustodi sue conservatori commisissent, tandem post horam vesparum ipsi similiter ad ipsum ca[p]itulum Posoniense accessissent, ubi dictum originale privilegium reinventum ipsis ostendendo lumine incenso de verbo ad verbum in nullo deficiendo et deviando in ipsorum sacristia perlegissent, cuius tenorem similiter de verbo ad verbum sub sigillo iam dicti capituli Posoniensis transcribi [facien]do cum alio transcripto eiusdem originalis in trapello sub impressione capitis sigilli ipsorum includendo nobis destinassent.“

Čo sa týka synov Kumpurda I., o Michalovi som ďalšie údaje okrem toho z roku 1298 nenašiel. Kumpurd II., ktorý zastupoval aj svojho brata Butha, spolu s istým Leopoldovým (*Lypoldi*) synom Vavrincom a magistrom Nanom, (*Nana*) synom Nanu, 4. augusta 1299 predali ich dedičnú (*hereditariam*) dedinu zvanú *Suur* akýmsi Jánovým synom komesovi Ondrejovi a Čamovi (*Chama*).¹⁶ O rok neskôr, 17. apríla 1300 tí istí Kumpurd a Vavrinec darovali Čugodovmu (*Chugud*) synovi komesovi Ondrejovi¹⁷ 25 jutár pôdy zo zeme Leopolda (*de terra Lipoldi*) s ďalším príslušenstvom ako odmenu za jeho služby.¹⁸ Napokon treba ešte dodať, že Kumpurd (I.) sa spomína – i keď bez predikátu – pri obchôdzke chotára Mierova (maď. Béke) v roku 1307.¹⁹

Na základe týchto faktov môžeme konštatovať, že Gombaiovci sprvu patrili – aspoň na žitnoostrovskej úrovni – medzi zámožnejších šľachticov. Zrejme nie náhodou pramene označovali Kumpurda, prvého známeho člena rodu, za komesa. Latinské slovo *comes* malo v stredovekom Uhorsku mnoho významov. Okrem županov komitátov resp. stolic prislúchal v 13. a 14. storočí tento výraz aj vplyvnejším osobám.²⁰ Okrem Hubíc vlastnili Gombaiovci od roku 1279 až do 1298 aj Nový Trh a ako sme videli, dedičnými majetkami disponovali aj v Šúri a zrejme i v Leopoldovej zemi. Pod Šúrom v tomto prípade zrejme treba chápať stredovekú dedinu Nanašúr,²¹ ktorá akiste ležala niekde v okolí Hrubého Šúra (maď. Hegysúr). Túto problematiku si musia vyjasniť budúce miestopisné výskumy regiónu, podobne ako presnejšie lokalizovanie spomínanej Leopoldovej zeme/dediny, s ktorou sa ešte nižšie stretne.

V zrkadle uvedených skutočností sa zdá byť trocha čudným, že Gombaiovci a hlavne komes Kumpurd nefigurujú v prameňoch častejšie. Ako možné vysvetlenie tejto záležitosti sa vynára hneď niekoľko alternatív, avšak kvôli absencii dostatočných zdrojov ani jedno nemôžeme bezpečne overiť. Synovia komesa Kumpurda pravdepodobne trpeli finančnou núdzou – čo by vysvetlilo predaj Nového Trhu (1298) a Šúru (1299) – a na rozdiel od ich otca už nepatrili medzi popredných v oblasti.

V súvislosti s Kumpurdovými (I.) synmi som už vyčerpал všetky moje údaje. O Michalovi a Booth/Buthovi sa už v nasledujúcich udalostiach nič nedozvedáme a ani o ich prípadných potomkoch, preto možno predpokladať, že zomreli bez dedičov. Rod Gombai teda pokračoval synmi Kumpurda (syna komesa Kumpurda) Petrom, Mikulášom a Kupem, ktorí – ako sme vyššie uvideli – sa v roku 1347 sporili s Andičom. O týchto osobách poskytuje najcennejšie pramene vyššie uvedená listina krajinského sudcu Jakuba zo Spiša z roku 1377.

16 CDAC X, s. 355-356, č. 233.

17 Pozri o ňom: BITTÓ, Béla. A sárosfalvi- és nádasdí- Bittó család és vele vérrokon bári Báry-család. In *Turul*, roč. XLV, 1931, s. 7-8.

18 Wenzel Gusztáv (ed.): *Árpádkori új okmánytár*. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus V. Pest: Eggenberger Ferdinánd, 1864, s. 251, č. 163. Tu a v listine z roku 1299 nie je uvedený predikát Kumpurda, ale o jeho totožnosti niet pochyb.

19 MES II, s. 575, č. 621.

20 Engel Pál: *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 25). Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1998, s. 96-100.

21 Aspoň nám to naznačuje listina palatína Mikuláša Garaiho (Gorjanského) z 19. januára 1412. Mályusz Elemér – Borsa Iván (eds.): *Zsigmondkori Oklevéltár III. (1411–1412)*. (ďalej len ZsO III) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993, s. 405-405, č. 1607.

Spor pred krajiniským sudcom Jakubom zo Spiša (1374 – 1377)

Na úvod treba upozorniť na dve skutočnosti ohľadom tejto záležitosti. Hlavnými aktérmi neboli skúmaní Gombaiovci, oni totiž – ako uvidíme – vymreli ešte pred rokom 1377. O ich majetky sa uchádzali ľudia nežitnoostrovského pôvodu, ktorých totožnosť sa taktiež usilujem zistiť. Tí sa počas sporu snažili svoje nároky na majetky niekdajších šľachticov z Hubíc dokazovať listinami, ktoré skrývajú veľmi cenné údaje z hľadiska skúmanej témy. Druhou skutočnosťou je ten fakt, že sa pergamen listiny Jakuba Spiša zachoval vo veľmi zlom stave. Je roztrhnutý, deravý, pokrčený a pokrytý škvrnami, kvôli čomu sú isté časti textu nečitateľné. Napriek tejto nepriaznivej okolnosti sa pokúsím z tohto prameňa vyťažiť čo najviac údajov.

Prvého apríla 1374 kráľovský poverenec Mikulášov syn Peter z Kery (*Kera*) išiel za prítomnosti klerika Rábskej kapituly Mikuláša do Hubíc, aby do ich vlastníctva voviedol na základe mandátu Jakuba zo Spiša Čepanovho syna Mikuláša z Mecséru (*Mecheer*, zrejme v Mošonskej stolici). Štatuovaniu však protirečil istý Jurajov syn Peter a pani Margita v mene svojho manžela Michala Čučáka (*dictus Chuchaak*) a syna Mikuláša, preto ich kráľovský poverenec predvolal na oktávu sv. Juraja (1. máj [1377]). Tento okamih môžeme považovať za začiatok analyzovaného sporu.

V uvedenom termíne Michal Čučák aj v mene svojho syna Mikuláša a Jurajovho syna Petra ako dôvod protirečenia uviedol, že Hubice prislúchajú im, o čom disponujú listinou. Krajiniský sudca teda nariadil, aby ju ukázal na súde v oktáve sv. Michala (6. okt. [1374]), nakoniec sa však spor – zrejme z vôle oboch strán – odročil presne o rok. Kvôli opätovným nedostaveniam sa Petra na súd predmetné rokovanie pokračovalo až v kvindéne sviatku Očisťovania Panny Márie (16. febr. [1376]), keď istý **Mikulášov syn Jakub Literát z Hubíc** prevzal zodpovednosť za Petra a vyhlásil, že chce vstúpiť do sporu namiesto neho.²² Jakub zo Spiša mu vyhovel a nariadil, aby svoje listiny, ktoré sa týkajú Hubíc, ukázal na súde v oktáve sv. Juraja (1. máj. [1376.]). Od tohto termínu sa napokon opäť odročilo, konkrétne na oktávu sv. Michala (6. okt. [1376]).

Najdôležitejší moment doterajšieho nie príliš zaujímavého priebehu sporu bezpochyby predstavuje vstup Jakuba Literáta do procesu. Jeho meno si musíme dobre zapamätať nielen z toho hľadiska, že bude kľúčovou postavou sporenia sa, ale aj v dejinách Hubíc. V spominatej oktáve sv. Michala sporiace sa strany už uvádzali svoje argumenty, na základe ktorých si nárokovali na sporný majetok. Ako prvý žalobca Čepanov syn Mikuláš predstavil jednu listinu Rábskej kapituly, datovanie ktorej kvôli poškodeniu písacej látky nie je možné určiť. Podľa nej – tiež kvôli porušeniu textu ťažko pochopiteľnému – obsahu údajne Kumpurdov syn Kupe vrátil Hubice do dedičnej držby Mikuláša. Ten následne žiadal od zažalovaných ukázať svoje dokumenty, týkajúce sa spornej dediny. Najprv vystúpil Jakub Literát za seba

²² Jakub Literát to vyargumentoval nasledovne: „*Iicet idem Petrus filius Georgii tempore predictae possessionarie recaptivacionis in facto eiusdem nomine sui iuris contradiccionem fecerit, tandem in facto eiusdem instrumenta habere allegando eadem [ex]hibere assumpserit, tamen eadem possessio Gomba (...) s[ui]a esset et sibi instrumentali vigore pertineret eidemque Petro in nullo attineret, sed [...] Petrus in dicta possessione Gomba ex conservacione sua permansisset*“

s piatimi listinami:

1) Karola I., vydanou 4. mája 1335, podľa ktorej Kumpurdovi synovia Peter a Mikuláš aj v zastúpení ich brata Kupeho vyhlásili, že i keď predvolali na súd Štefana Literáta a Mikuláša, synov Mikuláša, syna Benedikta zo Donu (Fejérska stolica) – ktorí boli familiármi prešporského župana Mikuláša Treutela (1323 – 1349) – pred ostrihomského arcibiskupa Čanáda (1330 – 1350) v záležitosti dievčenskej štvrtiny **Agáty, dcéry Kumpurda Veľkého (Magni), niekdajšej manželky spomínaného Benedikta a matky otca Štefana Literáta a Mikuláša**, napokon sa dohodli za pomoci statočných mužov tak, že zmienenú dievčenskú štvrtinu vydajú Štefanovi a Mikulášovi 8. mája v tom istom roku.²³

2) Prešporského župana Šimona (1351 – 1360) z 11. decembra 1355, ktorá informuje, že spomínaný Štefan – tu ako kanonik Prešporskej kapituly – aj v mene Tomášových synov Ondreja a Mikuláša, Benediktových synov Brikcia a Jána, Jánovho syna Ladislava a **Mikulášovho syna Jakuba**²⁴ z Donu z jednej strany, Kupe a **Margita, vdova po Kumpurdovom synovi Petrovi**, aj v zastúpení svojich synov **Ladislava a Jána** z druhej sa dohodli, že v nedeľu *Invocavit* (13. marca [1356]) vyriešia pred svedkom Prešporskej kapituly záležitosť vyššie uvedenej dievčenskej štvrtiny Agáty rozhodnutím stranami zvolených 2-2 arbitrov.

3) Prešporskej kapituly, vyhotovenej v privilegiálnej podobe 24. marca 1356, o vyriešení tej istej dievčenskej štvrtiny. Podľa jej obsahu pred kanonikom magistrom Jánom v spomínanú nedeľu najprv kanonik Štefan ukázal zvoleným rozhodcom strán tri listiny,²⁵ v ktorých videli, že Kumpurdovi (I.) synovia musia vydať Štefanovi a jeho bratom dievčenskú štvrtinu Agáty 1. mája 1335. Na základe nariadenia rozhodcov má tá činiť 7 polovičných pozemkov, štvrtinu patronátneho práva Kosto-

23 Presný rok vydania listiny sa kvôli poškodeniu písacej látky nedozvedáme, ale môžeme ho z kontextu vydedukovať. Istotne vieme len to, že bola vyhotovená „*in anno Domini millesimo [CCCmo] hic in Wysegrad, quarto die octavarum festi beati Georgii, martiris*“. V nej uzatvorená dohoda znie „*Petrus et Nicolaus filii Kumpurd dictam quartam puellarem domine Agathe ave prefatorum Stephani et Nicolai, in [predicta possessione eorum Gomba ac aliis, ubique in regno existentibus, (...)] prefatis Nicolao [et Stephano Litterato] filii[s] Nicolai ob amorem et dilectionem absque omni lite et questione ubicumque et in qualitercumque possessione ipsorum habere (...), coram testimonio dicti capituli Posoniensis in quindenis festi beati Georgii, martiris, omni dilacione et occasione postposita dare et assignare tenerentur*“. V nižšie predstavenej listine č. 3 nachádzame „*quasdam litteras patentes seu compositionales*“ Karola I., o ktorej sa neskôr dopĺňa, že „*quia [Petrus et] Nicolaus filii dicti Kumpurd personaliter, dictum vero Kupe fratrem ipsorum – prout in dictis litteris regalibus seu compositionibus contineretur – auctoritate procuratoria contra prefatum magistrum Stephanum et Nicolaum fratrem suum se obligassent, quod ipsi dictam quartam puellarem dicte domine Agathe filie Kumpurd, sepe fate avie eorundem, in omnibus possessionibus eiusdem Kumpurd Magni (...) absque omni strepitu [... f]esti beati Georgii, martiris, in anno Domini millesimo CCCmo tricesimo quinto preteritis, omni dilacione et occasione postposita eidem extradare assumpsissent*“. Podobnosť týchto dvoch textov a okolností v nich opísaných nemôžeme pripísať na účet náhody, teda určite ide o tú istú listinu. Na základe tohto k časti „*[...] festi beati Georgii, martiris*“ treba doplniť „*in quindenis*“, (t. j. termín, keď Peter a Mikuláš museli vydať Štefanovi dievčenskú štvrtinu), a tak dostaneme chýbajúce údaje (t. j. rok 1335) pri datovaní v prvom texte.

24 Tomáš (Ondrejov a Mikulášov otec), Benedikt (Brikciov a Jánov otec), Ján (Ladislavov otec), a Mikuláš (Jakubov otec) boli bratmi magistra Štefana.

25 Konkrétne patentnú a dohodovú (*composicionalis*) Karola I., pod ktorou určite treba rozumieť tú vyššie spomínanú pod č. 1. Ďalej zakazovaciú listinu (*prohibicionales*) palatína Mikuláša [Zsámbokiho] z neznámeho roku a Prešporskej kapituly o vydaní dievčenskej štvrtiny Agáty.

la Blahoslavenej Panny [v Hubiciach] a iné príslušenstvo.²⁶ Tie Štefan a jeho bratia dostali do dedičného vlastníctva od Kumpurdových synov.

4) Tiež Prešporkej kapituly z 20. marca 1357, svedčiacou o – na kráľov [Ľudovíta I.] rozkaz vykonanom – vovedení Štefanových bratov do spomínaných siedmych polovičných pozemkov a ich príslušenstva.

5) Privilegiálnou palatína Mikuláša Konta (1356–1367) z 23. septembra 1358, podľa ktorej Petrovi synovia Ladislav a Ján z Hubíc na generálnej kongregácii palatína Mikuláša Konta 17. septembra 1358 obvinili magistra Štefana, že okupuje viac z ich dedín Hubice a *Lipoldfalva* ako mu prislúcha z titulu často spomínanej dievčenskej štvrtiny. Ten odpovedal, že toto tvrdenie nekorešponduje so skutočnou a ako dôkaz toho predstavil palatinovi privilegiálnu listinu ostrihomského arcibiskupa Mikuláša [Vásáriho] (1350 – 1358) z 1. februára 1357 – odpísucou listinu č. 3, ktorá obsahovala celé znenie patentu župana Šimona (č. 3.) – a dokument č. 4, následne obidve strany potvrdili, že sa v Hubiciach nachádza 28 polovičných pozemkov. Na základe uvedených skutočností – a hlavne vďaka predloženým listinám – palatín prisúdil tých 7 polovičných pozemkov Štefanovi a jeho bratom večným právom.²⁷

Zhrňme si teraz nové údaje o Gombaiovcoch z týchto piatich listín. Šlo tu o dievčenskú štvrtinu z majetkov Kumpurda Veľkého, prislúchajúcu jeho dcére Agáte, ktorú sa snažili – a úspešne – získať kanonik Štefan a jeho bratia. Tohto Kumpurda Veľkého môžeme stotožniť s v roku 1279 doloženým komesom Kumpurdom. I keď teoreticky môže prichádzať do úvahy aj jeho syn Kumpurd (II.), toto vysvetlenie je však málo pravdepodobné, totiž Agáta bola starou matkou Štefana a jeho súrodencov. Tí sa už v roku 1335 aktívne uchádzali o jej dievčenskú štvrtinu, teda v tom čase už museli byť dospelí. Spomeňme si, že Kumpurd II. v roku 1307 ešte žil a jeho predpokladaní právnci mohli dosiahnuť dospelosť asi ťažko do roku 1335. Túto teóriu potvrdzuje aj tá skutočnosť, že v listine č. 1 figurujú obidvaja Kumpurdi, pričom iba Agátin otec Kumpurd má pri svojom mene prívlastok „Veľký“ a druhý sa spomína ako otec Petra, Mikuláša a Kupeho. Inak povedané, uvedený prameň ich jednoznačne rozlišuje. Zároveň spomínané označenie (Veľký) Kumpurda I. svedčí o jeho prestížnom postavení v rámci jeho rodiny, ktoré si jeho potomkovia pamätali aj okolo roku 1335.

K týmto faktom môžeme pridať aj to, že Kumpurd I. mal buď len jednu dcéru, alebo ak ich mal viac, tak v čase jeho úmrtia žila už iba jedna z nich. V listine č. 5 Štefan totiž tvrdil, že „*ipsa domina Aga[tha] ava eorum* [t. j. Štefana a jeho bratov] *filia Magni Kumpurd extitisset ex eoque principalior quarta puellaris absque ceteris quartas habentibus in universis possessionibus dicti Magni Kumpurd*

26 Dotyčná pasáž znie: „*de dicta possessione Gomba septem medios laneos, videlicet quinque in uno ordine a patre possessionis Beke filiorum Abrahe Rufi de Cheklis et duos in alia linea ex opposito dictorum laneorum a parte possessionis Chethurthuk inter laneos dicti Kupe et filiorum Petri, cum omnibus suis utilitatibus et pertinenciis universis ac cum quarta parte iuris patronatus ecclesie beate Virginis, terris arabilibus cultis et incultis, ad ipsos laneos spectantibus, ac aliis terris propriis eorum usibus et aratris reservatis ac etiam quarta parte piscine et lołci castril, inibi habit, ac quarta parte pomerii, pecudum vero pascua communi usui committendo*“.

27 Papp Róbert (ed.): *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia XLII. (1358)*. (ďalej len AOKlt. XLII) Budapest; Szeged : [b. v.], 2017, s. 401-402, č. 1078.

eis deberet provenire“.

Spoznali sme aj manželku (Margita) a synov (Ladislav a Ján) Kumpurdovho (I.) syna Petra. I keď sa to zatiaľ nezdá, dozvedeli sme sa veľa cenných údajov aj o Jakubovi Literátovi, ktorým sa budem venovať nižšie. Vráťme sa k ďalšiemu priebehu skúmaného sporu.

Po Jakubovi Literátovi predstavil na súde Michal Čučák tri privilegialne listiny Prešporskej kapituly:

1) Z 5. marca 1352, svedčiacu o tom, že za prítomnosti svedka tejže kapituly vyššie predstavený Kupe a taktiež Margita v zastúpení svojich synov Jána a Ladislava vydali pani **Sebe (Sebe)**, **dcére Kumpurda** (bezpochyby II.), dedičným právom jej dievčenskú štvrtinu, ktorá činila tri celé pozemky v Hubiciach a jeden polovičný z pozemku poddaného Gombaiovcov Leopolda vrátane príslušenstva.²⁸

2) Z 10. mája 1364²⁹, ktorá informuje o tom, že spomínaní Ján a Ladislav predali jeden polovičný pozemok v Hubiciach za tri hrivny denárov Mikulášovmu synovi Michalovi [Čučákovi].

3) Z 13. septembra 1368, v ktorej sa dočítame, že tí istí Ján a Ladislav predali dedičným právom tomu istému Mikulášovi 25 jutár ornej pôdy v Hubiciach z ich dedičných zemí za 10 hrívien denárov.³⁰

Po Michalovi opäť vystúpil Jakub Literát s dvoma listinami, tentokrát však ako zástupca Ondrejovho syna Petra a pani Heleny. Čitateľ si určite všimne, že tu ide o osoby, ktoré som doteraz vo svojej štúdii nespomínal. Príčina tejto skutočnosti spočíva v tom, že kvôli porušeniu listiny Jakuba Spiša nevieme, prečo vstúpili do sporu. Po tom, ako Čepanov syn Mikuláš predstavil na súde vyššiu spomínanú listinu Rábskej kapituly, žiadal spravodlivosť zo strany Jakuba Literáta, Michala Čučáka, a taktiež „*ex parte dicti Petri filii Andree et dominarum predictarum*“, čiže spomínaného Ondrejovho syna Petra a spomínanej panej. Slová „*dicti*“ a „*predictarum*“ jednoznačne naznačujú, že krajinový sudca ich už predtým predstavil, len – ako som sa o tom už zmienil – dotyčná pasáž je poškodená. Na druhej strane slovo „*dominarum*“ prezrádza, že do sporu vstúpila okrem Heleny ešte aspoň jedna pani. K tomu najpravdepodobnejšie došlo v oktáve sv. Juraja (1. mája) v roku 1376. V súčasnej oktáve, t. j. sv. Michala v tom istom roku, Jakub Literát

28 „*tres laneos integros, in uno latere et loco adjacentes, a parte orientis in inferiori parte ipsius ville Gomba, item medium laneum de laneo Lypoldy, condam iobagonis ipsorum, in eodem [...] a condicione, sicut predecessores iobagiones ipsorum tenuissent; item quartam partem terrarum arabilium, que sub aratro ipsorum filiorum Kumpurd dividi consuevissent, videlicet a parte metarum Nicolai filii Thome existentem, circa vallem Eper vocata ibique eidem Kupe duo iugera terrarum ad utendum commisissent, item quartam partem pomerii ipsorum a parte possessionis Magyar vocate cum quarta parte piscine, quam cum pecorum pascuis communi [usui] commisissent; demum in possessione ipsorum Lypoldfalua vocata in antiqua sessione eorundem penes Danubium a parte superiori in fine silve quartam partem cum quarta parte pomerii; item in secunda sessione penes ecclesiam similiter quartam partem, a parte superiori circa Danubium sitam, cum quarta parte pomerii et aliis utilitatibus“*

29 Kvôli poškodeniu písacej látky listiny Jakuba Spiša nemožno určiť presný dátum, našťastie sa však zachoval aj originál privilegialnej listiny Prešporskej kapituly. Slovenský národný archív (ďalej len SNA), Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula (ďalej len HmBk) 14-7G-6 (DF 226658).

30 Z tých 25 jutár „*[viginti] tria iugera in uno ordine, a parte videlicet mete possessionis Ogya vocate, a parte meridionali et duo iugera circa lacum Eper nuncupatum in fine terrarum predicti Michaelis adiacerent“*. Vo veľmi zlom stave sa zachoval aj originál tejto listiny. SNA, HmBk 14-7G-7 (DF 226659).

– ako zástupca Petra a Heleny – tvrdil, že „*dicta domina [...] medio tempore (...) decessa*“. Na základe toho môžeme vydedukovať, že okrem Heleny vstúpila do sporu iba jedna pani. Jej totožnosť, žiaľ, nemožno bezpečne zistiť. Nižšie sa v listine Jakuba Spiša dozvedáme, že tento **Ondrejov syn Peter bol vnukom Petra, syna Kumpurda II., a Helena dcérou tohože Petra (syna Kumpurda II.)**. Čo sa týka tej druhej neznámej panej, podľa všetkého šlo o – tiež na konci listiny Jakuba Spiša spomínanú – **Alžbetu, matku Ondrejovho syna Petra a dcéru Kumpurdovho (II.) syna Petra**.³¹ Ak je táto úvaha správna, môžeme konštatovať, že Alžbeta zomrela (*decessa*) v roku 1376 medzi oktávami sv. Juraja a Michala, t. j. medzi 1. májom a 6. októbrom.

Vráťme sa teraz k tým dvom dokumentom, ktoré Jakub Literát ukázal krajinskému sudcovi v mene Ondrejovho syna Petra a Heleny. Jedným z nich je mandát palatína Mikuláša Konta z 22. septembra 1358, adresovaný Prešporskej kapitule, v záležitosti sporu, ktorý sa začal na generálnej kongregácii Prešporskej a Mošonskej stolice 17. septembra³² v tom istom roku. Na tomto zhromaždení vdova po Kumpurdovom (II.) synovi Petrovi – meno ktorej sa tu nedozvedáme, ale z vyššie uvedenej listiny č. 2 Jakuba Literáta vieme, že sa volala Margita – a taktiež jej synovia Ladislav a Ján sa sťažovali, že už spomínaný Kupe okupuje tretinu majetkových podielov Mikuláša, syna Kumpurda (II.). Tie by však mali na základe súdneho rozhodnutia (*ordine iudiciario*) prislúchať im, a to z toho dôvodu, že Mikuláš zabil Petra, manžela a otca uvedených sťažujúcich sa. Zároveň ukázali privilegijnú listinu palatína Mikuláša Zsámbokiho z 20. júna 1349,³³ ktorá informuje, že na generálnej kongregácii Prešporskej stolice z 15. júna 1349 spomínaná vdova a jej synovia – i keď sa to explicitne nepíše, ale vyplýva to z kontextu – tvrdili, že Mikuláš zabil Petra na sviatok sv. Havla (16. okt. [1348]), keď bol Peter na ceste domov do Hubíc. Toto tvrdenie podložili dvoma vyšetrovacími listinami (*inquisicionalibus*), jednou Nitrianskej a jednou Prešporskej kapituly, zároveň to na kongregácii potvrdili aj funkcionári Prešporskej stolice. Uvedené skutočnosti a Mikulášova neprítomnosť na kongregácii ako znak jeho previnenia sa (*in sue culpabilitatis indicium*) presvedčili palatína o oprávnenosti sťažnosti a Mikuláša odsúdil „*in sententia capitalis et amissione universarum suarum possessionum ac bonorum suorum*“, pričom dve tretiny jeho

31 „*Petrus filius Andree, ex nobili domina Elizabeth vocata filia ipsius Petri filii Kump[ur]d] procreatus*“.

32 Mandát je datovaný „*sexto die congregacionis sue [generalis, feria secunda proxima post festum Nativitatis beate Virginis anno Domini millesimo CCCmo quinquagesimo octavo*“, teda 15. septembra. Ide však o – určite neúmyselný – omyl v listine Jakuba zo Spiša z roku 1377, totiž palatín Mikuláš Kont sa v pondelok po sviatku Narodenia Panny Márie zdržoval na generálnej kongregácii, konanej sa v Csepregu pre Šopronskú stolicu. AOKlt. XLII, s. 377, č. 1014; s. 378, č. 1015, 1016; s. 381; č. 1026-1028; s. 383, č. 1033; s. 384-385, 4. 1036-1037. Kongregácia pre Prešporskú a Mošonskú stolicu sa začínala v pondelok po oktáve spomínaného sviatku, takže z datovania vypadlo slovo „*octavas*“. Mohli sme si to už všimnúť aj v prípade listiny č. 5, ktorú ukázal na súde Jakub Literát, ale porovnaj aj: AOKlt. XLII, s. 386, č. 1040, 1041; s. 394-397, č. 1062-1067. Správny dátum začiatku kongregácie je teda 17. september a datovanie mandátu 22. september 1358. Na túto chybu správne upozornil už aj Gyula Tasnádi Nagy v edícii mandátu na základe obsahového prepisu Jakuba zo Spiša: Tasnádi Nagy Gyula (ed.): *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár VII*. Budapest: MTA, 1920, s. 378-380, č. 211.

33 Sebök Ferenc (ed.): *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia XXXIII. (1349)*. Szeged: [b. v.], 2015, s. 236, č. 464.

majetkov prisúdil sebe samému a tretinu vdove a synom Petra.

Po prečítaní listiny Mikuláša Zsámbokiho sťažujúci sa žiadali spravodlivosť od Kupeho, ktorý vyhlásil, že spomínané majetky svojho **bezdetného mŕtveho** (*sine herede decessi*) **Mikuláša** neokupuje. Aj keby Mikuláš zomrel bez spáchania bratovraždy (*absque nephandissimo crimine fratricidii*), jeho majetky by mali byť rozdelené medzi jeho preživších (*superstitibus*) bratov, preto Mikuláš Zsámboki prisúdil polovicu Mikulášových majetkov Petrovým synom a druhú polovicu tiež tým istým kvôli Mikulášom spáchanému zločinu. Z tohto dôvodu palatín Mikuláš Kont nariadil Prešporskej kapitule, aby za prítomnosti jej svedka jeden z palatínových poverencov voviedol Petrových synov pod podmienkami, uvedenými v mandáte, do vlastníctva majetkov Mikuláša. Nevieme, ako sa tento právny akt skončil, keďže relácia o ňom sa nezachovala.

Obsah druhej listiny, ktorú Jakub Literát ukázal krajinskému sudcovi Jakubovi zo Spiša v mene Petra a Heleny, konkrétne listiny Mikuláša Zsámbokiho z 20. júna 1349, nedokážeme kvôli zlému stavu textu interpretovať. Na základe dátumu jej vydania a toho, čo sa z jej znenia zachovalo,³⁴ nazdávam sa, že v nej šlo o to, že funkcionári Prešporkej stolice potvrdili výpoveď vdovy po Petrovi a jej synov o zavraždení tohože Petra svojim bratom Mikulášom. Listiny s podobným obsahom – teda o dosvedčovaní nejakého tvrdenia funkcionármi príslušnej stolice – sa na generálnych kongregáciách bežne vydávali a ako sme vyššie postrehli, v listine Mikuláša Zsámboki z toho istého dňa sa naozaj zmieňuje o podobnej záležitosti.

Interpretácia mandátu Mikuláša Konta z 22. septembra 1358 si vyžaduje ďalšie komentáre, ale k tejto záležitosti sa vrátim neskôr. Potrebnejšie je teraz zhrnúť to, ako obohatili naše vedomosti o Gombaiovcoch predstavené dokumenty Michala Čučáka, a taktiež Petrovej vdovy a jej synov. Kumpurd II. mal okrem synov Petra, Mikuláša a Kupeho aj jednu dcéru menom Sebe. Vďaka nej – ako to uvidíme – si mohol neskôr Michal Čučák nárokovať na majetky skúmaného rodu.

Zo zmieneneho mandátu Mikuláša Konta sme sa dozvedeli, že vzťah medzi Kumpurdovými synmi – mierne povedané – nebol ideálny, ba naopak. Mikuláš zabil svojho brata 18. októbra 1348. Tento údaj možno považovať za vierohodný, totiž potvrdzuje ho aj Prešporskej kapitule adresovaný mandát Ľudovíta I. z 20. októbra 1348, ktorý opisuje okolnosti Petrovej smrti podobne. Z tohto prameňa sa navyše dozvedáme aj to, že po tom, ako celú udalosť uvidel Kupe, snažil sa Petrovi pomôcť, ale Mikuláš zabil takmer aj jeho.³⁵ Napätá situácia okolo súrodencov trvala podľa všetkého dlhšiu dobu, totiž Mikuláš sa pokúšal zavraždiť Petra už 26. decembra 1345, pričom v tom čase medzi nimi prebiehal aj nejaký bližšie nešpecifikovaný

34 „*littera, videlicet prescripti Nicolai, pal[atini], filii Gelety sexto die dicte congre[gacionis sue generalis] anno Domini millesimo CCCmo quad[ra]gesimo nono in dicto Posonio [con]fecta, expresserat inter cetera, quod idem N[ic]olaus, palatinus, unacum [dic]tis vicecomite et iudicibus nobilium ac iuratis assessoribus necnon universis nobilibus dicto comitatus Posoniensis eundem Nicolaum filium Kumpfurd*”

35 „*cum Kupe frater uterinus eiusdem Petri super ipsum Petrum fratrem suum flens et deplorans corruisset, eundem Kupe prefatus Nicolaus sic deflentem letaliter vulnerasset et semivivum reliquisset, de quo dubitaretur, si adhuc viveret vel obiisset*“. Dedek, Ludovicus Crescens (ed.): *Monumenta ecclesiae Strigoniensis III*. Strigonium: Gustavus Buzárovits, 1924, s. 342, č. 698. Dodám ešte, že s najväčšou pravdepodobnosťou na tento mandát vyhotovila Prešporská kapitula tú vyšetrovaciu listinu, ktorú spomína mandát palatína Mikuláša Zsámbokiho z 20. júna 1358.

spor (*lite tamen inter ipsos pendente*).³⁶ Vychádzajúc z uvedených faktov môžeme skutočnosť, že spomínaní súrodenci v roku 1347 spoločne vystúpili proti Andičovi z Ol'dze, chápať skôr ako úsilie rozšíriť rodový majetok, než ako znak bratskej lásky.

Mikuláš neprežil svojho brata o príliš dlhý časový úsek. Mandát Mikuláša Konta z 22. septembra 1358 nás už informoval – medzi inými aj – o tom, že zomrel bez dedičov. K určeniu bližšieho obdobia jeho úmrtia napomáha mandát Mikuláša Zsámbokiho z 1. júla 1350, v ktorom pri mene Mikuláša už figuruje prídavné meno „nebohý“ (*condam*). Palatín ho na prosbu Štefanovho syna Ladislava z Potône³⁷ nariadil štatuovať do majetkového podielu Mikuláša, ktorý vlastnila záložným právom **Helena, bez dedičov zosnulá manželka Mikuláša** a sestra spomínaného Štefana.³⁸ Toto vovedenie zrejme nebolo úspešné, keďže sa so Štefanom v súvislosti s týmto majetkovým podielom viac nestretávame, ani nevystupuje v neskorších sporoch. Môžeme teda konštatovať, že Mikuláš zomrel niekedy medzi 15. júnom 1349 (nič nenasvedčuje tomu, že Mikuláš by bol mŕtvy v čase vyššie spomínanej generálnej kongregácie Mikuláša Zsámbokiho) a 1. júlom 1350.

Ďalej sme zistili, že Peter (syn Kumpurda II.) mal okrem synov Ladislava a Jána aj dve dcéry, konkrétne Alžbetu a Helenu. Okolnosti smrti Alžbety som už vyššie opísal. Jej manželom bol ten Ondrej, s ktorým sa jej narodil v spore pred krajinským sudcom vystupujúci syn Peter. Treba však zdôrazniť, že síce bol vnukom Petra (syna Kumpurda II.), ale – ako vidíme – len v ženskej línii. Je predstaviteľné, že býval v Hubiciach,³⁹ ale viac informácií o ňom – teda odkiaľ pochádza, kto boli jeho predkovia a potomkovia ap. – sa mi v doterajšom výskume nepodarilo vypátrať. Helena v čase vydania listiny Jakuba zo Spiša (t. j. 7. dec. 1377) ešte žila, ale viac o nej v momente písania týchto riadkov tiež neviem povedať.

Po prečítaní listín, ktoré ukázali krajinskému sudcovi Jakubovi Čepanov syn Mikuláš, Jakub Literát a Michal Čučák, sa spor z neznámeho dôvodu odročil na oktávu Popolcovej stredy (18. febr. [1377]) a následne na oktávu sv. Martina (18. nov. [1377]). V tomto termíne, ktorý je už poslednou fázou skúmaného sporu, sa dostavil na súd Čepanov syn Mikuláš, Jakub Literát, ktorý aj tentoraz zastupoval Helenu a Ondrejovho syna Petra, a **Valentín Literát, syn Michala**. Vymenovaní žiadali od krajinského sudcu spravodlivosť. Ako bývalo zvykom, pred odôvodnením konečného rozhodnutia sudcovia zosumarizovali všetky argumenty, ktoré sporiace sa strany počas sporu predložili. Rovnako sa to stalo aj v tomto prípade a aby som zbytočne neopakoval tie fakty, ktoré som už uvádzal, na tomto mieste sa sústreďujem na tie, ktoré sme doteraz ešte nevedeli.

36 MES III, s. 593, č. 777. Mandát možno pod tým sporom naráža na záležitosť, v ktorej bol Mikuláš odsúdený v roku 1346 v spore s poddaným Kupeho, Viadalovým (*Wyadal*) synom Pavlom. MES III, s. 607, č. 796.

37 Zatiaľ sa mi nepodarilo identifikovať, o ktorú z mnohých žitnoostrovských dedín s názvom Potón ide v tomto konkrétnom prípade.

38 Teiszler Éva (ed.): *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia XXXIV. (1350)*. Budapest–Szeged: [b. v.], 2013, s. 279-280, č. 495.

39 Toho Petra (*Petrus de Gomba*), ktorý sa spomína pri vypočutí svedkov v listine Rábskej kapituly z 13. novembra 1369, teoreticky možno stotožniť s ním. SNA, Súkromný archív Bratislavskej kapituly (ďalej len SaBk) D-7-79. Nie je vylúčené, že tu ide o brata vyššie spomínaného kanonika magistra Štefana, s ktorým sa stretávame v tom istom roku v mandáte prešporského podžupana (1367 – 1671) Mikuláša z Čeklisa (dnes Bernolákovo). SNA, HmBk 28-1-44 (DF 226981). Niektorý z týchto Petrov sa ako kráľovský poverenec aj v roku 1373. DL 41927.

V prvom rade treba vyzdvihnúť, že o synovi Michala Čučáka Valentinovi Literátovi sme ešte v doterajšom priebehu nepočuli, len o Mikulášovi. Oveľa dôležitejšia je však tá informácia, ako sa dostal spomínaný Michal do príbuzenstva s Gombaiovcami. Sebe (dcéra Kumpurda I.) bola totiž **matkou Margity, manželky Michala**. Inak povedané: podobne ako Petrov otec Ondrej, tak sa aj Michal priženil do rodu Gombaiovcov. Žiaľ, pramene mlčia o tom, za koho sa vydala spomínaná Sebe.

Najcennejší údaj bezpochyby predstavuje zmienka o tom, že synovia Petra (syna Kumpurda II.) zomreli bez dedičov (*filiorum Petri, ab hac luce sine heredibus masculinis – ut per utrasque partes referebatur – decessorum*), čo potvrdili aj sporiace sa strany. V praxi to znamenalo, že nimi vymrel rod Gombaiovcov. Ako sme videli, Mikuláš (syn Kumpurda II.) po sebe nezanechal dedičov a Kupe pravdepodobne tiež nie. V súvislosti s ním sa to v žiadnom prameni explicitne nepíše, ale toto tvrdenie môžeme podložiť nepriamymi dôkazmi. Azda najpresvedčivejší z nich predstavuje listina Rábskej kapituly s neznámym datovaním, s ktorou sa na súde usiloval hájiť Čepanov syn Mikuláš svoj nárok na Hubice. Spomeňme si, že podľa jej obsahu vraj Kupe dedinu vrátil zmienenému Mikulášovi. Kupe by určite spravil niečo podobné až na konci svojho života, preto by bolo datovanie listiny Rábskej kapituly kľúčové z hľadiska približného obdobia jeho smrti. To však s najväčšou pravdepodobnosťou nikdy nezistíme, keďže – ako sa dozvieme – Čepanov syn Mikuláš napokon prehral spor s Jakubom Literátom a Michalom Čučákom, a teda zväčša boli po vynesení súdneho rozsudku dokumenty porazenej strany zničené, aby sa zabránilo ich prípadnému zneužitiu v danej alebo v inej záležitosti. Jediným zdrojom poznania datovania a obsahu spomínanej listiny Rábskej kapituly môže byť teda iba listina Jakuba zo Spiša, ale z nej sa toho kvôli poškodeniu písacej látky veľa nedozvedáme.

Ako ďalší argument môžeme uviesť aj tú skutočnosť, že sa ku Kupeho majetkom nikto z rodu Gombaiovcov nehlásil, a zrejme z toho dôvodu, že v tom čase už nik z nich nežil. Kupe musel zomrieť pred 1. májom 1372, totiž v listine Prešporskej kapituly z toho dňa už figuruje ako nebohý. Podľa obsahu spomínaného dokumentu Ladislav, syn Petra (syna Kumpurda II.), sa dohodol s už predstaveným magistrom Štefanom, kanonikom Prešporskej kapituly, a jeho nemenovanými bratmi v záležitosti nejakej dievčenskej štvrťiny, ktorá im prislúcha z Hubíc. Na základe dohovoru rozdelili akúsi zem zvanú Úrfölde (*Vrfeulde*, slov. Zem pána) na štyri časti a jednu štvrtinu Ladislav prenechal z titulu uvedenej dievčenskej štvrťiny Štefanovi a jeho súrodencom.⁴⁰

Vefavravný je aj ten fakt, že sa pri tomto majetkovoprávnom akte vôbec neuvádza Ladislavov brat Ján. Aj v jeho prípade sa môžeme domnievať, že vtedy už nežil, inak by sme o ňom určite našli zmienku v spomínanej listine, hlavne ak berieme do úvahy tú skutočnosť, že títo bratia (t. j. Ladislav a Štefan) podobné záležitosti riešili

40 „*quandam terram Vrfeulde vocatam ipsorum hereditariam in quatuor partes divisissent, quarum una ad viginti quinque iugera se extendem (správne: extenderet), que cum uno fine versus possessionem Bezfolua, cum alio vero fine ad quandam viam, que pertransiret eandem terram Vrfeulde, retro videlicet ortos quinque mediorum laneorum, ipsis magistro Stephano et fratribus suis similiter iure quarte puellaris predictae cessorum, tenderent et adiacerent*“. DL 41870. Treba upozorniť na skutočnosť, že nebohý Kupe sa v prameni označuje ako brat Ladislava, ide tu však o jednoznačný omyl.

vždy spolu (pozri dokumenty Michala Čučáka). Čo sa týka Ladislava, jeho úplná absencia v spore, ktorý sa začal v oktáve sv. Juraja 1374 pred krajinským sudcom Jakubom zo Spiša, evidentne naznačuje, že v tom čase už nebol medzi živými. Jeho smrť možno teda datovať ešte pred týmto termínom. Zároveň môžeme konštatovať, že on bol posledným priamym mužským potomkom komesa Kumpurda (I.) a ním vymrel rod Gombaiovcov. Tieto postuláty potvrdzuje aj súdne rozhodnutie Jakuba zo Spiša, takže sa vráťme k jeho objasneniu.

Stručne povedané, zo sporu profitoval každý okrem Čepanovho syna Mikuláša. Keďže krajinskému sudcovi tvrdil, že ani on, ani jeho predkovia sa nikdy nenachádzali vo vlastníctve Hubíc, navyše okrem listiny Rábskej kapituly mu nedokázal ukázať žiadnu inú a tá aj tak nedisponuje dostatočnou právnou silou,⁴¹ Jakub zo Spiša ho vyhlásil za porazeného. Podľa môjho názoru toto rozhodnutie možno považovať za spravodlivé, keďže Kupe v žiadnom prípade nemohol odkázať celé Hubice Mikulášovi, veď majetkami tam nedisponoval len on.

Krajinský sudca uznal nárok Jakuba Literáta na tých 7 polovičných pozemkov s ich príslušenstvom, ktoré im prislúchajú ako dievčenská štvrtina Agáty (dcéry Kumpurda I.). Mikulášovi, synovi Michala Čučáka, potvrdil vlastníctvo spomínaných troch celých a jedného polovičného pozemku z titulu dievčenskej štvrtiny pani Sebe (dcéry Petra, syna Kumpurda II.), ďalej ďalšieho polovičného pozemku a 25 jutár ornej pôdy, ktoré predali Michalovi Petrovi synovia Ladislav a Ján. Zvyšné majetky a práva Kumpurdových (II.) synov Petra, Mikuláša a Kupeho, ako aj týchž Petrových synov Ladislava a Jána pripadli kráľovi. Z nich však bolo treba vydať Helene (dcére Petra) a Petrovi (vnukovi tohože Petra) dievčenskú štvrtinu, výbavu a *homagium* Petra.⁴² Na základe uvedeného teda – ako som to už naznačil – vidíme, že Gombaiovci naozaj vymreli pred 1. májom 1374.

Osudy majetkov Gombaiovcov

I keď sa to Gombaiovcov už priamo netýka, musíme pár vetami zhrnúť aj to, čo sa stalo s ich majetkami po vymretí ich rodu. Ako sme sa dozvedeli z privilegálnej listiny palatína Mikuláša Konta z 23. septembra 1358 (ktorú ukázal na súde Jakub Literát, č. 5), v Hubiciach sa nachádzalo 28 polovičných pozemkov. V stredovekých pomeroch ide o raritu, keď takto presne poznáme rozmer nejakej dediny. Na základe piatich uvedených listín Jakuba Literáta vieme, že presnú štvrtinu (7)

41 „*Nicolaus filius Chepani nec se, nec suos predecessores ullo unquam tempore in dominio dicte possessionis Gomba extitisse per nos requ[isi]tus asserebat, nec in facto eiusdem aliqua plura instrumenta preter preexhibita exhibebat, nec in fut[urum] exhibere assumpmenbat, prescripte autem littere ipsius capituli lauriensis, per ipsum videlicet Nicolaum filium Chepani exhibite, ad optencionem eiusdem possessionis minime vigorositatis fore apparebant*“

42 „*alia et residua iura possessionaria dictorum Petri, Nicolai et Kupe filiorum Kumpurd ac Ladislai et Iohannis filiorum dicti Petri iuri regio per[ti]nere debere decernentes manibusque regalibus applicantes, annotatum autem Nicolaum filium Chepani pro indebita recaptivacione et requisicione predicte possessionis Gomba in emenda estimacionis eiusdem convictum fore, prefata autem iura quartalia, dotalicia et (h)omagium annotati Petri predictis domine Elene filie et Petro nepoti eiusdem Petri a regia maiestatis [in]quantum de eisdem iuribus possessionariis ...], videlicet dominum nostrum regem devolutis, convenit exsequi relinquentes atque committentes*“.

týchto majetkov získal magister Štefan, kanonik Prešporskej kapituly a jeho súrodenci. Jeden z jeho bratov sa volal Mikuláš, ktorého synom bol Jakub Literát. Žiaľ, nepodarilo sa mi zistiť, prečo sa neskôr uchádzal o tých 7 polovičných pozemkov ako jediný, ale nazdávam sa, že medzi nimi vznikla nejaká dohoda, v rámci ktorej mu prenechali vlastníctvo zmienených nehnuteľností.

V zrkadle týchto faktov možno konštatovať, že Kumpurdovým (II.) synom Petrovi, Mikulášovi a Kupeovi zostalo po 7 polovičných pozemkov (celkovo 21). Spomedzi nich zomrel najprv Peter, ktorého zabil jeho vlastný brat Mikuláš. Ten – ako už vieme – nezanechal po sebe dedičov, takže jeho majetky mali rovnakým podielom pripadnúť jeho bratom, avšak kvôli bratovražde všetko jeho bohatstvo dostali Petrovi synovia Ladislav a Ján. Inak povedané, Kupe naďalej disponoval 7 polovičnými pozemkami a Petrovi synovia tiež po 7. Nezabudnime, že Kumpurd (II.) mal aj dcéru, a to pani Sebe, testinú Michala Čučáka. Kupe a Petrovi synovia dali v roku 1352 za jej dievčenskú štvrtinu – okrem iného – 3 celé a jeden polovičný pozemok, nevieme však, v akom pomere. Rodový majetok sa zmenšil aj v roku 1364, keď Petrovi synovia Ladislav a Ján predali tomuže Michalovi jeden polovičný pozemok. Gombaiovci teda v spomínanom roku disponovali v Hubiciach spolu už len – ak tie tri celé pozemky rátame ako 6 polovičných – 13 polovičnými pozemkami. Tie po ich vymretí pripadli kráľovskej korune, avšak niečo muselo prislúchať na základe súdneho rozhodnutia Jakuba zo Spiša aj Petrovej (syn Kumpurda II.) dcére Helene a vnukovi Petrovi. Pozrime sa teraz, čo sa stalo s tými pozemkami, ktoré získal kráľ.

Ďalšie cenné údaje poskytuje veľmi rozsiahly mandát krajinského sudcu Petra zo Svätého Jura a Pezinka zo 14. novembra 1504, ktorý prepisuje – aj v plnom znení, aj v obsahových výťahoch – mnohé listiny.⁴³ Tento dokument bol vyhotovený v rámci dlhoročného sporu zo začiatku 16. storočia, v ktorom sa sporilo aj o niekdajšie majetky Gombaiovcov. Ide o dôležitý prameň poznania dejín Žitného ostrova, na tomto mieste sa však sústreďujem na záležitosti, ktoré sa týkajú skúmanej témy. Jedným z dokumentov, ktorého obsah v mandáte nachádzame, je listina kráľovnej Alžbety, manželky Ľudovíta I., z 30. apríla 1383. Podľa nej tie majetkové podiely Kumpurdových (II.) synov, ktoré pripadli kráľovskej korune, kráľovná vrátila dedičným právom Jakubovi Literátovi a Michalovi [Čučákovi] za 120 hrívien denárov.⁴⁴

Krajinský sudca Peter parafrázoval Alžbetinu listinu na základe tranzumtu Prešporskej kapituly z 20. marca 1389. V ten istý deň spomínaná kapitula vystavila aj jednu privilegálnu listinu, ktorá zachytáva dohodu medzi Jakubom Literátom a Michalom Čučákom ohľadne majetkov Gombaiovcov.⁴⁵ Už forma vyhotovenia li-

43 DL 105081 (len fotografia). Jeho nepresná edícia a bez listín, týkajúcich sa Hubic: Eszterházy János (ed.): *Az Eszterházy család és oldalgainak leirásához tartozó oklevéltár.* (ďalej len Eszterházy) Budapest: Athenaeum, 1901, s. 121-131, č. 89. Prepísal ho aj krajinský sudca Ondrej Bátor 28. januára 1564. DL 37370, s. 5-16.

44 „*porcionem suam possessionariam, videlicet porcionem Nicolai, Petri et Kupe filiorum Kumpurd, in possessione Gomba in comitatu Poseniensi habitam, que per formam iudicii iuxta regni Hungarie consuetudinem de iure ad regiam maiestatem extitisset devoluta et que tunc eodem iure apud regiam maiestatem occupata ext[itis]set, Iacobo Litterato filio Nicolai ac Michaeli filio alterius Nicolai de dicta Gomba pro denariis, videlicet centum et viginti marcarum, quibus eisdem Iacobo et Michaeli pro quibusdam ipsorum iuribus de eadem porcione satisfacere debuissent, eisdem et eorum heredibus heredumque suorum secessoribus remisisset, resignasset et restituisset possedendam*“

45 Jej text sa tiež zachoval vo vyššie uvedenom mandáte krajinského sudcu Petra (1504).

stiny naznačuje, že ide o záväzok, ktorému určili dlhodobú platnosť. Potvrzuje to aj skutočnosť, že okrem uvedených osôb boli pri dohode prítomní aj ich potomkovia. Michal a **jeho syn Mikuláš**, farár z Rastic (maď. Nagymagyar),⁴⁶ zastupovali Michalových ďalších synov **Osvalda, Gašpara, Gregora, Petra a Pavla** a Jakub Literát konal aj v mene svojich **synov Štefana a Mikuláša**. V podstate listina je zmluvou medzi uvedenými stranami o rozdelení majetkových práv Petrových synov Ladislava a Jána v Hubiciach, ktoré činili 14 polovičných pozemkov, 25 jutár ornej pôdy zvanej Úrfölde (*Wrfewlde*), polovicu jedného ovocného sadu a jedného rybníka.⁴⁷

Pred tým, než skonkretizujeme spôsob rozdelenia majetkov, musíme si vyjasniť niekoľko záležitostí. Ako vidíme, dohoda sa týkala 14 polovičných pozemkov, ale pri mojej vyššie uvedenej úvahe malo v držbe Gombaiovcov zostať len 13. Domnievam sa, že ten jeden polovičný pozemok, ktorý dostala Sebe v roku 1352 za svoju dievčenskú štvrtinu, nemusíme zarátavať. Ten totiž patril ich poddanému Leopoldovi a jeho predkom.⁴⁸ Takto už počet zmienovaných polovičných pozemkov sedí. Zároveň treba podčiarknuť, že podľa listiny prislúchali spomínané majetky Petrovým synom, čiže Petrov brat Kupe naozaj zomrel – ako som to predpokladal – bez dedičov. Len tak sa mohli jeho majetky dostať do vlastníctva Ladislava a Jána.

Predstavené strany odkázali jeden zo 14 polovičných pozemkov Kostolu Panny Márie v Hubiciach za spásu svojich duší a duší ich predkov.⁴⁹ Zo zvyšných 13 polovičných pozemkov 12 rozdelili v rovnakom pomere, teda každá strana dostala po 6. Z ostatného polovičného pozemku, na ktorom mal Kupe kedysi svoju rezidenciu, Jakub prenechal svoj podiel Michalovi, za čo od neho dostal 4 jutrá z ornej pôdy zvanej Úrfölde.⁵⁰ Vlastnícke pomery v Hubiciach od roku 1389 na základe uvedených údajov vyjadruje nasledujúca tabuľka:

46 Podľa formulácie textu („*Michael filius Nicolai de Gvmba et discretus vir dominus Nicolaus filius eiusdem, Michael, plebanus de Magyar*“) by sme to mali chápať tak, že Michal a jeho syn Mikuláš a taktiež Michael, farár z Rastic, zastupovali Michalových ostatných synov. Keďže však oslovenie „*discretus vir dominus*“ prislúchalo farárom, musíme myslieť na to, že pisár zabudol dať nad meno Michael značku všeobecného skrátene, ktorá by v tomto prípade nahrádzala genitívnu koncovku -is. Text by teda mal znieť nasledovne: „*Michael filius Nicolai de Gvmba et discretus vir dominus Nicolaus filius eiusdem Michaelis, plebanus de Magyar*“. Z 80. rokov 14. storočia naozaj poznáme jedného rastickeho farára menom Mikuláš. Eszterházy, s. 31, č. 28. K uvedeným skutočnostiam ešte doplním, že Michalovi sa celkovo narodilo až 7 synov. Je teda celkom logické, že aspoň jedného z nich určil na cirkevnú dráhu.

47 „*quatuordecim medios laneos et viginti quinque iugera terrarum Wrfewlde vocatarum et medietatem pomerii ac piscini*“

48 „*medium laneum de laneo Lypoldy, condam iobagonis ipsorum, in eodem [...]*a condicione, sicut predecessores iobagiones ipsorum tenuissent“

49 „*excepto uno medio laneo, in fine ville iacente a parte fori Chewthwethkek, <quem> (v prameni chýba, doplnil som) pro pari voluntate et unamini consensu ecclesie beate Marie, virginis, in eadem Gomba situate, ob remedium animarum suarum antecessorum perpetuo dedissent et donassent possidendum*“

50 „*Tredecimum vero medium laneum, in quo olim Kwppe residenciam fecisset speciale, idem iacobus porcionem suam, in dicto medio laneo sibi provenire debentem, videlicet medietatem ipsius medii lanei, cum suis terris arabilibus predicto Michaeli et suis heredibus reliquisset possidendum, econtra vero idem Michael de dictis tredecimum dimidium iugeribus terre Wrfewlde vocate, videlicet in porcione sua quatuor iugera terrarum e[ij]dem iacobo et suis heredibus dedisset (...) perpetuo possidenda*“

Tabuľka č. 1 – Vlastnícke pomery v Hubiciach v roku 1389

Vlastník	Polovičný pozemok
Kostol Panny Márie	1
Jakub Literát	13
Michal Čučák	14
Spolu	28

Krátko po rozdelení niekdajších majetkov Gombaiovcov si strany vymohli od kráľa Žigmunda mandát, aby boli štatúované do ich vlastníctva. To prebiehalo bez protirečenia, o čom nás informuje listina Prešporskej kapituly z 2. júna 1389.⁵¹ V praxi to znamenalo, že rodiny Jakuba Literáta a Michala Čučáka sa stali – okrem jedného polovičného pozemku – vlastníkmi Hubíc. Predikát „z Hubíc“ (Gombai) niektorí z ich príslušníkov používali aj pred rokom 1389, po tomto roku však, ak sa v prameňoch stretávame so šľachticmi z Hubíc, máme pod nimi chápať členov potomstva buď Jakuba Literáta, alebo Michala Čučáka. Práve z tohto dôvodu označujem aj v názve tejto štúdie Kumpurdiv (I.) rod **pôvodnými** šľachticmi.

Uvedený náčrt sa, samozrejme, týka iba majetkov v Hubiciach. Vyššie sme mohli vidieť, že Gombaiovci ich vlastnili aj inde. Ohľadom toho, konkrétne Nového Trhu, Leopoldovej zeme a istého Šúru (zrejme Nanašúru), som sa už vyjadril. Treba ešte upozorniť na tú skutočnosť, že – ako sme to videli v listine č. 3, ktorú Jakub Literát ukázal na súde vo svojom mene – štvrtina patronátneho práva Kostola Panny Márie v Hubiciach⁵² prislúchala Agáte (dcére Kumpurdiva I.). Z tohto vyplýva, že ostatné práva zostali mužským členom, teda inak povedané, patrónom hubického kostola bol rod Gombai.

Síce si táto štúdia nevytýčila za cieľ objasnenie dejín rodov Jakuba Literáta a Michala Čučáka, avšak pre uľahčenie budúcich výskumov treba zhrnúť aspoň to, čo sme sa o nich zatiaľ dozvedeli, respektíve akými ďalšími údajmi si môžeme v tomto momente rozšíriť naše vedomosti.

Jakub Literát

O Jakubovom pôvode a rodine sa mi doposiaľ nepodarilo zistiť veľa informácií. S určitosťou vieme, že nepochádzal zo Žitného ostrova. Z listiny prešporského župana Šimona z 11. decembra 1355 sme sa dozvedeli, že Jakubov strýc, prešporský kanonik Štefan, pochádzal z istého Donu vo Fejérskej stolici.⁵³ Taktiež vieme z listiny Karola I. z 4. mája 1335, že jeho rodinní príslušníci, konkrétne Štefan Literát (neskorší kanonik) a Mikuláš, synovia Bendiktovho syna Mikuláša, boli familiármi prešporského župana Mikuláša Treutela a za spomínaného Benedikta sa vydala Kumpurdivova dcéra Agáta. Okrem vymenovaných sme doposiaľ spoznali

51 Jej obsah sa zachoval vo vyššie uvedenom mandáte krajinského sudcu Petra (1504).

52 O kostole pozri viac: Csiba Balázs: Cirkevná organizácia vo vybranej oblasti Žitného ostrova v stredoveku. In *Medea*, roč. XVII./XVIII, 2013/2014, s. 106.

53 Nazdávam sa, že pod touto obcou musíme chápať dnešný Adony v Maďarsku, ale bude to treba doložiť aj inými stredovekými prameňmi.

týchto Jakubových príbuzných: Tomášových synov Ondreja a Mikuláša, Benediktových synov Brikcia a Jána a taktiež Jánovho syna Ladislava.

Uvedené údaje môžeme spresniť opäť vďaka vyššie predstavenému mandátu Petra zo Svätého Jura a Pezinka. Nachádzame v ňom odpis listiny krajinského sudcu Štefana Bubeka z 15. septembra 1368, ktorý opisuje jeden pred ním prebiehajúci spor. Sporiace sa strany počas neho preukázali z hľadiska našej témy niekoľko dôležitých listín. Predmetom nezrovnalostí bol jeden majetkový podiel v Janikoch (maď. Jányok). Pred Prešporskou kapitulou 30. mája 1338 Bodolov syn Póša zo Sápu (dnes Dedinka pri Ivanke) a jeho syn Ján záložovali ich majetkový podiel v Janikoch Benediktovmu synovi Františkovi z Madarásu.⁵⁴ O rok nato spomínaný Ján daroval tento podiel svojej manželke **Kláre**,⁵⁵ ktorá ho v roku 1364 dala do dedičnej držby svojim deťom **Jakubovi** a **Kataríne**. Tých počala so svojim posledným manželom **Mikulášom z Földváru**. Darovanie sa týkalo aj synov bratov toho Mikuláša, konkrétne Tomášovho syna Ondreja a Bekeho syna Jána.⁵⁶ Zároveň sa dozvedáme aj to, že Klára bola dcérou Benedikta, syn Hegyma.

Peter, syn Póšovho syna Jána, zo Sápu stále ten istý majetkový podiel, ktorý vykúpil od vyššie uvedeného Františka z Madarásu, 29. novembra 1363 záložoval Jurajovmu synovi Jánovi z Kráľovianok.⁵⁷ Za tohto Jána sa vydala spomínaná Katarína, ktorá sa v roku 1366 sťažovala Štefanovi Bubekovi, že Peter zo Sápu neprávom okupuje tento majetkový podiel. Spor sa napokon ukončil tak, že Peter 23. augusta 1368 pred Prešporskou kapitulou prenechal sporný majetok spomínanému Jakubovi a Kataríne. Mimochodom zaujímavý priebeh sporu som opísal len povrchno, sústrediac sa na údaje ohľadom Jakubovej rodiny.

V prvom rade treba upozorniť na skutočnosť, že sporný majetok neskôr nazývali Kisjányok (Malé Janíky)⁵⁸, od ktorého Jakub Literát často odvodzoval svoj predikát,⁵⁹ takže niet pochyb o tom, že pod Kláriným synom máme chápať jeho. O jeho matke sme sa dozvedeli, že jej prvým manželom bol Póšov syn Ján zo

54 Piti Ferenc (ed.): *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia XXII.* (1338). Budapest–Szeged: [b. v.], 2012, s. 178, č. 271.

55 Piti Ferenc (ed.): *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia XXIII.* (1339). Budapest–Szeged: [b. v.], 1999, s. 109, č. 210.

56 „*Iacobo et Kath[e]rine heredibus] suis, [ex] Nicolao dicto de Fewldwar ultimo marito suo sibi procreatis, item Andree filio Thome et Iohanni filio Beke, filiis fratrum dicti Nicolai de Fewldwar*“ Vyššie sme už videli, že Mikuláš mal brata menom Tomáš (syn Ondreja), Jánov otec Benedikt sa však v roku 1364 uvádza ako Beke. Zdá sa, že ide o skomolenie mena Benedikt.

57 Názov dediny v dotyčnom prameni nachádzame ako *Kyralyfyasamuth*, čo môžeme stotožniť s Kráľoviankami (maď. Királyfia). Túto hypotézu potvrdili moje ešte nepublikované výskumy.

58 Z tohto majetkového podielu vznikla neskôr samostatná dedina, ktorú koncom stredoveku začali nazývať Bústelekom. Csiba Balázs: *Osídlenie západnej časti Žitného ostrova v stredoveku* (Diplomová práca). Bratislava: FiF UK, s. 24–25. Dnes tvorí súčasť Janíkov.

59 Napríklad v roku 1381: DF 243833. Stávalo sa aj to, že Jakub používal aj predikát „z Janíkov“ (1369). SNA, SaBk D-9-79 (DF 227821). Dodám ešte, že Jakub zrejme nadobudol majetkový podiel v (Malých) Janikoch skôr ako tie v Hubiciach, preto sprvu používal tento predikát. Keď sa už dostal aj k tým hubickým, dočasne ich prenechal Jurajovmu synovi Petrovi. Spomeňme si, že práve jeho nahradil v spore pred Jakubom zo Spiša, keďže Peter sa v Hubiciach zdržoval len „*ex conservacione*“ (čiže v tomto prípade z povolenia) Jakuba. Ako ďalší dôkaz o tom, že Kisjányok patrili Jakubovi, uvádzam pasáž z jednej listiny Prešporskej kapituly z roku 1412: „*a parte possessionis Kysianok nuncupate eorundem magistri Iacobi ac Stephani et Nicolai filiorum eiusdem (de Gomba)*“. DL 9970 a 61321.

Sápu a druhým Mikuláš z Földváru, ktorému porodila okrem Jakuba aj dcéru Katarínu. Klára po prvýkrát odovdela zrejme po roku 1339 a až potom mohla „padnúť“ do oka Mikulášovi, ktorý v tom čase pravdepodobne ešte stále slúžil ako familiár prešporskému županovi Mikulášovi Treutelovi, teda zdržoval sa v Prešporskej stolici. Na základe tohto možno konštatovať, že Jakub Literát sa narodil ak nie na Žitnom ostrove, tak určite aspoň na území spomínanej stolice. Zmienovaný Földvár sa mi doposiaľ nepodarilo identifikovať, ale predpokladám, že mohlo ísť o dnešný Balatonföldvár v Šomodskej stolici.

Určiť dátum narodenia stredovekých osôb je kvôli nedostatočným informáciám veľmi náročné. V prípade Jakuba sa podľa vyššie uvedených okolností nazdávam, že sa narodil v 40. rokoch 14. storočia. Posledný mnou známy údaj o ňom za jeho života pochádza z 21. októbra 1412.⁶⁰ Zrejme zomrel krátko po tomto dátume, čiže mohol mať približne 70-80 rokov. Prívlastok „Literát“ naznačuje, že bol (právne) vzdelaným človekom. Táto skutočnosť a to, že sa mu podarilo nadobudnúť v žitnoostrovských pomeroch relatívne značné množstvo majetkov, sa odzrkadlili aj na príležitostnom označení Jakuba slovom *magister*,⁶¹ ktoré prislúchalo zámožnejším osobám.⁶²

Zdá sa, že jeho vyššie spomínaní synovia Štefan a Mikuláš nezdedili jeho talent, súdiac aspoň na základe toho, že veľmi zriedkavo figurujú v prameňoch. Štefan sa spomína ako kráľovský poverenec v roku 1417⁶³ a s Mikulášom sa stretávame aj v roku 1447.⁶⁴ Spomedzi nich mal len posledný menovaný potomka, ktorý sa volal Tomáš (1451 – 1462).⁶⁵ Ten však podľa všetkého zomrel bez mužských dedičov a ním teda vymrela vetva Jakuba Literáta. Aj kvôli jej majetkom vznikol na prelome 15. a 16. storočia medzi mnohými stranami jeden dlhoročný spor, v rámci ktorého bol vyhotovený často spomínaný mandát Petra zo Svätého Jura a Pezinka z roku 1504. Tomášovi sa totiž narodila (aspoň) jedna menom dcéra Veronika. Vydala sa (aj) za Abraháma Tankházyho (z Tonkoviec), ktorý v roku 1495 taktiež zomrel bez potomkov.⁶⁶ Po jeho smrti došlo k spomínanému sporu, ale túto tému by sa oplatilo analyzovať v osobitnej štúdií. Napokon ešte dodám, že o Tomášovej manželke Dorote disponujeme údajmi z rokov 1497 a 1498.⁶⁷

60 ZsO III, s. 653, č. 2817.

61 Napríklad v roku 1388. Nagy Imre – Deák Farkas – Nagy Gyula (eds.): *Hazai oklevéltár 1234-1536*. Budapest: MTT, 1879, s. 317, č. 289.

62 Engel, *Ung megye*, s. 96-100.

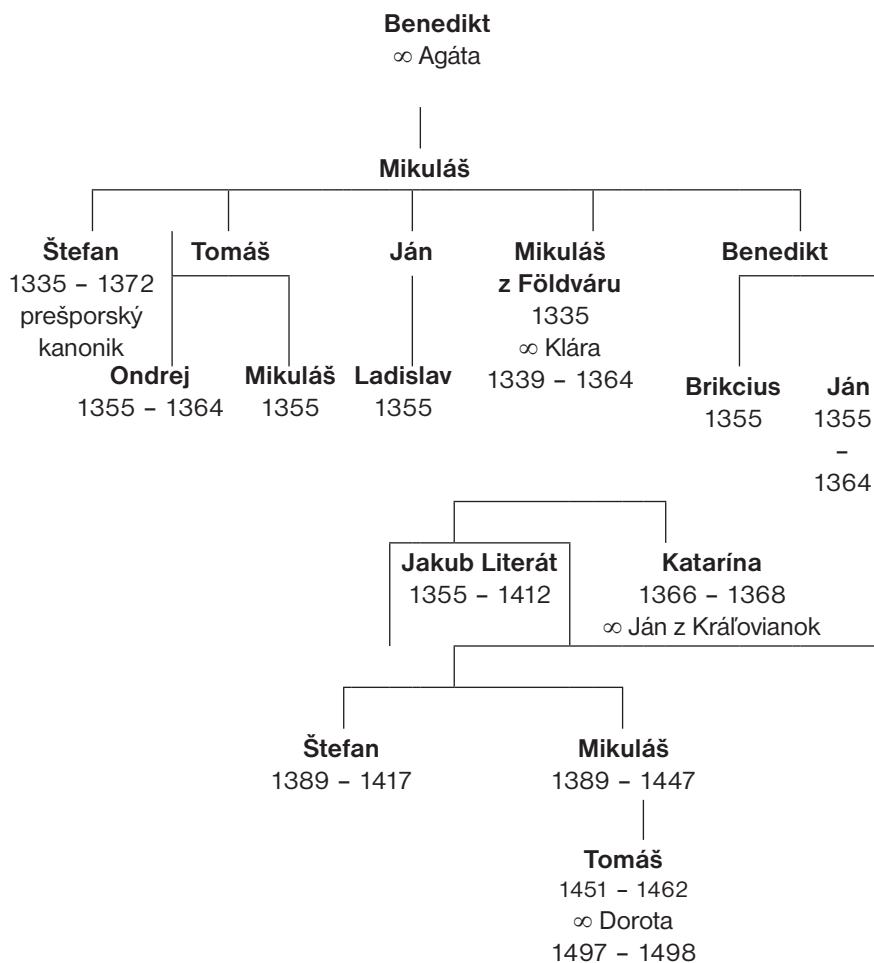
63 Mályusz Elemér – Borsa Iván (eds.): *Zsigmondkori Oklevéltár VI. (1417-1418)*. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 1999, s. 281, č. 945.

64 SNA, HmBk 4-40-4 (DF 225962), dorzálna poznámka kapituly o vybavení.

65 1451: DL 61643, 1462: SNA, HmBk 8-2-28 (DF 226296).

66 Csiba: *Osídlenie*, s. 29-31.

67 DL 61906 a 61913.

Tabuľka č. 2 – Predbežná genealógia rodu Jakuba Literáta⁶⁸

⁶⁸ Pod menami osôb uvádzam len časové rozpätie, keď dotýčny človek určite žil. Ak nie je uvedený žiadny časový údaj, znamená to, že o dotýčnej osobe máme zmienky až z obdobia, keď už nežila. Symbol „∞“ označuje manžela alebo manželku a kríž (†) zasa úmrtie.

Michal Čučák

Michal Čučák sa dostal do príbuzenstva s Gombaiovcami vďaka sobášu s Kum-purdovou (II.) vnučkou Margitou. Majetkové podiely v Hubiciach mu prislúchali jednak z titulu dievčenskej štvrtiny Margitinej matky Sebe, jednak vďaka kúpe (1368). Predikát *de Gomba* začal používať v 60. rokoch 14. storočia,⁶⁹ čiže vtedy už trvalo býval v spomínanej žitnoostrovej dedine. Súdne rozhodnutie Jakuba zo Spiša z roku 1377 mu potvrdilo držbu doterajších hubických majetkov, konkrétne 7 polovičných pozemkov, ku ktorým v roku 1389 vďaka dohode s Jakubom Literátom pripojil ďalších 7.

Pramene volajú Michalovho otca Mikulášom, ktorý pri vybavovaní nikdy nevystupuje aktívne. Mikuláš, Michalov zrejme najstarší syn a neskorší rastický farár, vstúpil do sporu o majetky Gombaiovcov spolu so svojim otcom v roku 1374. Pri vypočutí rozhodnutia krajinského sudcu Jakuba v roku 1377 zastupoval Michalovu stranu jeho syn Valentín Literát. Ďalšie údaje som o ňom nenašiel a keďže nefiguruje pri dohode v roku 1389, zrejme už vtedy nežil.

Michalovi ostatní synovia sa volali Osvald, Gašpar, Gregor, Peter a Pavol. Dvaja z nich, Osvald a Peter sa podľa mojich súčasných vedomostí v neskorších prameňoch za ich života nespomínajú. Osvaldova manželka pani Kolos sa už ako nebohá vyskytuje v listine Prešporskej kapituly zo 17. mája 1486, ktorá o nej prezrádza veľmi cenné informácie: po smrti Osvalda sa vydala za Ladislava Balasiho z Vojtechoviec (mad. BÉLVATA),⁷⁰ zároveň spoznávame jej troch vnukov, konkrétne Lukáša zo spomínaných Vojtechoviec, a taktiež Dionýza a Štefana, synov Gregora Nemesa z Töböréte. Petrov syn **Tomáš** je doložený v roku 1447.⁷¹

Viac toho dokážem povedať o zvyšných synoch Michala, Gašparovi a Gregorovi. Prvý menovaný v roku 1401 ešte žil a ešte dva roky predtým sa spomína jeho manželka Katarína, sestra Mátyusa Šarkana z Görgetegu.⁷² Gregor bol v roku 1414 pri jednom právnom akte určený za kráľovského poverenca,⁷³ ale 19. júla 1420 sa už dočítame o jeho vdove Barbore, ktorá bola sestrou Jánovho syna Ladislava z Kiliti.⁷⁴ V tom istom prameni sa stretávame aj s Gregorovým synom Mikulášom, ktorý sa spomína aj o rok neskôr.⁷⁵

Trocha komplikovanejšie vyzerá situácia okolo Pavla. S istotou môžeme konštatovať, že koncom roka 1400 ešte žil. Vtedy spolu so svojimi bratmi Gašparom a Gregorom, a taktiež so svojou matkou Margitou mali byť predvolaní na súd proti

69 Dopusiaľ môj prvý údaj o tomto pochádza z roku 1363: Piti Ferenc (ed.): *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia XLVII.* (1363). Budapest-Szeged: [b. v.], 2017, s. 345, č. 604.

70 „*olim nobilis domine Kolos vocate relicte condam Oswaldi de Gomba et exposit similiter relicte olim Ladislai Balasi de dicta Belwatha*“. DL 61855. O rodine BÉLVATAIOVCOV pozri: CSIBA, OSIDLÉNIE, s. 33-34.

71 SNA, HmBk 4-10-4 (DF 225962), dorzálna poznámka kapituly o vybavení.

72 Babirát Marián – Csiba Balázs (eds.): *Diplomatár rodiny Kondé* (rukopis), č. 101. Pod Görgetegom treba chápať zaniknutú dedinu na Žitnom ostrove pri Dunaji.

73 Eszterházy, s. 46, č. 42.

74 Mályusz Elemér – Borsa Iván (eds.): *Zsigmondkori Oklevéltár VII.* (1419–1420). Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2001, s. 454-455, č. 981.

75 Borsa Iván – C. Tóth Norbert (eds.): *Zsigmondkori Oklevéltár VIII.* (1421). (ďalej len ZsO VIII) Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2003, s. 53-54, č. 102.

Jakubovi Literátovi.⁷⁶ Zomrel niekedy pred rokom 1431, keď sa spomína jeho vdova Anastázia.⁷⁷ Na základe prameňov sa javí, že Pavol a potom aj jeho potomkovia používali (aj) predikát *de Beczhaza*, t. j. „z Beczházy“. Vieme, že táto dedina ležala v susedstve Hubíc,⁷⁸ ale v súčasnosti neevidujeme na Žitnom ostrove obec s podobným názvom. Nazdávam sa, že pod ňou treba rozumieť niekdajší majetkový podiel Kumpurdovho (I.) syna Butha/Bootha, ale potvrdiť či vyvrátiť túto teóriu musia miestopisné výskumy.

Pavlov syn sa možno volal **Mikuláš**, ktorý podľa mojich súčasných vedomostí v prameňoch vystupuje v rokoch 1421 – 1422.⁷⁹ Akurát jeden údaj v súvislosti s ním vzbudzuje pochybnosti o tom, či bol naozaj synom Michalovho (Čučák) syna Pavla. V mandáte Mateja I. z 1. júna 1462 sa totiž dočítame, že Tomáš z Hubíc, vnuk Jakuba Literáta, chcel vydať dievčenskú štvrtinu matky – meno ktorej sa nedozvedáme – Mikulášovmu synovi **Michalovi**, vnukovi Pavla.⁸⁰ Inak povedané, Tomáš musel byť príbuzným (najpravdepodobnejšie bratom) spomínanej pani. Takže teoreticky môže prichádzať do úvahy aj tá možnosť, že Beczháziovci sa neskôr v prameňoch vyskytujú aj s predikátom „z Hubíc“ preto, lebo v Hubiciach nadobudli majetky vďaka tomuto príbuzenstvu s rodinou Jakuba Literáta. V samotnom mandáte sa okrem uvedeného píše, že Tomáš žiadal Michala o vrátenie Hubíc, čiže – nevedno akým právom – ich zrejme okupoval. Ak by bol Michal naozaj vnukom Michala Čučáka, pravdepodobne by od neho Tomáš niečo podobné nepýtal. Z relácie Prešporskej kapituly zo 4. júla 1462⁸¹ na kráľov mandát sa dozvedáme, že Michal Tomášovu žiadosť odmietol, a preto bol predvolaný na súd. Kľúč k vyjasneniu tejto záležitosti by poskytol zmieneny spor, ale o jeho priebehu zatiaľ nič neviem. Treba ešte dodať, že Tomáš Michalovi zakázal – a dokonca dvakrát – užívať Hubice už roku 1451,⁸² čo zároveň predstavuje prvú mnou známu zmienku o Michalovi. Stretávame sa s ním aj v roku 1481⁸³ a jeho syn **Peter** vystupuje v prameňoch minimálne v rokoch 1500 – 1520.⁸⁴

76 SNA, HmBk 28-3-1 (DF 227071) Margita tu figuruje ako manželka „*olim Michelis filii Nicolai de Zuchak*“. Môžeme teda konštatovať, že Michal v roku 1400 už nežil a pochádzal zo Szucsáku. Poznám len jednu dedinu s takým názvom, a to v Koložskej stolici. Zdá sa, že Michalova prezývka Čučák je skomolenina názvu tejto dediny.

77 DL 37391.

78 Na dôkaz toho by som mohol uviesť mnoho údajov, na tomto mieste sa však uspokojím s niekoľkými. Podľa listiny Prešporskej kapituly z 9. júna 1477 Becsháza sa nachádzala v susedstve Oľdzy: „*inter possessiones (...) Ogya et Beczhaza*“. DL 37531. V už citovanej pasáži z listiny Prešporskej kapituly z 1. mája 1372 (pozn. č. 39) Becsháza (Bezfolua) nachádzame v susedstve spomínanej Úrfölde. 79 1421: ZsO VIII, s. 238, č. 824; 1422: Borsa Iván C. Tóth Norbert (eds.): *Zsigmondkori Oklevéltár IX.* (1422). Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2004, s. 241, č. 756.

80 DL 61699.

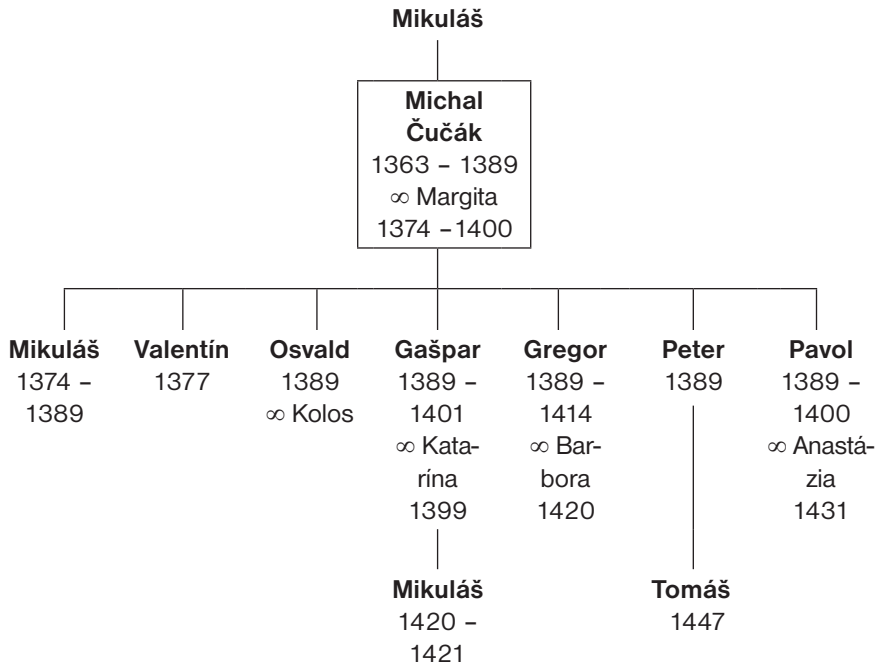
81 Tamže.

82 DL 61642 a 61643.

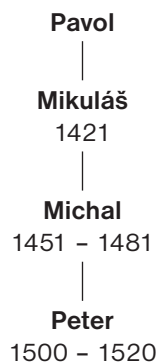
83 DL 37533.

84 1500: DL 61932, 1500: DL 62063.

Tabuľka č. 3 – Predbežná genealógia rodu Michala Čučáka

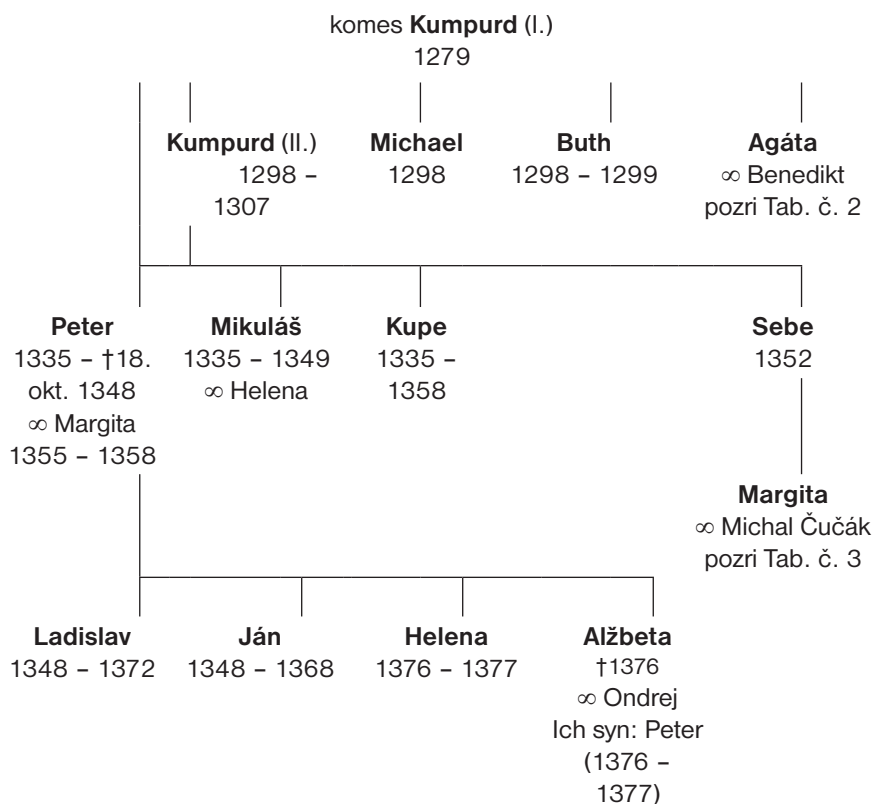
Tabuľka č. 4 – Predbežná genealógia rodu Becsháziovov

Zhrnutie

Na záver môžeme konštatovať, že pôvodný cieľ tejto štúdie – teda prebádanie dejín a genealógie pôvodného rodu z Hubíc, Gombaiovcov – sa podarilo splniť. Prvým známym príslušníkom rodu je komes Kumpurd (I.), doložený v roku 1279. V žitnoostrovských pomeroch ho možno považovať za zámožného šľachtica. O jeho synoch Kumpurdovi (II., 1298–1307), Michalovi (1298) a Buthovi (1298–1300) – u ktorých došlo k pauperizácii (ochudobneniu) rodu – som už vyššie všetky informácie zosumarizoval, teda kvôli neopakovaniu sa prejdem priamo na synov Kumpurda (II.), Petra (1335–†18. okt. 1348), Mikuláša (1335–1349) a Kupeho (1335–1358). Ako sme videli, vzťahy medzi nimi neboli harmonické, o čom azda najlepšie svedčí tá skutočnosť, že Mikuláš sa minimálne dvakrát pokúsil zavraždiť Petra a poslednýkrát (v roku 1348) sa mu to aj podarilo. Z Kumpurdových (II.) synov mal iba Peter dedičov, Jána (1347–1368) a Ladislava (1347–1372). Posledným menovaným vymrel skúmaný rod niekedy v roku 1374 alebo ešte pred ním.

Tabuľka č. 5 – Genealógia Gombaiovcov

Samozrejme, ženským príslušníkom rodu som taktiež venoval patričnú pozornosť, dokonca v tomto prípade som inak konať ani nemohol. Vďaka nim som totiž dokázal odhaliť, čo sa stalo s majetkami Gombaiovcov po ich vymretí. Na základe dievčenskej štvrtiny Kumpurdovej (I.) dcéry Agáty sa dostala k majetkovým podielom v Hubiciach rodina Jakuba Literáta. Takisto vďaka dievčenskej štvrtine, tentokrát ale Kumpurdovej (II.) dcéry pani Sebe, tu nadobudol majetky Michal Čučák. Menované dve, pôvodom nežitnoostrovské osoby a ich potomkov nazývajú prameňne približne od druhej polovice šľachticmi z Hubíc.

Ako v prípade takmer každej historickej témy, tak aj teraz sa počas výskumu vynorilo viac nevyriešených záležitostí ako tých, ktoré sa mi podarilo rozuzliť. Viackrát som zdôraznil, že prebádanie rodov Jakuba Literáta a Michala Čučáka musia mať za úlohu osobitné prieskumy. Na tomto mieste som vyriešil uspokojivo iba tú záležitosť, ako získali spomínaní šľachtici majetky v Hubiciach. Problematiku lokalizovania vyššie uvedených majetkov resp. dedín Becsháza, Nanšúr a Lipótfalva (Leopoldova Dedina) som taktiež prenechal budúcim výskumom. Nie je vyriešené ani to, čo sa stalo s Ondrejovým synom Petrom (vnukom Petra, syna Kumpurda) a s Čepanovým synom Mikulášom z Mecséru, ktorí si nárokovali na majetky Gombaiovcov v spore (1374–1377) pred krajinským sudcom Jakubom zo Spiša. V prípade druhej menovanej osoby dokonca ani nevieme, aký príbuzenský vzťah ju viazal ku Gombaiovcom. Takisto bude nevyhnutné v budúcnosti objasniť (aj) to, či predstavení šľachtici z dediny Becsháza patria do rodu Michala Čučáka, alebo sú osobitnou rodinou.

Vidíme teda, že nevyjasnených tém ohľadom minulosti Hubíc a ich obyvateľov sa nájde množstvo, ba k uvedeným možno pripojiť aj ďalšie. Počas svojho doterajšieho výskumu som v prameňoch narazil na niekoľko osôb s predikátom „z Hubíc“, ktoré doposiaľ nedokážem bližšie určiť kvôli nepostačujúcim údajom. Spomenúť treba istého Michalovho syna Žigmunda, o ktorom počujeme v roku 1446.⁸⁵ V tom istom dokumente sa stretávame aj s Jakubom, ktorý v polici 15. storočia relatívne často figuruje v prameňoch,⁸⁶ no ani raz sa nedozvedáme meno jeho otca, čo sťažuje jeho identifikovanie.

⁸⁵ SNA, HmBk 3-8-5 (DF 225848).

⁸⁶ Posledný mnou známy údaj o ňom pochádza z roku 1454, keď bol slúžnym Prešporskej stolice. Archív mesta Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, zbierka listín a listov 2937 (DF 240279).

Preberanie škôl na Slovensku do správy Československej republiky v rokoch 1918–1919 a zavádzanie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka

Soňa Gabzdilová

Taking over Schools in Slovakia into the Administration of the Czechoslovak Republic between 1918 and 1919 and Introducing Slovak as the Language of Instruction

Abstract

The paper deals with education in Slovakia after the downfall of the Austro-Hungarian Empire and the creation of the Czechoslovak Republic and points at the fact that Czechoslovak state authorities perceived Hungarian schools as the primary tool of Hungarianization in Hungary. In Slovakia, with the exception of several elementary church schools, educational institutions with Slovak language of instruction did not exist. The paper describes the process of the radical establishment and the support of the creation of Slovak schools initiated in 1918, which was supposed to be the basis of the formation of Slovak national awareness and the Slovak elite. After the establishment of Czechoslovakia parallel with the introduction of Slovak as the language of instruction at schools, the number of Hungarian schools was reduced, which resulted in a significant decrease during the years of 1918 and 1919.

Key words: The Czechoslovak Republic, the Hungarian minority, school authorities, education in the mother tongue

Kľúčové slová: Československá republika, maďarská minorita, školské orgány, vzdelávanie v materinskom jazyku

Maďarské školy boli v čase vzniku Československej republiky (ČSR) vnímané ako primárny nástroj maďarizácie v Rakúsko-Uhorsku. Na Slovensku neexistovali slovenské školy, s výnimkou niekoľkých cirkevných ľudových škôl. Po októbri 1918 nová štátna moc preberala vzdelávacie inštitúcie do svojej správy a zároveň do vyučovacieho procesu zavádzala slovenský vyučovací jazyk.¹

Preberanie vzdelávacích inštitúcií do správy československého štátu na Slovensku uskutočňoval Školský referát Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠaNO) v Bratislave, prácu ktorého riadil Anton Štefánek. Na uvedenú činnosť sa koncom roka 1918 a začiatkom nasledujúceho sústredili vedúci pracovníci referátu. Bolo nevyhnutné zabezpečiť kontinuitu vyučovania na školách všetkých stupňov po ma-

¹ Táto štúdia je úryvok z monografie: Soňa Gabzdilová, *Možnosti a obmedzenia. Vzdelávanie v jazyku maďarskom na Slovensku 1918–1938*. Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2017. ISBN 978-80-972693-3-3.

teriálnej i personálnej stránke a kreovať príslušné inštitúcie v oblasti riadenia vzdelávacieho procesu. Začali sa vytvárať i podmienky pre postupnú unifikáciu školstva, pretože, medzi školskými systémami v českých krajoch a na Slovensku existovali rozdiely. Diferencie spočívali predovšetkým v možnostiach vzdelávania českých a slovenských detí vo svojom materinskom jazyku a v dĺžke povinnej školskej dochádzky, ktorá v Čechách trvala osem rokov, na Slovensku šesť. Odlišnosti boli tiež v štruktúre školstva na všetkých stupňoch škôl, zvlášť stredných.² V oboch častiach republiky pôsobili štátne, cirkevné a súkromné vzdelávacie inštitúcie, pričom na Slovensku veľkou mierou prevažovali cirkevné.

V súvislosti s otázkou preberania vzdelávacích inštitúcií do správy nového štátu je vhodné uviesť vyhlásenie prezidenta Tomáša Garrigua Masaryka v auguste 1919, v ktorom charakterizoval vtedajší stav a jasne formuloval zámer a postup československých štátnych orgánov. Vo vzťahu k vzdelávaniu príslušníkov etnických menšín uviedol, že „*minority budou mít své národní školy, to se rozumí samo sebou. Totéž platí o školách středních.*“ Vyjadril sa tiež k uzatváraniu stredných škôl s vyučovacím jazykom nemeckým a maďarským. Podľa jeho názoru, nebolo „*nespravedlivo některé střední školy německé a maďarské zrušit, proto, že právě těchto škol bylo nepoměrne mnoho.*“ Poukázal na špecifickú situáciu v slovenských krajoch, kde „*zrušení maďarských středních škol, musí být pozvolné proto, že je nedostatek slovenských profesorů středoškolských, a také prešburská maďarská universita může být zrušena jen pozvolně.*“ Citlivú otázku vzdelávania príslušníkov maďarskej menšiny v materinskom jazyku chápal v širších súvislostiach. Zdôraznil, že československá štátna správa musí realizovať nie okamžité, ale postupné uzatváranie stredných a vysokých škôl preto, „*abychom totiž z propuštěných maďarských profesorů neudělali kádr maďarské iredenty a také z důvodů kulturních.*“ Ďalej pokračoval. „*Slováci od Maďarů nebyli připuštěni do administrace, tudíž úřednická a také jazyková kvalifikace slovenské intelligence a lidu je poměrne slabá...Maďarizace intelligence slovenské velmi pokročila. Proto je pro Slovensko potřebí nejen slovenských škol, ale také připoutání kulturní k Čechám.*“³

Pracovníci MŠaNO a školského referátu v Bratislave si uvedomovali, že na Slovensku je nevyhnutné vybudovať slovenské školstvo na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy. Podľa ich názoru to predpokladalo zbaviť sa veľkej časti pedagógov maďarskej národnosti a učiteľov označovaných ako „maďaróni“. Postoj učiteľov bol v tej dobe z pohľadu školského referátu zásadný a situáciu bolo potrebné urgentne riešiť. Podľa §2 zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918 boli učitelia štátnych škôl kráľovstva uhorského, podobne ako ďalší štátni zamestnanci a úradníci, dočasne ponechaní na svojich pracovných miestach, ale len za predpokladu, že zložia sľub vernosti Československej republike.⁴ Pri preberaní škôl do správy

2 Pri gymnaziálnom type vzdelávacích inštitúcií bolo potrebné zosúladiť najmä osnovy škôl. Rozdiely v strednom odbornom školstve a učňovskom školstve boli hlbšie a existovali v dôsledku odlišných hospodárskych pomerov v Čechách a na Slovensku. Školy umeleckého smeru na Slovensku vôbec neexistovali.

3 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond (f.) Vavro Šrobár, škatuľa (š.). 8, inventárne (inv.) číslo (č.) 596.

4 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Ročník (Roč.) 1918. Čiastka XIII., vydaná 16. decembra 1918, s. 55.

československých úradov boli profesori a učitelia vyzvaní, že pokiaľ ovládajú jazyk slovenský a zložia sľub, môžu zotrvať na svojich pracovných miestach. Ak by učiteľ v nasledujúcom období nevyhovoval po mravnej, národnej a kvalifikačnej stránke, zamestnancov referátu školstva jeho sľub do budúcnosti nezaväzoval.

Štátne úrady vnímali služobnú prísahu ako potvrdenie lojálnosti učiteľov k ČSR. Potvrdením aktu bol podľa nariadenia vlády z 26. augusta 1919 (č. 495/1919 Zb. z. a n.) *Protokol o služobnej prísaha*, kde bolo uvedené, že menovaný pedagóg zložil v uvedený deň do rúk školského inšpektora služobnú prísahu. Protokol musel byť opatrený podpisom učiteľa. Služobná prísaha sa spočiatku vyžadovala od novoustanovených učiteľov ľudových a meštianskych škôl v súlade s nasledovným textom: „*Prísahám a sľubujem na svoju česť a svedomie, že Československé republike budu vždy věren a její vládě poslušen, že budu veškery státní zákony zachovávatí, své úřední povinnosti dle platných zákonů a nařízení vykonávatí pilně, svědomite a nestranně, úředního tajemství neprozradím a ve všem svém jednaní jen prospěchu státu a záujmu služby budu dbátí.*“⁵ Väčšina maďarských pedagógov odmietla takto formulovaný sľub zložiť.

Mnohí maďarskí učitelia sa odvolávali, že v tej dobe, podľa ich názoru, bolo územie Slovenska v súlade s medzinárodným právom stále súčasťou Maďarska. Nezmierili sa so zánikom Uhorska a verili, že ide len o prechodný stav a onedlho sa všetko vráti do starých koľají. Preto niektorí zvolili zdržanlivý postoj, vyčkávaciu taktiku, či priamo odmietli zloženie sľubu vernosti ČSR.

Zodpovední vedúci pracovníci rezortu školstva si boli vedomí tiež toho, že prevzatie škôl musí byť realizované čo najskôr. Bratislavský referát školstva využil stav, ktorý existoval v prvých mesiacoch po vzniku republiky. Bolo to obdobie, kedy na Slovensku vládol všeobecný zmätok, jeho územie prechádzalo pod správu československých orgánov len postupne. V niektorých oblastiach, a tou bolo aj školstvo, platili uhorské zákony. Nestabilizované prostredie vytváralo priestor pre radikálne, podľa vyjadrenia samotných pracovníkov referátu školstva, revolučné zmeny vo vzdelávacom systéme. Takýto stav trval približne do konca marca 1919. Stávalo sa, že A. Štefánek a inšpektori referátu školstva v tej dobe obchádzali uhorské legislatívne normy. A. Štefánek v súvislosti s postupom školského referátu uviedol, že v praxi v prípade niektorých, stále platných paragrafov uhorských zákonov v oblasti vzdelávania, „*postavili sme sa radšej na pôdu nezákonnosti a užívame noriem lepšieho zákona školského v Čechách a na Morave platného a riadíme sa ďalej z veľkej časti zdravým rozumom.*“⁶

Podľa vyjadrenia A. Štefánka, „*v prvých mesiacoch držali sme sa výlučne zásady, že je treba pracovať rýchle bez dlhých protokolov a formálnych inšancií, krátkou cestou, pokiaľ možno osobne a bez dlhých priehavov, skrátka revolučne.*“⁷ Ukázalo sa, že odmaďarčovanie škôl bolo jedným z najväčších problémov stojacich pred školským referátom, okrem iného aj preto, že sa jednalo nie o stovky, ale tisícky škôl všetkých stupňov, ktoré boli československou štátnou správou vnímané ako „bašty maďarstva“. Z tohto dôvodu sa aj podľa názoru školského inšpektora F. Mačenku, muselo „*jednať rýchle a rozhodne, s rutinou válečného*

5 *Sbírka zákonů...* Roč. 1919. Čiastka CL, vydaná 2. septembra 1919, s. 699.

6 SNA, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

7 SNA, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

*chirurga.*⁸

V tom období záviselo od A. Štefánka a jeho najbližších spolupracovníkov, akou formou sa bude realizovať preberanie vzdelávacích inštitúcií na Slovensku. Právny podklad pre svoje pôsobenie mali v zákone č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918, ktorého §2 stanovil, že vo svojich funkciách sa dočasne ponechávajú štátni, samosprávní, cirkevní úradníci a zamestnanci uhorského kráľovstva, ak zložia sľub poslušnosti Československej republike a ak uzná zmocnenec vlády, že sú schopní a kompetentní vykonávať svoje úlohy.⁹

Už koncom roka 1918 československý štát preberal pod svoju správu jednotlivé vzdelávacie inštitúcie prostredníctvom pracovníkov referátu školstva a obyčajne aj osobne referentom školstva. Prvými boli školy v Skalici a okolí, pretože v meste mala sídlo dočasná vláda. Nasledovali ďalšie v oblasti Záhoria. Pri preberaní škôl sa nevyskytol výraznejší odpor pedagógov, či verejnosti. V tom období mal A. Štefánek na prevzatie škôl len verbálne, nie písomné splnomocnenie. (Kázmerová 2011, 688)

V nasledujúcich mesiacoch A. Štefánek uskutočnil veľký počet ciest po celom Slovensku. Ako uvádza správa školského inšpektora Karola Jelínka zaslaná Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska, navštívil všetky väčšie mestá s cieľom spoznať existujúce školské pomery.¹⁰ A. Štefánek v liste Vavrovi Šrobárovi v júni 1919 napísal, že od 11. decembra 1918 do 1. júna 1919 precestoval celé západné a stredné Slovensko a na východe Šariš, Spiš a Abov. Informoval, že zrušil viaceré stredné a odborné, na mnohých miestach i ľudové štátne školy v bratislavskej, nitrianskej, trenčianskej, oravskej, turčianskej, liptovskej, zvolenskej, tekovskej, hontianskej, šarišskej a spišskej župe a podal návrhy do Prahy na otvorenie československých škôl.¹¹

A. Štefánek, podľa vlastného vyjadrenia, vychádzal z dvoch premis – 1. všetky školské ústavy sú pomad'arčené tak po jazykovej, ako aj ideovej stránke, 2. Slováci nemajú svojich učiteľov. Preto bolo potrebné Slovensko odmaďarčiť. A odmaďarčiť Slovensko podľa A. Štefánka znamenalo *„prakticky počesťiť ho mravne... čím viac dobrých českých úradníkov, tým ľahšie bude pacifikovanie bývalej pomad'arčenej čiastky uhorského štátu...vlastnú prácu na Slovensku musejú vykonávať Česi a Slováci majú fungovať popri nich.*¹²

Pracovníci referátu školstva monitorovali stav vzdelávacích inštitúcií okrem iného aj podľa vypracovaného dotazníka, na základe ktorého sledovali počet pedagógov a žiakov, ich dochádzku do školy, národnosť a znalosť slovenského jazyka. Zaujímali sa o školské zbierky, knižnice a vybavenie škôl učebnicami. Zisťovali, či škola disponuje učiteľskými bytmi, čo bolo dôležité pre prípadný príchod českých pedagógov. Mapovali tiež, ako dlho sa v škole nevyučovalo. Skúmali stav rôznych finančných fondov na školách. Dôležité bolo aj umiestnenie školy a fyzický stav budovy.

Veľkým problémom bolo zabezpečiť vyučovanie v slovenčine, pretože pedagógov ovládajúcich slovenský jazyk bol minimálny počet. Tak napr. v Podolínci zostal

8 Archiv Ústavu Tomáše Garrigua Masaryka (A ÚTGM), Praha, f. Tomáš Garrigue Masaryk (TGM) – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

9 *Sbírka zákonů...* Roč. 1918. Čiastka XIII., vydaná 16. decembra 1918, s. 55.

10 A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

11 A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

12 A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

na piaristickom gymnázium jediný profesor, ostatní odišli do Maďarska, resp. kvôli údajnej protištátnej agitácii boli internovaní. V Liptovskom Svätom Mikuláši Anton Štefánek zistil, že na tamojšom gymnázium ani jeden profesor nevedel po slovensky, rovnaká situácia bola na meštiankej i obecných školách. (Šrobár 1928, 430) Riaditeľ školy sa vyjadril, že v škole s vyučovacím jazykom slovenským učiť nebude. V Sabinove riaditeľ piaristického gymnázia prehlásil, že sa „*cíti byť Maďarom a do smrti sa neponíži tak, aby slúžil pod správou Československej republiky.*“ (Šrobár 1928, 430)

V Spišskej Novej Vsi ako prvé boli do československej správy prevedené dve štátne vzdelávacie inštitúcie – štátna ľudová škola a štátna chlapčenská meštianska škola. Po príchode do mesta A. Štefánek žiadal, aby učitelia zložili sľub vernosti. Kým v prvej škole sľub zložili všetci učitelia, na chlapčenskej sa tak nestalo a školský referent preto všetkých pedagógov s okamžitou platnosťou prepustil. Zložitá bola situácia na tamojšom gymnázium, kde sa predstavitelia evanjelickej cirkvi au. v. obrátili na A. Štefánka a žiadali zavedenie nemčiny ako vyučovacieho jazyka. (Kormošová 2006, 26-27)

V marci 1919 pricestoval A. Štefánek do Levoče, aby úradne prevzal tamojšie školy a zabezpečil vyučovanie v jazyku slovenskom. Kým na ľudových školách sa slovenčina mala stať vyučovacím jazykom okamžite, stredné školy mali po maďarsky učiť do konca školského roka – do 1. mája 1919 s tým, že slovenčina bola jedným z vyučovacích predmetov. Inventár a majetok škôl prevzali poverení riaditelia. Prevažná väčšina učiteľov i profesorov, ale aj časť verejnosti Levoče zmeny iniciované A. Štefánkom odmietala. Niektorí rodičia organizovali početné protesty, podpisové akcie a deputácie na rôzne úrady, aby maďarčina ostala vyučovacím jazykom, resp. jedným z vyučovacích predmetov aspoň na niektorej škole v Levoči. Školské a správne úrady s poukazaním na nízky podiel maďarského obyvateľstva v meste žiadosti odmietli. (Chalupecký 1975, 250) Situácia sa vyhrotila na tamojšom katolíckom gymnázium, kde proti riaditeľovi E. Kalmárovi musela zakročiť brachiálna moc, pretože odmietal odovzdať vzdelávaciu inštitúciu československým úradom v presvedčení, že je stále vo vlastníctve maďarského štátu. Niektoré vzácne zbierky, vrátane veľkého počtu mincí, sa stratili. Až do svojho odchodu do Maďarska v roku 1921, sa E. Kalmár snažil ovplyvňovať zamestnancov i žiakov gymnázia a negatívne sa vyjadroval na adresu profesorov, ktorí vstúpili do služieb československého štátu. Aj keď podľa vyjadrenia A. Štefánka len „*jedno jediné gymnázium na Slovensku a to v Levoči malo troch takých profesorov, ktorí znali slovensky a ktorí sa prispôbili hneď*“¹³, vedením reálneho gymnázia v Levoči bol poverený František Matějček, profesor gymnázia na Morave v Uhorskom Brode.

V Rožňave stredoškolské vzdelanie zabezpečovali dve cirkevné gymnáziá, rímskokatolícke a evanjelické au. v. Obe inštitúcie sa do roku 1918 výrazne exponovali za uhorskú štátnu ideu. Anton Štefánek sa v lete 1919 na adresu členov premonštrátskej rehole, ktorí realizovali vyučovanie na rímskokatolíckom gymnázium vyjadril, že príslušníkov rehole, ktorí „*ticho pracovali na kultúrnom poli, prevezme štát, ale dovtedajší charakter rehole sa zmení.*“ (Filo 1932/1933, 170) 26.

13 SNA, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667. A. Štefánek predpokladal, že na celom Slovensku bolo približne 300 pedagógov schopných viesť vzdelávací proces v slovenskom jazyku.

augusta 1919 pricestovala do mesta delegácia vedená referentom A. Štefánkom. Jej ďalšími členmi boli inšpektor K. Jelínek, župan Ján Jesenský a inšpektor evanjelickej cirkvi au. v. východného dištriktu Július Botto.¹⁴ A. Štefánek vo svojom vystúpení vyhlásil, že obidve cirkevné gymnáziá budú v meste do konca augusta zrušené a namiesto nich sa vyučovanie začne v školskom roku 1919/1920 realizovať v Československom štátnom reálnom gymnáziu. Až 15. septembra 1919 poveril školský referát profesora Gustava Adamiša úlohou vykonať predbežný zápis a začiatkom októbra nariadil okresnému náčelníkovi Vincencovi Paceltovi, aby zabezpečil pre novú strednú štátnu školu budovu. Okresný náčelník sa rozhodol pre priestory bývalého premoštrátskeho gymnázia, pretože v tej dobe boli moderné a kvalitne zariadené. Počas bojov medzi Červenou armádou Maďarskej republiky rád a československým vojskom bola v priestoroch školy prechodne umiestnená poľná vojenská nemocnica, ktorá tu pôsobila do 6. októbra 1919. Vyučovanie sa tak v septembri a ani v októbri nezačalo. Rodičia študentov oprávnenne vyjadrovali nespokojnosť s existujúcou situáciou a vysielali k V. Paceltovi deputácie i jednotlivcov, ktorí poukazovali na neuspokojivý stav stredoškolského vzdelávania v Rožňave. Postoje občanov mesta prezentovali *Rozsnyói Híradó*, ktoré uverejnili otvorený list okresnému náčelníkovi.

Československé reálne gymnázium v Rožňave bolo oficiálne zriadené na základe výnosu MŠaNO zo dňa 17. novembra 1919. Do funkcie riaditeľa školy ustanovilo Ľudovíta Grecka. V školskom roku 1919/1920 sa mal otvoriť I. ročník s vyučovacím jazykom slovenským a vyučovanie v ročníkoch II. – VIII. prebiehalo kompletne vo všetkých predmetoch v jazyku maďarskom. Školské úrady predpokladali postupné zanikanie maďarských tried. Pri zápise do I. ročníka v dňoch 18. – 22. decembra sa však neprihlásil ani jeden žiak, preto na 3. januára 1920 určili dodatočný zápis, kedy sa prihlásilo 15 žiakov. Ťažkosti spôsobovali tiež národnostné vzťahy v radoch profesorov i žiakov. Na novoutvorenom gymnáziu pôsobila naďalej prevažná väčšina pedagógov z bývalých maďarských škôl, niektorí z nich neovládali slovenský jazyk. K vyostreniu pomerov došlo v polovici novembra 1920, keď študenti maďarskej národnosti, v snahe vynútiť si výuku vo svojom materinskom jazyku, bojkotovali vyučovací proces. Situácia sa upokojila potom, keď vedenie školy pohrozilo, že študenti, ktorí sa do 17. novembra nezúčastnia vyučovacieho procesu, budú z gymnázia vylúčení. (Tajták 1978, 171. Na Československom reálnom gymnáziu v Rožňave sa k maďarskej národnosti hlásilo 43,71% študentov.) Pomery sa postupne konsolidovali, k čomu prispel aj odchod niektorých promaďarsky orientovaných profesorov zo školy. Avšak aj po ich odchode, protičeskoslovenské sentimenty pretrvávali. Došlo k incidentu, keď študenti v triedach poškodili obraz prezidenta republiky Tomáša G. Masaryka. Na pomery rožňavského gymnázia upozornil aj predseda Maďarskej ľudovej strany József Szent-Ivány v liste Vavrovi Šrobárovi v júni 1921. Kritizoval rušenie maďarských tried na škole. Poukázal na postup štátnych úradov, ktoré nepovolili vznik maďarského gymnázia v Rožňave, aj keď ho v novej situácii chcelo založiť a udržiavať katolícka cirkev bez štátnej subvencie.¹⁵

14 Štátny archív (ŠA) Košice, f. Československé reálne gymnázium (ČRG) v Rožňave, š. 7. I. a II. výročná správa Československého štátneho reálneho gymnázia v Rožňave za školský rok 1919 – 1920 a 1920 – 1921.

15 SNA, f. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, š. 40, č. 40/603.

Zásadné zmeny neobišli ani kolégium v Prešove. Vyučovanie v školskom roku 1918/1919 bolo na jednotlivých ústavoch kolégia prerušené najskôr kvôli chrípkovej epidémii a neskôr v dôsledku nariadenia podžupana Šarišskej župy z 5. novembra 1918. Na teologickej akadémii, učiteľskom ústave a gymnáziu bola výuka obnovená až 8. januára 1919. Nový župan Šarišskej župy, Pavol Fábry, dal 9. januára na vedomie školám v Prešove, aby plnili svoje povinnosti v súlade so zákonmi nového štátu. Na základe rozhodnutia Antona Štefánka sa školský rok na prešovskom kolégiu ukončil predčasne 6. marca 1919. (Vasil'ová 1999, 336) Vládny referent zároveň informoval profesorov, že v prípade odmietnutia ustanovení školského referátu, majú dve možnosti – buď odídu do Maďarska, alebo budú prepustení. V tom čase bolo kolégium bez pokynov potiského dištriktu a jeho profesorský zbor volil vyčkávacie stanovisko. Evanjelická cirkev a. v. v Liptovskom Mikuláši pracovala na svojej reorganizácii, v rámci ktorej sa vytváral aj nový východný dištrikt. Dištriktuálny konvent riešil otázku evanjelických škôl 30. júla a 8. augusta oznámil rozhodnutie aj vedeniu Kolégia v Prešove. Školská rada východného dištriktu zrušila Vyššie gymnázium Kolégia ev. a. v. potiského dištriktu, Učiteľský ústav Kolégia ev. a. v. potiského dištriktu, ako aj teologickú akadémiu pri kolégiu. Právnická akadémia bola presťahovaná do Miškovca ešte 19. marca 1919. Školská rada východného dištriktu zároveň rozhodla, že od 1. septembra 1919 bude v Prešove otvorené slovenské evanjelické kolegiálne gymnázium s vyučovacím jazykom slovenským počnúc I. ročníkom.

Ďalšia stredoškolská vzdelávacia inštitúcia v Prešove, maďarské kráľovské gymnázium, prešlo do správy československých úradov 3. marca 1919 a 17. marca 1919 bolo otvorené už ako Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium. (Hrehor 2013) Z pôvodných 211 poslucháčov prestúpilo do novej školy 176 študentov (83%), pribudlo aj 15 žiakov z gymnázia v Sabinove a 10 z prešovského evanjelického gymnázia. Z bývalých 15 profesorov maďarského gymnázia v novej československej škole nepôsobil ani jeden. V priebehu obsadzovania územia Slovenska československou armádou boli vojaci ubytovaní aj v priestoroch školy, čo malo za následok obmedzenie výučby do štyroch miestností. Vzdelávací proces na škole bol zásadným spôsobom narušený aj počas existencie Slovenskej republiky rád – v období od 2. júna do 7. júla 1919 bola škola zatvorená a školský rok bol ukončený až 12. júla 1919. Krehkosť nového štátneho útvaru sa prejavovala tiež na pokusoch o zrušenie vyučovania na gymnáziu. Pri príležitosti osláv prvého výročia vzniku Československej republiky sa v priestoroch školy objavili letáky, ktoré vyzývali predovšetkým žiakov študujúcich do roku 1919 na maďarskom kráľovskom gymnáziu, aby vystúpili zo školy, pretože jej návštevou zapredávajú svoju pôvodnú vlasť. (Hrehor 2013) Situácia sa vyostrovala a 22. mája 1921 skupina mužov ohrozovala riaditeľa školy v jeho vlastnom byte. Napriek počiatočným problémom sa gymnázium v Prešove postupne etablovalo, čoho dôkazom bol aj zvýšený záujem o štúdium na škole. Už v školskom roku 1919/1920 boli v prvom a druhom ročníku otvorené po dve triedy (dovtedy existovala len jedna) a počet žiakov stúpol na 263 žiakov, čo bolo o 52 viac ako v predošlom roku. (Hrehor 2013)

Rušenie maďarských škôl podnietilo kritiku maďarských opozičných strán, ktoré odsudzovali údajné porušovanie zmluvných záväzkov československej vlády

o ochrane národnostných menšín aj na pôde parlamentu. Skupina maďarských poslancov na čele s Lajosom Körmendy-Ékesom v interpelácii 16. júna 1920 obvinila ministerstvo školstva z uzatvárania maďarských vzdelávacích inštitúcií na príklade situácie v okrese Moldava nad Bodvou, konkrétne v okolí Turne nad Bodvou. *„Maďarské a nemecké obyvateľstvo na Slovensku trpí přes zaručené práva článkem 7. mírové smlouvy, zvláště na poli kulturním, nejbezohlednějším útlakem... Cílevědomé a násilné potlačování maďarských škol jde tak daleko, že v okolí Turně, abaujtorenské stolice, která jest sídlem okresu s čiste maďarským obyvateľstvem v čistě maďarské krajině, vyučování na obecných školách od 13. ledna 1919 úplně přestalo. Budova školní byla přeměněna v kasárna.“*¹⁶

Zavádzanie slovenského vyučovacieho jazyka do maďarských škôl a rušenie maďarských vzdelávacích inštitúcií vyvolávalo sériu protestov aj medzi maďarským obyvateľstvom, ktoré organizovalo protestné stretnutia a demonštrácie. Rodičovské deputácie navštevovali župné úrady, školský referát v Bratislave, pražské ministerstvo školstva, ale aj úrad prezidenta republiky. Z mnohých miest, napr. Košíc, Bratislavy, Levíc, Prešova, Levoče, Rimavskej Soboty, Spišskej Novej Vsi, Rožňavy a i., boli na štátne úrady adresované sťažnosti proti zmene vyučovacieho jazyka v školách. Podľa názoru ministerstva pre správu Slovenska nemali reálny podklad, pretože bolo samozrejme, že *„slovenské obyvateľstvo, ktoré v týchto uměle pomadžarčených městech nemělo za maďarské vlády ani jediné školy, nemůže nadále trpěti, aby slovenské děti byly maďarizovány.“*¹⁷ K výraznej aktivizácii maďarského obyvateľstva dochádzalo v miestach, kde bolo zatvorených viacero maďarských škôl. Na maďarskej strane bola dôležitá existencia politikkej, spoločenskej, či cirkevnej sily schopnej usmerniť nespokojnosť maďarského obyvateľstva. V tej dobe organizátormi protestov boli najmä cirkevní hodnostári, resp. formujúce sa maďarské politické subjekty. (Popély 2007, 102-103)

A. Štefánek v úradnej správe v júli 1920 informoval ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Vavra Šrobára, že najaktuálnejším problémom *„v politike školskej je nateraz agitácia všetkých maďarských politických strán za maďarské školstvo. Ačkoľvek sme všemožným spôsobom hneď na začiatku revolúcie sa vynasnažili vyhovieť oprávneným požiadavkám maďarského a nemeckého obyvateľstva, predsa len sme museli sa držať zásady, že v čiste slovenskom území Slovenska nelze pripustiť maďarské ľudové a menovite ani stredné a odborné školy. Ďalej nemohli sme odstúpiť od zásady, že tak zv. nástupné mestá na hraniciach jazykových na juhu Slovenska nemôžu byť ponechané ďalej maďarizácii a tak sme založili slovenské školy v Bratislave, v Leviciach, v Lučenci, v Košiciach, v Rožňave atď. Proti týmto školám teraz vedú Maďari svorne útok a svoj výboj prenášajú i do slovenských miest ako Nitra, Kremnica, Prešov.“*¹⁸

16 N.S.R.Č. 1920. I. volební období. I. zasedání. *Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslancecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé*. Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Körmendy-Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístopnosti košického školského inšpektora.

17 Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (A MZV ČR), Praha, sekcia MZV 1918 - 1938, f. II/4 Mírová konference v Paříži a reparace 1918-1938, š. 55.

18 SNA, f. Vavro Šrobár, š. 15, inv. č. 768.

Školský referát zdôvodňoval zatváranie maďarských škôl na etnicky zmiešanom území aj tým, že keby zodpovední pracovníci boli „*nechali len maďarské školy a držali sa zásady, že v maďarských mestách môžu byť len maďarské školy, tak by podporovali maďarizáciu Slovákov i naďalej. Tieto mestá už nie sú len akýmsi kultúrnym majetkom Maďarov, ale i majetkom slovenským.*“¹⁹

Pri zmene vyučovacieho jazyka, zavádzaní slovenčiny ako vyučovacieho jazyka v školách všetkých stupňov, sa negatívny postoj maďarského obyvateľstva prejavoval najmä vo väčších mestách. Ako uvádza A. Štefánek predovšetkým o slovenské stredné školy v dvoch najväčších mestách Slovenska, v Bratislave a v Košiciach, musel viesť referát školstva „*celú vojnu po dlhé mesiace, pretože Maďari sa bránili poslovenčeniu aj len jednej školy. Stále posielali memorandá, protestné noty, na ministerstvo v Bratislave aj do Prahy aj na pána prezidenta. Posielali jednu deputáciu za druhou, zbierali podpisy rodičov, nadávali, prosili, hrozili, len aby zostali školy po starom a aby žiadny z ich profesorov nebol prepustený alebo zamenený iným.*“²⁰ Dve najväčšie mestá na Slovensku boli označené ako „*bašty, ktoré ležia viac-menej v jazykovej pohraničnej oblasti. Tieto dve mestá sú spojené ešte s celým radom iných miest, ako sú Rožňava, Rim. Sobota, Šahy, Levice, Nové Zámky, Lučenec, atď...Odjakživa posielali Slováci do týchto miest svojich synkov na stredné a odborné školy maďarské.*“²¹

Typickým príkladom boli Košice. V nasledujúcom texte venujeme väčší priestor situácii v meste, pretože výstižne ilustruje a dokumentuje zložité pomery pri zmene vyučovacieho jazyka. Situácia v Košiciach bola komplikovaná nielen preto, že, „*tu boli všetky školy maďarské počnúc od materskej školy (opatrovne) až po najvyššiu školu (právnická akadémia), ale že sa ich pôsobením vytvorilo v Košiciach a v ich okolí naskrz i v najslovenskejších obciach také ovzdušie a následkom utvrdzovania maďarskej všenárodnej ideológie taká mentalita, že ani len pomyslieť by nebolo možné bývalo na prípadnú možnosť inojazyčného vyučovania, než maďarského, na prípadné uplatnenie prirodzeného práva menšiny (ačkoľvek väčšiny, dľa maďarskej ideológie: národnosti).*“ (Beniač 1928, 145)

Československé štátne orgány na Slovensku vnímali Košice na začiatku 20. rokov ako mesto s početnou maďarskou komunitou. V materiáloch školského referátu sú charakterizované len z polovice slovenské. Cenzus v roku 1921 bol ovplyvnený politickou situáciou, podobne ako aj iné sčítania. S maďarskou národnosťou sa pri sčítaní identifikovalo 11 206 (22,12%) obyvateľov mesta.²² Tí naďalej vnímali Košice ako maďarské, zmenenú geopolitickú situáciu považovali za prechodný jav, za nútený český režim, ktorý sa časom transformuje v prospech Maďarska.

V košických školách sa v nezmenených pomeroch a s pôvodnými učiteľskými zbormi vyučovalo aj v máji 1919, čo znamená, že koncom školského roka 1918/1919 bola v Košiciach vyučovacím jazykom maďarčina na všetkých ľudových školách, meštiankach a stredných i odborných vzdelávacích inštitúciách. Učili tam maďarskí učitelia lojálni uhorskej vláde, v maďarskom jazyku, z maďarských učeb-

19 SNA, f. Anton Štefánek, š.13, inv. č. 667.

20 SNA, f. Anton Štefánek, š. 12.

21 SNA, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

22 *Statistický lexikon obcí v republike Československej. III. Slovensko.* Praha: Ministerstvo vnútra a Štátny úrad statistický, 1927, s. 131.

nic a podľa pôvodných učebných plánov koncipovaných v duchu idey jednotného uhorského národa a štátu.

V správe školského inšpektora v Košiciach Jána Šimečka, zaslanej na Úrad ministra s plnou mocou pre správu Slovenska v decembri 1919 sú uvedené údaje o ľudových školách v meste. Na konci školského roka 1918/1919 sa vyučovanie v maďarskom jazyku realizovalo na piatich štátnych ľudových školách, dvoch katolíckych a jednej izraelitskej.²³ A. Štefánek navštívil Košice, aby získal informácie o situácii. Po zistení stavu odhadoval, že na košických stredných školách pôsobili len dvaja učitelia schopní viesť výuku v slovenskom jazyku. Školské úrady Československej republiky začali síce košické školy preberať do svojej správy v máji 1919, ale proces bol prerušený postupom vojsk Maďarskej republiky rád na východné Slovensko. Maďarská armáda obsadila Košice 6. júna 1919 a opustila ich až po podpísaní príméria medzi Maďarskom a Československom 4. júla 1919.

Najvyšší školský úrad Československej republiky na Slovensku, Školský referát Ministerstva školstva a národnej osvety pod vedením Antona Štefánka, obnovil v auguste 1919 po dvojmesačnej nútenej pauze preberanie košických škôl pod správu československého štátu.²⁴ A. Štefánek poveril touto úlohou školského inšpektora v Košiciach Jána Šimečka, bývalého profesora Štátnej vyššej obchodnej školy v meste, ktorý volil razantný prístup. Boli prípady, keď použil brachiálnu moc, keďže vedenia škôl a maďarskí pedagógovia sa nechceli dobrovoľne vzdať svojich pozícií. V *Jubilejnom almanachu mesta Košíc*, vydanom pri príležitosti desiateho výročia existencie Československej republiky je uvedené, že J. Šimeček „*prejímал školy košické s príkladne neústupnou energiou, bez ktorej by nebolo možné bývalo pomysleť si, zasahovať do takých osích hniezd, akými boli vtedy školy košické. Vieme prípady, keď prejímal alebo musel prejímať školu za asistencie brachiálnej moci, lebo na výzvu, odovzdať školu, dostalo sa mu skoro voskrze stereotypnej odpovedi, že sa ustúpi len nasilu.*“ (Beniač 1928, 146-147)

O problémoch vzdelávania v jazyku maďarskom na košických školách sa diskutovalo aj na pôde Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia ČSR. V početných interpeláciách maďarských poslancov rezonovalo práve meno košického školského inšpektora Jána Šimečka, ktorého obviňovali z násilného poslovenčovania maďarských detí, z diskriminácie maďarských žiakov a učiteľov. Na rokovaní poslaneckej snemovni 16. júna 1920 odznela interpelácia maďarských poslancov na ministra školstva a národnej osvety „*v záležitosti nepřístojnosti košického školního inspektora.*“ Upozornili v nej, že v Košiciach, prevažne maďarskom meste, školský inšpektor J. Šimeček údajne používa premyslené, dômyselné metódy, aby donútil deti maďarskej národnosti sa vzdelávať v slovenských školách. V Košiciach existovalo v tej dobe päť budov štátnych obecných škôl, z ktorých sa v jednej učilo po maďarsky. Priestory maďarskej školy boli v nevyhovujúcom stave najmä po stránke hygienickej, v 18 triedach sa vzdelávalo 2 400 žiakov. Vyučovanie v jazyku slovenskom navštevovalo 800 detí, ktoré boli „sehnání částečně pomocí darované-

23 V Košiciach pôsobila aj jedna ľudová škola pri štátnom ústave pre sociálne znevýhodnenú mládež (v dobovej terminológii zanedbanú).

24 Školský referát začal Ministerstvu školstva a národnej osvety v Prahe priamo podliehať po vydaní výnosu 8. februára 1922, keď bol vyňatý z právomoci Úradu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a pretvorený na Referát Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave.

ho oděvu a obuvi, částečne prostriedky teroru.“²⁵ Mali k dispozícii, okrem jednej staršej, tri nové budovy.

Od septembra 1919 vzdelávanie na košických školách všetkých stupňov prebiehalo už pod kontrolou československých školských úradov. Niektoré gymnáziá a odborné školy zanikli, ďalšie boli prevzaté do československej správy. Len jedna z nich od školského roka 1927/1928 fungovala ako škola s vyučovacím jazykom maďarským. V súlade s postupnými legislatívnymi opatreniami československého štátu zmeny nastali aj v ich štruktúre.

Profesorské zbory na všetkých košických maďarských stredných školách boli rozpustené a školská spáva situáciu riešila príchodom českých stredoškolských profesorov. Na košických stredných a odborných školách tvorili väčšinu profesorských kolektívov. Už v prvých dňoch po začatí školského roka 1919/1920 v septembri 1919 obsadzovali prvé učiteľské a riaditeľské miesta. Ich príchod na košické stredné školy sa stretol s rozpačitými, často i negatívnymi reakciami obyvateľov mesta, hlavne maďarskej národnosti. Českých učiteľov vnímali ako samozvancov, ktorí prišli do Košíc obrať tamojších pedagógov o zamestnanie. Prepustení maďarskí učitelia nazerali na obsadenie ich pôvodných miest zamestnancami českej národnosti ako na diskrimináciu. Maďarskí poslanci na zasadnutí Národného zhromaždenia ČSR 16. júna 1920 v interpelácii tlmočili ich sťažnosti a uviedli, že na miesto „*hromadně propuštěných kvalifikovaných maďarských učitelů přicházejí československé síly, v 8 týdenním kursu „vzdělané“, které dostávají měsíčního platu 1200 - 1600 K.*“²⁶ Uvedená interpelácia obsahovala aj negatívne stanovisko maďarských učiteľov ku školskému inšpektorátu v Košiciach, predovšetkým k osobe hlavného školského inšpektora Jána Šimečka. (Ján Šimečka a Karol Murgaš patrili k popredným aktérom budovania slovenského školstva a kultúry v Košiciach.) Podľa predkladateľov interpelácie stav maďarských učiteľov v Košiciach, ktorý bol „*již pro hmotné starosti zoufalý, stal se nesnesitelným pro nepřátelské a hrubé jednání košického školního inspektora Jana Šimečka-Gary a jeho libovůle neznající mezí, která jde tak daleko, že odpírá i přijímaní a předkládání jejich žádostí a stížností, že zavazuje je k protizákonným podmínkám při poukazování jejich zákonných požitků, jednotlivé síly, bez vyšetřování, z vlastní moci vykazuje a požitky zastavuje.*“²⁷

Nespokojnosť maďarských obyvateľov mesta neutíchala, ale pretrvávala aj na

25 *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1920. I. volební období. I. zasedání. Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé.* Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Kőrmendy-Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístopnosti košického školského inšpektora.

26 *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1920. I. volební období. I. zasedání. Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé.* Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Kőrmendy-Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístopnosti košického školského inšpektora.

27 *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1920. I. volební období. I. zasedání. Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé.* Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Kőrmendy-Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístopnosti košického školského inšpektora.

začiatku druhého decénia. Sťažovali sa na diskrimináciu a násilné odnárodňovanie svojich detí a súčasne požadovali otvorenie škôl s vyučovacím jazykom maďarským. V Košiciach kolovali obežníky vyzývajúce „*maďarské obyvateľstvo mesta Košíc a okolia*“ k prejavom nespokojnosti s existujúcim stavom maďarských škôl. Autori obežníka zdôrazňovali, že „*budúcnosť národov zakladá sa na školách*“ a poukazovali na zmluvy a zákony zaisťujúce práva menšín na vzdelávanie vo svojom materinskom jazyku. Kritizovali školskú politiku, ktorá údajne ohrozovala budúcnosť Maďarov stupňujúcim sa odnárodňovaním. „*Niet dostatočných maďarských škôl pre naše deti*“ preto proti „*tomuto nášmu položeniu každý zákonitý prostriedok musíme použiť a ešte ďalekozvučne prejsť to naše sväté odhodlanie, že tých čias dosiahneme, dokiaľ neotvorí sa brány maďarského vyučovania pred každým maďarským dieťaťom.*“²⁸

Aj keď nové školské úrady neočakávali, že košické obyvateľstvo prijme zavedenie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka na školách v meste s pochopením, tak silnú negatívnu reakciu nepredpokladali. Ako dokladujú dobové dokumenty, keď sa v Košiciach otvorili „*stredné a odborné školy slovenské Košičania ich sabotovali... Nedať ani jedného syna a dcéru do českej školy, ozývali sa hlasy po zhromaždeniach v meste. Zapisovali ich do maďarského gymnázia – slovenské stredné a odborné školy zostávali takmer prázdne... Riaditelia museli chodiť agitovať po školách okolitých obcí, aby si zohnali a zozbierali dostatočný počet žiactva – alebo prijímali žiakov zo západného Slovenska.*“ (Beniač 1928, 149) O žiakov sa „bojovalo“ aj na stránkach miestnych periodík. Slovenské vyzývali rodičov k zápisu detí do slovenských škôl a maďarské ich žiadali, aby uvedené výzvy ignorovali. Školskej problematike sa venovali najmä maďarské denníky *Kassai Hírlap* a *Kassai Napló*, na druhej strane *Slovenský východ*, prvý slovenský regionálny denník.

Na uvedený postup v košických školách upozornili aj *Maďarské sťažnosti na československú štátnu správu na Slovensku*, odovzdané v roku 1921 Spoločnosti národov. Aj československá strana v reakcii na dokument pripustila, že pri poslednom zápise detí do škôl v Košiciach v niekoľkých prípadoch zasahovala polícia, ale preto, aby zabránila, „*násilnému zapisovaniu slovenských detí do maďarských škôl.*“²⁹

Aj v prípade cirkevných škôl postupovala nová štátna moc podobne, ako v prípade štátnych. 28. decembra 1918 vládny referent A. Štefánek prevzal gymnázium v Ružomberku. Keďže z profesorov piaristov, okrem vyučujúceho telesnej výchovy, ani jeden neovládal slovenský jazyk, pedagogický zbor bol prepustený. Z rovnakého dôvodu, v prítomnosti ružomerského mešťanostu zatvoril aj meštiansku školu, ktorá patrila rehoľníckam. S nimi bola dosiahnutá dohoda, že sa zo Slovenska vysťahujú. (Bartlová 1991, 56-57. Doba na vysťahovanie bola určená na jeden mesiac a objednal sa im osobitný vlak na odsun zo Slovenska.)

So zásahmi štátu do pôsobenia cirkevných škôl, aj keď maďarských, však nesúhlasila katolícka cirkev. Andrej Hlinka sa na postup referenta písomne sťažoval ministrovi pre správu Slovenska V. Šrobárovi, ktorý vec riešil na porade za prítomnosti A. Štefánka a pracovníkov ministerstva. Referent školstva jednoznačne obhajoval uvedený postup a zo svojho stanoviska neustúpil. Zdôraznil, že niekoľkokrát apelo-

28 Slovenský východ. Roč. 4, 1921, č. 169, s. 1. Za *maďarské školy v Košiciach*.

29 A MZV ČR, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4. Mírová konferencia v Paříži a reparace 1918 – 1937, š. 55.

val na katolíckych kňazov, aby učili po slovensky a v prípade kladného postoja ich podporoval. Uvedol, že štátna správa sice realizuje zavádzanie slovenského jazyka ako vyučovacieho aj do neštátnych vzdelávacích inštitúcií, ale cirkevné školy nechce v žiadnom prípade ani katolíckej, ani evanjelickej cirkvi odobrať. A. Štefánek sa k pôsobeniu pedagógov maďarskej národnosti na slovenských školách vyjadril jednoznačne. „*Neverné a nespoľahlivé, neslovenské živly musíme odstrániť od výchovy slovenskej mládeže – ony nikdy nám nebudú verne slúžiť, i keby sa po slovensky naučili. Z tohto stanoviska nepopustím, radšej sa vzdám.*“ (Šrobár 1928, 431-432) Ďalší pracovník ministerstva, Milan Ivanka, v otázke cirkevných škôl a vyučovacieho jazyka zastával podobné stanovisko zdôrazňujúc, že školská správa má právo vplyvať na vzdelávanie, pretože sleduje základný cieľ – zavedenie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka do vzdelávacieho procesu a nie provokovanie slovenských veriacich.³⁰ Prítomní sa okrem iného zhodli v názore, že ak majú Slováci dosiahnuť zvýšenie nízkej vzdelanostnej úrovne, školskí inšpektori musia pokračovať v zavádzaní slovenčiny ako vyučovacieho jazyka. Keď sa im nepodari zabezpečiť dostatočný počet kvalifikovaných slovenských učiteľov, majú vytvoriť podmienky pre príchod českých pedagógov. (Bližšie k príchodu českých stredoškolských profesorov na Slovensko: Matula 1999, 346-352.)

Väčšina slovenských katolíckych kňazov považovala oblasť cirkevných škôl za veľmi dôležitú. Uvedomovali si široký priestor a veľké možnosti vplyvu na mládež, ktoré poskytovali cirkevné vzdelávacie inštitúcie bez rozdielu vyučovacieho jazyka. Problematika sa tak dostala na program Valného zhromaždenia slovenských katolíckych kňazov konaného 21. – 22. januára v Žiline, ktorého sa zúčastnil aj V. Šrobár. Stanovisko prítomných katolíckych kňazov ku cirkevným školám a vyučovaciemu jazyku je vyjadrené v prijatom dokumente *Memorandum slovenského rímskokatolíckeho kňazstva latinského rítu*. Odporúčali v ňom, aby štát venoval zvýšenú pozornosť kláštorom, ktoré udržiavajú školy a žiadali ich o čas potrebný na zabezpečenie učiteľov ovládajúcich slovenský jazyk. Postulovali tiež poskytnutie väčšieho časového priestoru, aby sa „*tí, ktorí slovenčinu dobre neovládajú, v nej zdokonalili mohli*“ a vyslovili presvedčenie, že „*rehoľníci aj mníšky aj z národného ohľadu na úplné uspokojenie účinkovať budú.*“ (Bartlová 1991, 58)

V súlade s nariadením dočasnej, tzv. skalickej vlády z novembra 1918 mali byť rušené maďarské školy v slovenských obciach. Zatvárali sa však aj maďarské vzdelávacie inštitúcie na miestach so zmiešaným obyvateľstvom i s prevahou Maďarov. Školská správa, podľa vyjadrenia A. Štefánka, v južných okresoch ponechala status quo. (Štefánek 1931, 117) Podľa iných slovenských zdrojov sa vzdelávacie inštitúcie s vyučovacím jazykom slovenským otvárali aj v prevažne maďarských regiónoch južného Slovenska, čo v prostredí maďarskej komunity vyvolávalo nespokojnosť. (Na uvedenú skutočnosť upozorňoval Emil Stodola. Zdôraznil, že „*posádzaním sa v nemeckých a maďarských obciach vytvárame v menšinových krajoch nacionálne ostrovy, na ktoré menšiny hľadia nevraživým okom zvlášte, keď sa tam utvárajú ľudové, ba i meštianske i stredné školy s vyučovacím jazykom českým a slovenským.*“ Stodola 1938: 8.)

³⁰ Účastníci porady sa ďalej dohodli, že na riešení školských problémov by mali participovať aj poprední zástupcovia cirkvi. Za katolíkov Andrej Hlinka a Karol Anton Medvecký, evanjelikov mal zastupovať biskup Samuel Zoch a Juraj Janoška.

Pre nové riadiace orgány školstva bolo dôležité deklarovať prevzatie vzdelávacích inštitúcií do svojej správy a prezentovať tak moc československého štátu aj navonok. V tomto smere bolo dôležité aj vonkajšie označenie štátnych a verejných budov od najvyšších úradov až po najnižšie. Radili sa k nim aj školy všetkých stupňov bez rozdielu vyučovacieho jazyka. Podľa výnosu vládneho školského referenta mal byť na školách, bez ohľadu na ich charakter, teda okrem štátnych aj na cirkevných a súkromných, umiestnený nápis v slovenskom jazyku. Mal označovať účel a charakter školy. Na budovách škôl, v ktorých slovenčina nebola vyučovacím jazykom, ale výuka prebiehala v maďarčine a i., mohol byť pod slovenským nápisom umiestnený názov v príslušnom vyučovacom jazyku konkrétnej vzdelávacej inštitúcie. Svojou veľkosťou, farebným prevedením nemohol vynikať nad slovenským. Nad označením školy sa mal nachádzať štátny znak Československej republiky, ktorý okrem toho mal byť umiestnený aj v každej učebni na primeranom mieste.³¹ Štátne orgány považovali nedbalú realizáciu výnosu za priestupok, za ktorý mali byť zodpovední školskí pracovníci, v prípade neštátnych škôl predsedovia školských stolíc, trestaní podľa príslušného paragrafu.

Dôležitým nástrojom v ideologickom inštrumentárii štátu boli oslavy štátnych sviatkov. Po nastolení československej správy prešli zásadnou zmenou. Do roku 1918 sa na školách oslavoval príchod Maďarov do Podunajskej nížiny, Svätoštefánska koruna a i. Slávenie uhorských sviatkov bolo československými úradmi zakázané. Po roku 1918 sa komemorovali udalosti, ktoré prispeli k vzniku Československej republiky. Ich cieľom bolo utvárať československú identitu a tradície. (Olšáková 2010, 247) Najvýznamnejšími sviatkami republiky sa stal deň vzniku ČSR – 28. október a narodeniny prvého prezidenta T. G. Masaryka.

V októbri 1919 bol 28. október vyhlásený za každoročný štátny sviatok.³² Oslavoval sa vo všetkých vzdelávacích inštitúciách, vrátane škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Politické (policajné) úrady prvej stolice mohli podľa miestnych pomerov vydať pre verejné úrady, ústavy, podniky a školy príkazy smerujúce k dôstojnej oslave tohto dňa. V prípade neuposlušnosti bolo možné udeliť pokutu do výšky 10 000 Kč, resp. uväzniť zodpovednú osobu na jeden mesiac.³³

Slávnosti realizované na všetkých školách bez rozdielu vyučovacieho jazyka sa mali končiť zaspievaním československej štátnej hymny. V tejto súvislosti školský referát v Bratislave vydal vo februári 1921 výnos, na základe ktorého sa deti v maďarských školách mali na hodinách spevu učiť text hymny Československej republiky v maďarskom preklade.³⁴ Oficiálne znenie československej hymny v maďarskom jazyku bolo vydané výnosom ministerstva školstva 9. mája 1933.³⁵ Československá hymna sa mala spievať na všetkých oficiálnych školských slávnostiach. Jej text v maďarskom jazyku bol nasledovný:

31 *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*. Roč. III., 1921, č. 6, s. 115.

32 *Sbírka zákonů...* Roč. 1919. Čiastka CXV, vydaná 25. októbra 1919, s. 781.

33 *Sbírka zákonů...* Roč. 1925. Čiastka 30, vydaná 15. apríla 1925, s. 434. Okrem 28. októbra, ako štátneho sviatku, boli za pamätné dni Československej republiky ustanovené: 5. júl, 28. august, 6. júl, 1. máj.

34 *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1921, č. 7, s. 136.

35 *Věstník ministerstva...* Roč. XV., 1933, č. 5, s. 119-121.

Hol a honom, hol a hazám? Hol a réten csermaly csobog, Hegyek hátám fenyves susog, Szántóján ezer virág, Gyönyörű ott a világ. Földreszállott éden vagy te Csehországom szép hazám!	Vihar zúg mennydörög, fenn a Tátra ormán, Várj szlovák testvérem, majd elül az orkán, Népünk ébredez már!

Riaditelia všetkých verejných škôl a vzdelávacích inštitúcií s právom verejnosti boli povinní dôsledne dodržiavať výzdobu budovy, vrátane vyvesenia štátnej zástavy. Riaditeľ (správca) „školy neb ústavu jest odpověden z toho, aby státní vlajka (prapor) byla vždy v dobrém stavu udržována a v stanovených dnech vyvěšována.“³⁶

Na školách všetkých stupňov bez rozdielu vyučovacieho jazyka bol 7. marec, deň narodenia prezidenta Československej republiky T. G. Masaryka, ministerstvom školstva určený ako deň feriálny, teda prázdninový. Riaditelia vzdelávacích inštitúcií boli povinní zabezpečiť, aby žiaci boli vhodným spôsobom poučení o životnom diele prezidenta.³⁷ Zvláštna pozornosť bola venovaná oslavám 80. narodením hlavy štátu. Na budovách verejných škôl, školských úradov a ústavov boli od 6. do 8. marca vyvesené štátne zástavy. (Presne od 12,00 hod. 6. marca do 12,00 hod. 8. marca.) Pri tejto príležitosti bol vydaný jubilejný obrázkový album zo života T. G. Masaryka vo všetkých jazykoch, v ktorých sa v Československej republike realizoval vzdelávací proces. Album bol 7. marca 1930 bezplatne distribuovaný žiakom 4. – 8. ročníka občianskych škôl, študentom stredných škôl a učiteľských ústavov.³⁸

Uctenie tragickej smrti prvého ministra vojny Československej republiky, Milana Rastislava Štefánika, sa 4. mája uskutočňovalo len v školách s vyučovacím jazykom českým a slovenským.³⁹

Ministerstvo školstva kládlo mimoriadny význam na znalosť Ústavy Československej republiky. Pripravilo zvláštne vydanie ústavnej listiny ako učebnú pomôcku, ktorú si boli povinní zaobstaráť všetci žiaci a študenti ľudových, meštianskych a stredných škôl tých ročníkov, v ktorých sa vyučovala občianska náuka.⁴⁰

Veľký dôraz sa kládol na štátnoobčiansku výchovu. Žiaci mali byť vychovávaní k priateľskému súžitiu, k národnostnej, náboženskej a spoločenskej znášanlivosti, k oddanosti k Československej republike a k úcte k jej demokratickému zriadeniu. Keď začiatkom 30. rokov došlo ojedinele na niektorých školách k prejavom, ktoré mali náznaky politickej agitácie, ministerstvo školstva reagovalo vydaním výnosu o nenáležitých prejavoch na školách a o štátnoobčianskej výchove. Pedagógovia všetkých škôl sa mali zdržať politicko-stranických prejavov, ktoré by mohli v žiakoch a študentoch vzbudiť zdanie učiteľovej národnostnej, politickej, či náboženskej zaujatosti. Výnos akcentoval, že podľa ústavy ČSR tvorí republika jednotný a nedeliteľný štátny celok s jedinou a nedeliteľnou štátnou suverenitou. (*Věstník minister-*

36 *Věstník ministerstva...* Roč. IV., 1922, č. 9, s. 370.

37 *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1921, č. 5, s. 77.

38 *Věstník ministerstva...* Roč. XII., 1930, zošit 2, s. 73.

39 *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1921, č. 8, s. 151. Označenie vyučovacích jazykov český a slovenský je použité v texte výnosu č. 52 MŠaNO.

40 *Věstník ministerstva...* Roč. V., 1923, zošit 8, s. 443.

stva... Roč. XV., 1933, zošit 4, s. 82.) Nemohla teda existovať zvláštna suverenita česká, slovenská, resp. suverenita iného národa.

Československé štátne orgány od roku 1918 podporovali výstavbu škôl so slovenským vyučovacím jazykom, ktoré sa mali stať bázou pre formovanie slovenského národného povedomia a výchovy slovenskej inteligencie. Po vzniku Československa sa paralelne so zavádzaním slovenčiny ako vyučovacieho jazyka radikálne redukoval počet škôl s maďarským vyučovacím jazykom na všetkých stupňoch a typoch vzdelávacích inštitúcií. K zásadnému poklesu maďarských škôl došlo predovšetkým v rokoch 1918–1919.

Literatúra

Bartlová, Alena (1991): *Andrej Hlinka*. Bratislava: Obzor.

Beniač, Ján (1928): Stredné školy v Košiciach a ich rozvoj v prvom desaťročí našej samostatnosti. In: *Štancl, J. G.* (ed.). Jubilejný almanach mesta Košíc a východného Slovenska 1918 – 1928. Košice: Výbor pre oslavy 10. výročia Československej republiky, s. 145-152.

Filo, E. (1932/1933): Vyučovanie slovenčiny na bývalom katolíckom gymnáziu v Rožňave. In: *Sborník Spolku profesorov Slovákov*. Martin.

Hrehor, Henrich (2013): Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium v Prešove v rokoch 1919 – 1939. In: *ČAS. Človek a spoločnosť*. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied. Roč. 16, 2013, č. 3. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/>.

Chalupecký, Ivan (1975): *Dejiny Levoče 2*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.

Kázmerová, Ľubica (2011): Anton Štefánek a slovenské školstvo v prvých poprevratových rokoch (1918 – 1923). In: *Historický časopis*. Roč. 59, č. 4, s. 687-704.

Kormošová, Ružena a kol. (2006): *Gymnázium v Spišskej Novej Vsi*. Dávne a nedávne. Spišská Nová Ves: Gymnázium školská 7.

Matula, Pavol (1999): Českí stredoškolskí profesori na Slovensku v rokoch 1918/1919. In: Švorc, Peter – Harbul'ová, Ľubica (eds.) (1999): *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov – Bratislava – Wien: Katedra všeobecných dejín a Katedra slovenských dejín a archívnicva FF PU v Prešove, Österreichisches Ost-und Südosteuropa-Institut in Wien, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy pri SAV v Bratislave, s. 346-352.

Olšáková, Doubravka (2010): Formování kolektivní paměti prvních generací československých občanů. In: Kostrbová, Lucie – Malínská, Jana at al. (2010): *1918. Model komplexního transformačního procesu?* Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, s. 243-254.

Popély, Gyula (2007): *Magyar oktatásügy a Felvidéken 1918 – 1938*. In: *Társadalomtudományi Szemle*. Roč. 9, č. 3, s. 99-112.

Šrobár, Vavro (1928): *Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920*. I. zväzok. Praha: Vydavateľstvo neuvadené.

Štefánek, Anton (1931): Školstvo v predválečnom Uhorsku a na dnešnom Slovensku. In: Seton-Watson, R. W. *Slovensko kedysi a teraz*. Praha: Orbis, s. 112-134.

Stodola, Emil (1938): *O menšinách a o samospráve*. Praha – Prešov: Nákladom vlastným.

Tajták, Ladislav (ed.) (1978): *Dejiny Rožňavy 2*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.

Vasiľová, Darina (1999): Kolégium v Prešove a významné medzníky novodobých dejín. In: Švorc, Peter – Harbuľová, Lúbia (eds.) (1999): *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov – Bratislava – Wien: Katedra všeobecných dejín a Katedra slovenských dejín a archívnictva FF PU v Prešove, sterreichisches Ost-und Südosteuropa-Institut in Wien, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy pri SAV v Bratislave, s. 330-338.

Analýza sebaregulácie žiakov dvoch vybraných stredných škôl v meste Nové Zámky

Ladislav Moravík

The Analysis of Students' Self – Regulation in Two Selected Secondary Schools in the Town of Nové Zámky

Abstract

The study focuses on the question of students' self-reflection, self-motivation and several motivational factors which are very important in the process of self-regulation. The introductory section clarifies the main problem, it defines and discovers the basic sources of self-regulation and highlights some theoretical works such as those written by Hrbáčková and Zelina. The concept of self-regulation is connected with the personality of the student, therefore, the study also focuses on general psychology, with special attention to the model formulated by prof. D. Kováč. The survey was carried out at two selected secondary schools in Nové Zámky. The aim was to find out how students can control and manage their behaviour. In order to achieve our goal, we applied the self-regulation questionnaire compiled by D. Broadment. Semi-structured interviews were carried out with students. The research has confirmed that the quality of an individual's life is to a large extent determined by the degree of self-regulation, hard work and self-control.

Key words: self-regulation, student, life quality, personality, motivation, self-image.

Klíúčové slová: sebaregulácia, žiak, kvalita života, osobnosť, motivácia, sebponímanie

1 Úvod

Pojem autoregulácia je možné považovať za synonymum pojmu sebaregulácia. V angličtine sa používa spojenie Self – regulation, čo v preklade skôr znamená označenie ako JA – regulácia v zmysel regulácie seba samého JA koncept. (Zelina 2008)

1.1 Zdroje sebaregulácie

Autoregulácia sa vyznačuje schopnosťou meniť a zdokonaľovať samú seba a utvárať sa so zreteľom k vytýčeným cieľom. Prvým zo zdrojov autoregulácie je *vonkajšia autoregulácia*, ktorá je následne interiorizovaná do autoregulácie. Iné, primárne vnútorné zdroje vychádzajú z potreby niečo so sebou urobiť, rozvíjať sa.

Zelina (2008) uvádza, že autoreguácia je cyklický proces. Osoba sa v nejakom prostredí určitým spôsobom správa a na základe tohto správania dostáva spätnú väzbu o to, či správanie dosiahlo svoj cieľ a na základe feedbacku (spätnej väzby) znova modifikuje svoje riadiace stratégie. Na uvedenom základe je založené aj učenie sa sebaregulácie.

Zimmerman (in Zelina 2008) v cykle autoregulácie rozlišuje tri druhy autoregulácie:

A) *Behaviorálnu sebareguláciu* – zahŕňa sebamonitorovanie a strategické riadenie a prispôsobovanie výkonných procesov, ktoré sa používajú na dosiahnutie cieľa.

B) *Environmentálnu sebareguláciu* – reflektuje k pozorovaniu a prispôsobeniu sa k environmentálnym podmienkam alebo možnostiam, alebo k ovplyvňovaniu a zmene environmentálnych podmienok.

C) *Skrytú sebareguláciu (covert)* – zahrňuje motivovanie a prispôsobovanie kognitívnych a afektívnych stavov a procesov, napr. pomocou imaginácie, predstavivosti, spomínania, pamäti alebo relaxácie.

Helus (2009) hovorí o autoregulácii osobnosti ako o uvedomelom ovládaním seba samého, prijímaní zodpovednosti za seba, svoje správanie i jeho dopad na okolie. Zároveň predpokladá uvedomovanie si i cieľového, ideálneho stavu (aký by som mal byť, ako sa správať a pod.) a nie len výsledku. Je predpokladom k určitej osobnostnej zrelosti a nezávislosti. Krykorková (in Hrbáčková 2010, s. 30) upozorňuje, že je „*zreteľ reflexie a sebareflexie obsiahnutý predovšetkým vo výklade pojmov metakognícia a autoregulácia*“. Tieto pojmy sú odlišné prostredníctvom rozdielneho ťažiska reflektovaných a riadených činností.

V prípade *metakognície*¹ ide o spracovanie kognitívnych činností formou reflexie ktorá má za cieľ porozumieť myšlienkovým procesom jedinca a nájsť cestu k ich riadeniu a to v etapách plánovania, monitorovania a hodnotenia. (Moravík 2016) Autoregulácia je chápaná ako osobnostná charakteristika, ktorá poukazuje na dôležitosť seba výchovy, autonómie a svojbytnosti. S týmto je spätý pojem „*kognitívna svojbytnosť*“, ktorou Krykorková (2010, In Hrbáčková) označuje za pojem, ktorým je „*zdôrazňovaná vzájomná previazanosť celého radu vnútorných a vonkajších determinantov, ktoré pramenia práve v oblasti kognície, žiakovej osobnosti a zo situácií odohrávajúce sa v sociálnych vzťahoch*“. (tamže, s. 32)

Podľa Zelinu (2011) je sebaregulácia jednou etapou výstavby JA, výstavby identity, toho ako sa stať sám sebou. Vypracoval *Teóriu šiestich „S“*, ktorá stanovuje postupnosť výstavby JA. Ide o tieto procesy:

SEBAREFLEXIA – pozorovanie seba, svojich myšlienok, prežívania, citov, správania (sebamonitorovanie) a porovnávanie seba s inými, sebou v čase, seba vzhľadom na ciele.

SEBAHODNOTENIE – vytvorenie obrazu o sebe, ktoré môže byť reálne, seba podceňujúce a seba preceňujúce.

SEBAVEDOMIE – identita, ktorá sa prejavuje najmä v ambíciách, stanovení náročnosti úloh a cieľov.

1 Metakognitívne zručnosti zahŕňajú: a) seba poznávanie v „druhom pláne“ – nie sledovanie obsahu, ale formy, b) seba vypočúvanie sa, seba vypytyvanie sa, c) sebareguláciu (Petlák, et al. 2005)

SEBAOVLÁDANIE – sebakontrola znamená schopnosť kontrolovať, brzdiť, tlmiť, potláčať vnútorné impulzy (pudy inštinkty) ako aj vonkajšie podnety z prostredia, napr. tlak spolužiakov, spoločnosti.

SEBARIADENIE – plánovanie krátkodobých a dlhodobých cieľov, ich konkretizácia do úloh (denných, strednodobých, dlhodobých) projektovanie a realizácia myslenia, správania prežívania v intenciách úloh a cieľov.

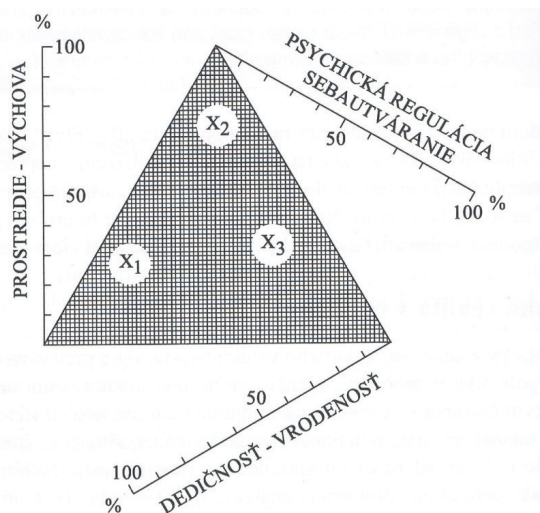
SEBATVORBA – neustále prehodnocovanie ciest, spôsobov a podmienok sebarealizácie a pružné inovovanie spôsobov dosahovania cieľov. (tamže, s. 178-179)

1.2 Osobnosť žiaka a jej rozvoj

Kováč (2007, s. 234) osobnosť človeka definuje, ako „*jedinečnú integritu dedičných a vrodenných determinantov, environmentálnych kultúrno-duchovných vplyvov, dotváraných samým sebou, vlastným sebaobrazom („self“)*“. Ďalej uvádza, že sebautváranie je pritom úmerné prejavovanej vôli a vynaloženému úsiliu realizovať internalizované hodnoty, vytyčované ciele, vyššie aspirácie a dokonalejšie ideály.

V roku 1985 D. (Damián) Kováč vo svojom diele Teória všeobecnej psychológie (In Kováč 2007) sformuloval trojkategoriálny Bio – Psycho – Envi model utvárania osobnosti.

Osobnosť je individuálne osobitá jednotka endogénnych determinantov (dedičnosť – vrodennosť), exogénnych vplyvov (kultúra – výchova), dotváraná sebou samou, psychickou realitou, svojím JA; do takej miery, do akej to jednotlivec chce, snaží sa o to, vynakladá úsilie v tomto smere a má pri tom isté ciele, štandardy a ideály. Obojstranné pruhovanie trojuholníka v tomto schematickom modeli by malo symbolizovať rôzne výsledky interakcie uvedených troch hlavných potenciálov utvárania osobnosti. V modeli sú označením X znázornené len tri prototypové osobnosti.

Obrázok č.1: Trojkategoriálny BIO-PSYCHO-ENVI model utvárania osobnosti (zdroj:Kováč, 2007, s.234)

X1 – rudimentárna či primitívna osobnosť. Takou je preto, že hlavný zdroj jej utvárania pramení z jej biologickej stránky (dedičnosť – vrodenosť), len čiastočne z vplyvov environmentu a minimálne z vlastnej psychickej reality.

X2 – adjustovaná či komformná osobnosť, t.j. súbežcov, utvára v rozhodujúcej miere environment, t.j. historická doba, spoločenský systém, výchova, situácie, médiá a ďalšie spoločenské vplyvy. Ich účinkom sa už do istej miery prekonávajú biologické determinanty osobnosti, no z vlastného JA sa tu uplatňuje ešte málo.

X3 – kultivovaná či stále sa zdokonaľujúca osobnosť podľa osvojených kategórií vývoja humanizmu, kultúrnych výtvarných ľudstva, duchovných hodnôt atď. Aktuálny environment v ktorejkoľvek svojej zložke sa pre takúto osobnosť stáva len pozadím, z ktorého si len niečo vyberá a všeličo zavrhuje a biologické determinanty dokáže kultivovaná osobnosť efektívne využívať. (Kováč, tamže)

2. PRIESKUMNÝ PROBLÉM

Hlavným cieľom môjho prieskumu bolo zistiť, ako žiaci dvoch vybraných stredných škôl SŠ A. Jedlika Nové Zámky a Gymnázium Nové Zámky dokážu ovládať a riadiť svoje správanie.

2.1. Stanovenie hypotéz

Na základe vytýčených cieľov som si sformuloval nasledujúce hypotézy:

H1: Predpokladám, že existuje značný rozdiel v úrovni autoregulácie medzi žiakmi SŠ a gymnázia. Žiaci gymnázia majú vyšší stupeň autoregulácie ako žiaci SŠ.

H2: Predpokladám, že úroveň sebaregulácie u žiakov s lepším prospechom bude vyššia, ako u žiakov s prospechom horším.

Metódy prieskumu

S ohľadom na dosiahnutie stanoveného cieľa som si pre prieskum zvolil najčastejšie používanú metódu zberu dát v kvantitatívnom výskume – dotazníkovú metódu. Pri zbere dát som použili Dotazník autoregulácie od D. Broadmenta (upravený prof. Zelinom), ktorý sa pri kvantitatívnych výskumoch v danej problematike najčastejšie využíva a patrí medzi najfrekventovanejšie.

Z uvedeného dotazníka môžeme zistiť ovládanie správania, pamäti a pozornosti a zároveň sústredenosť na určitú činnosť. Pri pravdivom vyplnení získava participant hodnoverný obraz o svojej sebaregulácii. Broadment rozdelil otázky v dotazníku do siedmich oblastí:

1. Pamäť – schopnosť riadiť svoje pamäťové procesy.
2. Pozornosť a sústredenie.
3. Ovládanie, kontrola a riadenie činnosti – kontrola správania.
4. Emócie a city.
5. Kontrola myslenia a rozhodovania.
6. Konformita – sociálne správanie.
7. Motivácia, plány a ciele.

Participant najskôr vyplňajú niekoľko všeobecných otázok týkajúcich sa pohlavia, veku, rodinnej situácie, študijného priemeru, miesta bydliska. Následne participant vyberali z uvedených možností im najviac vyhovujúce odpovede a označovali ich číslom od 0 do 4. Pričom stupnica bola nasledovná:

0 – nikdy; 1 – veľmi zriedka; 2 – zriedka; 3 – často; 4 – veľmi často.

Na doplnenie údajov a zároveň získanie presnejších informácií som sa rozhodol využiť s vybranými žiakmi aj metódu kvalitatívneho výskumu – konkrétne formu pološtruktúrovaného rozhovoru. Kvalimetriou som sa snažil zjednotiť výsledky prieskumu.

Prieskumná vzorka a miesto prieskumu

Prieskumnú vzorku tvorili, ako som už uviedol žiaci dvoch vybraných SŠ. Konkrétne *Stredná priemyselná škola elektrotechnická A. Jedlika Nové Zámky – Ányos Jedlik Elektrotechnikai Szakközépiskola Érsekújvár* s vyučovacím jazykom maďarským a *Gymnázium Petra Pázmánya Nové Zámky – Pázmány Péter Gimnázium Érsekújvár* s vyučovacím jazykom maďarským. Obidve školy boli vybrané v jednom meste Nové Zámky a pre eliminovanie vplyvu odlišnosti prostredia a kultúry som prieskum uskutočnil na obidvoch školách s vyučovacím jazykom maďarským.

Prieskumu sa zúčastnilo 127 žiakov 3. a 4. ročníka z obidvoch škôl. Pričom zo SPŠ bol počet participantov vyšší 76 a z gymnázia nižší 51 žiakov. Dotazník sa na SPŠ elektrotechnickej vyplňal 3. februára 2017 a na gymnázium 5. februára 2017. Participant boli vybraní príležitostným náhodným výberom na základe predchádzajúcej konzultácie s triednymi učiteľmi a ich ochotou zúčastniť sa prieskumu.

1.4 Výsledky a interpretácia prieskumu

Gymnázium Petra Pázmáňa Nové Zámky – Pázmány Péter Gimnázium Érsekújvár						
Autoregulácia	Dievčatá	Skóre	Chlapci	Skóre	Spolu	Skóre
Pamäť	207 b	5,67	51 b	4,93	256 b	5,06
Pozornosť	196 b	5,40	63 b	6,02%	259 b	5,08
Kontrola správania	75 b	2,37	62 b	5,93	137 b	2,70
Emócie a city	181 b	5,02	72 b	6,83	253 b	6,42
Myslenie a rozhodovanie	282 b	7,06	38 b	1,25	320 b	6,31
Sociálne správanie	201 b	5,52	61 b	5,84	262 b	5,15
Motivácia	198 b	4,96	79 b	7,48	277	5,33
Celkové skóre	1440 b	36,00	426 b	38,31	1866 b	36,59

Tabuľka č. 1: Rozdelenie autoregulácie podľa vymedzených oblastí – žiaci Gymnázia

Stredná priemyselná škola elektrotechnická A. Jedlika Nové Zámky - Jedlik Ányos Elektrotechnikai Szakközépiskola Érsekújvár						
Autoregulácia	Dievčatá	Skóre	Chlapci	Skóre	Spolu	Skóre
Pamäť	123 b	8,82	519 b	8,37	642 b	8,44
Pozornosť	94 b	6,76	580 b	9,37	674 b	8,86
Kontrola správania	74 b	5,32	627 b	10,11	701 b	9,22
Emócie a city	99 b	7,07	581 b	9,37	680 b	9,84
Myslenie a rozhodovanie	112 b	8,02	434 b	6,96	546 b	7,18
Sociálne správanie	81 b	5,91	599 b	9,72	680 b	8,96
Motivácia	93 b	6,70	422 b	7,24	515 b	6,87
Celkové skóre	676 b	48,28	3762 b	61,08	4438	58,39

Tabuľka č.2: Rozdelenie autoregulácie podľa vymedzených oblastí – žiaci SPŠ Elektrotechnickej

Pri vzájomnom porovnaní skóre (čím vyššie skóre, tým horšia autoregulácia) obidvoch škôl môžeme vidieť, že žiaci gymnázia dosahujú lepšie výsledky vo všetkých oblastiach. Pričom najbadateľnejší rozdiel môžeme vidieť v oblasti kontroly, kde gymnazisti dosiahli skóre 2,70, kým žiaci SPŠ až 9,22. Aj oblasť sociálneho správania je u obidvoch porovnávaných skupín značne rozdielna. Žiaci gymnázia dosiahli skóre 5,15; naproti tomu u žiakov SPŠ je toto skóre vyššie viac ako o tri percentuálne body: 8,96. Zhruba rovnaké skóre žiaci obidvoch škôl dosiahli v oblasti myslenia, z čoho môžeme usúdiť, že kognitívne schopnosti sú zhruba rovnaké ako u žiakov gymnázia, tak aj u žiakov SPŠ.

Pri porovnávaní skóre obidvoch škôl, môžeme z grafu vyčítať, že vo všetkých oblastiach dosahujú lepšie výsledky žiaci gymnázia ako žiaci SPŠ elektrotechnickej. V závere kvalitatívneho prieskumu uvádzam v tabuľkách rozdelenie celého súboru žiakov podľa stupňa autoregulácie. V tabuľkách sú zároveň žiaci prehľadne rozdelení podľa toho z akej rodiny pochádzajú, ďalej podľa študijného priemeru, bydliska a školy, ktorú navštevujú.

Predpokladal som, že existuje značný rozdiel v úrovni autoregulácie medzi žiakmi SŠ a gymnázia. Žiaci gymnázia majú vyšší stupeň autoregulácie ako žiaci SŠ. Na základe výsledkov prieskumu som zistili, že moja prvá hypotéza sa mi potvrdila. Žiaci Gymnázia P. Pázmáňa, dosahujú vyšší stupeň autoregulácie ako žiaci SPŠ elektrotechnickej v Nových Zámkoch.

Gymnázium Petra Pázmáňa Nové Zámky – Pázmány Péter Gimnázium Érsekújvár			
Vyhodnotenie:	Počet žiakov:	Počet bodov:	Percentá:
Menej ako 25 bodov:	9 ž.	24 b.	17,64 %
26 – 42 bodov:	6 ž.	28 b.	49,02 %
	4 ž.	29 b.	
	4 ž.	30 b.	
	3 ž.	40 b.	
	4 ž.	41 b.	
	4 ž.	42 b.	
43 – 60 bodov:	5 ž.	45 b.	24,49 %
	2 ž.	47 b.	
	1 ž.	50 b.	
	1 ž.	53 b.	
	1 ž.	56 b.	
	2 ž.	59 b.	
	1 ž.	60 b.	

61 – 75 bodov:	1 ž.	62 b.	7,85 %
	1 ž.	64 b.	
	1 ž.	67 b.	
	1 ž.	69 b.	
Viac ako 76 bodov:	0 ž.	0 b.	0 %

Tabuľka č. 3: Analýza výsledkov autoregulácie žiakov Gymnázia

Stredná priemyselná škola elektrotechnická A. Jedlika Nové Zámky - Jedlik Ányos Elektrotechnikai Szakközépiskola Érsekújvár			
Vyhodnotenie:	Počet žiakov:	Počet bodov:	Percentá:
Menej ako 25 bodov:	1 ž.	23 b.	1,31 %
26 – 42 bodov:	2 ž.	26 b.	4,26 %
	2 ž.	35 b.	
43 – 60 bodov:	1 ž.	43 b.	18,64 %
	4 ž.	45 b.	
	4 ž.	48 b.	
	1 ž.	50 b.	
	1 ž.	59 b.	
61 – 75 bodov:	4 ž.	62 b.	58,37 %
	5 ž.	66 b.	
	4 ž.	67 b.	
	5 ž.	69 b.	
	7 ž.	70 b.	
	10 ž.	73 b.	
	6 ž.	74 b.	
	5 ž.	75 b.	
Viac ako 76 bodov:	5 ž.	76 b.	17,42 %
	3 ž.	78 b.	
	4 ž.	79 b.	
	2 ž.	80 b.	

Tabuľka č. 4: Analýza výsledkov autoregulácie žiakov SS elektrotechnickej

Z prieskumu vyplynulo, že až 9 žiakov Gymnázia Petra Pázmáňa, čo predstavuje v dotazníku 17,64 % dosiahlo menej ako 24 bodov, čo svedčí o vysokej autoregulácii týchto žiakov. Preto je možné skonštatovať, že uvedení žiaci sa dokážu veľmi dobre ovládať a kontrolovať svoje správanie. U žiakov navštevujúcich SPŠ elektro-

technickú tento výsledok dosiahol len jeden žiak, čo predstavuje 1,31%. Vyšší stupeň autoregulácie u žiakov navštevujúcich Gymnázium dosahuje až 49,02%, čo je pomerne vysoké číslo. Naproti tomu žiaci SPŠ elektrotechnickej disponujú vyššou autoreguláciou len v 4,26%. Tento údaj je z hľadiska prieskumu zaujímavý a stojí za osobitnú pozornosť. Žiaci v uvedenej kategórii na obidvoch školách sú so svojimi študijnými výsledkami spokojní. Väčšinu oblastí svojho života majú pod kontrolou, rovnako tak aj správanie. Vysoké percento žiakov s vyššou autoreguláciou u žiakov gymnázia som predpokladal. Naopak, až tak malý počet žiakov s vyšším stupňom sebaregulácie u žiakov SPŠ som neočakával. Participanti s nižším stupňom autoregulácie tvoria u gymnazistov 24,49% a u žiakov SPŠ 18,63%. Hoci títo žiaci radi plánujú, nie vždy sa im ich plány darí úspešne realizovať. Mnohé schopnosti sú u nich ešte nerozvinuté. Pri lepšej autoregulácii by mohli dosahovať omnoho lepšie výsledky a rýchlejšie napredovať. Na jednej strane sú spoločenský, ale neraz vyhľadávajú aj samotu. Zníženou autoreguláciou disponuje len 7,85% gymnazistov, ale až viac ako polovica participantov, čo predstavuje 58,37%. U uvedených žiakov je možné badať niektoré znepokojivé zmeny v schopnosti prijímať, učiť sa a vnímať okolie. U značnej väčšiny z nich je ťažšia schopnosť prijímať nové myšlienky, či poznatky. Neraz majú obavy, že ich predchádzajúce znalosti nie sú dostatočné a táto skutočnosť ich nezriedka vyvádza z rovnováhy. Žiaci s nižším stupňom sebaregulácie naproti tomu disponujú vyšším sebavedomím. Veľmi nízku sebareguláciu v mojej skúmanej vzorke dosiaholo 14 žiakov SPŠ Elektrotechnickej, čo predstavuje 17,42% a u gymnazistov sa s najnižším stupňom autoregulácie nenašiel nikto. Výsledky pri týchto žiakoch hovoria, že žiaci majú v oblasti sebaregulácie značné problémy a možno nevedomky hazardujú so svojim životom. Riziká sú u každého individuálne, ale som presvedčený, že so žiakmi sa niečo deje a svoje problémy by mali predebatovať so školským psychológom, prípadne výchovným poradcom.

Z uvedeného je možné vidieť, že prvá hypotéza sa mi potvrdila.

Hypotéza č. 2

V druhej hypotéze som predpokladal, že úroveň sebaregulácie u žiakov s lepším prospechom bude vyššia ako u žiakov s prospechom horším. Som presvedčený, že schopnosť kontrolovať svoje správanie patrí k dôležitým charakteristikám človeka. Domnievam sa tiež, že autoregulácia je významnou podmienkou aj pri dosahovaní dobrých študijných výsledkov. Sebapoňatie a presvedčenie, či nedostatok viery vo svoje schopnosti sú hlavné vplyvy, ktoré determinujú úspech osobnosti. V prieskume som sa zameril na prospech žiakov obidvoch novozámockých škôl. Zároveň som sa snažil porovnať študijný priemer participantov s ich stupňom autoregulácie. Dopracoval som sa k zaujímavým výsledkom.

Z 51 žiakov, ktorí sa podieľali na prieskume má 26 žiakov priemer do 1,5. 18 žiakov v rozmedzí od 1,6 do 2,5 a len 7 žiakov má priemer horší ako 2,6. 45,16% dievčat navštevujúcich gymnázium uvádzajú v dotazníku svoj študijný priemer do 1,5; 16 dievčat od 1,6 do 2,5 a len jedno dievča má horší priemer ako 2,6. Naproti tomu u chlapcov je študijný priemer zhruba rovnomerne rozložený medzi všetky tri vymedzené kategórie. 7 chlapcov dosahuje študijné výsledky lepšie ako 1,5, čo predstavuje 35%; 6 chlapcov, čiže 30% dosahuje priemerné študijné výsledky a 7

chlapcov má priemer horší ako 2,6. Prehľadné znázornenie výsledkov uvádzam v tabuľke.

Gymnázium Petra Pázmáňa Nové Zámky – Pázmány Péter Gimnázium Érsekújvár				
Štud. priemer	Dievčatá	%	Chlapci	%
do 1,5	14	45,16%	7	35%
1,6 – 2,5	16	51,61%	6	30%
horší ako 2,6	1	3,23%	7	35%
CELKOM:	31	100%	20	100%

Tabuľka č. 5: Rozdelenie participantov Gymnázia podľa študijného priemeru a pohlavia

Z prieskumného súboru 76 žiakov študujúcich na SPŠ elektrotechnickej majú z dievčat priemer do 1,5 len 2, čo v prepočte predstavuje 14,28%; priemer od 1,6 do 2,5 má 12 dievčat, čiže 85,72% a žiadne dievča nemá horší priemer ako 2,6. U chlapcov je situácia úplne odlišná. Iba 5 žiaci 8,07% majú lepší priemer ako 1,5. Rozhodujúca väčšina, až 44 žiakov 70,97% dosahuje priemerný prospech a 13 chlapcov 20,96% má horší priemer ako 2,5.

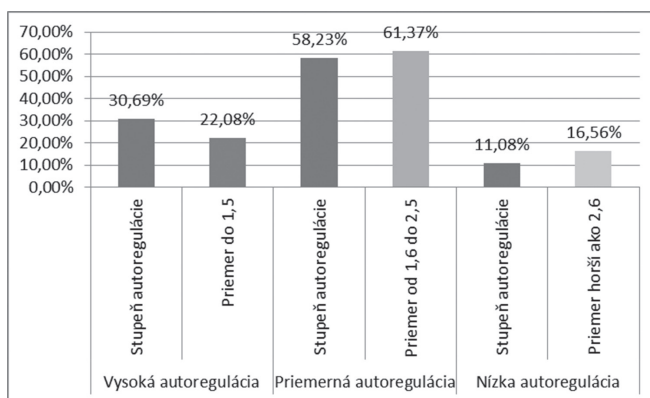
Stredná priemyselná škola elektrotechnická A. Jedlika Nové Zámky - Jedlik Ányos Elektrotechnikai Szakközépiskola Érsekújvár				
Štud. Priemer	Dievčatá	%	Chlapci	%
do 1,5	2	14,28%	5	8,07%
1,6 – 2,5	12	85,72%	44	70,97%
horší ako 2,6	0	0%	13	20,96%
CELKOM:	14	100 %	62	100 %

Tabuľka č. 6: Rozdelenie participantov SPS podľa študijného priemeru a pohlavia

Študijný priemer obidvoch skúmaných vzoriek je nasledovný: Do 1,5 má priemer 28 žiakov 22,08%, priemerný prospech z celého súboru participantov má 78 žiakov 61,37% a priemer horší, ako 2,6 má 21 žiakov čo zodpovedá 16,56%. Výrazne horší priemer na obidvoch školách dosahovali chlapci, pričom v percentuálnom vyjadrení to boli chlapci študujúci na gymnáziu. Samozrejme, do úvahy musíme brať aj percentuálne zastúpenie chlapcov a dievčat študujúcich na vybraných školách a ochotných zúčastniť sa prieskumu.

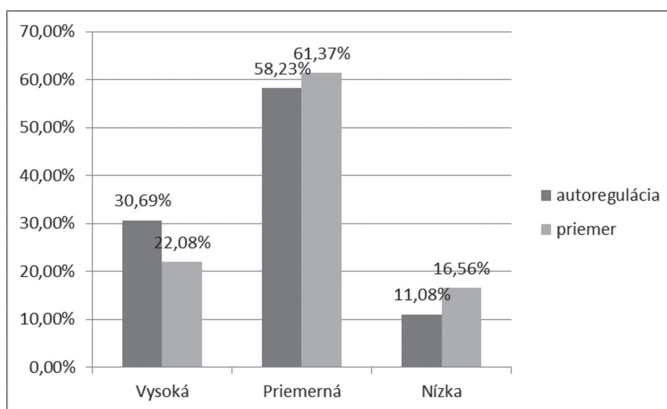
K veľmi zaujímavému zisteniu som dospel pri porovnávaní študijného priemeru žiakov s ich stupňom atoregulácie. 39 žiakov, čo predstavuje 30,69%, dosahuje vysokú až mimoriadnu autoreguláciu. Študijný priemer žiakov menej ako 1,6 zahrnutých do prieskumu je zastúpený 28 žiakmi, čo percentuálne zodpovedá 22,08%. Priemernú úroveň autoregulácie dosiahlo 74 žiakov, čo zodpovedá 58,23% a tento

počet žiakov koreluje s počtom žiakov, ktorí v prieskume dosahujú aj priemerné študijné výsledky. Žiakov s priemerom od 1,5 do 2,6 je zastúpených najviac, až 78, čo zodpovedá 61,37%. Participanti dosahujúci nízky stupeň autoregulácie sú zastúpení 11,08%, čo predstavuje 14 žiakov. Horší študijný priemer ako 2,6 v dotazníku uviedlo 26 žiakov, čo je 16,56%. Pri vyhodnocovaní údajov som zistil, že nikto zo žiakov, ktorí disponujú vysokou mierou autoregulácie nedosahuje horší študijný priemer ako 2,5. Tiež som zistil, že vyššiu autoreguláciu dosahujú dievčatá ako chlapci a rovnako tak aj dievčatá dosahujú lepšie študijné výsledky ako chlapci. Pri porovnaní škôl som zistil, že žiaci gymnázia dosahujú lepšiu autoreguláciu, ako žiaci SPŠ. Na základe uvedených výsledkov prieskumu môžeme skonštatovať, že hypotéza č. 2 sa mi opäť potvrdila.

Graf č.1: Stupeň autoregulácie a študijného priemeru žiakov obidvoch škôl

Na grafe č.1 sú na vertikálnej strane znázornené výsledky percentuálneho rozloženia stupňa autoregulácie a študijného priemeru skúmaného súboru a na horizontálnej strane rozčlenenie do troch stupňov úrovni autoregulácie

Graf č.2: Výskyt – kontingencia stupňa autoregulácie so študijným priemerom

V grafe č.2 je na vertikálnej strane po vyhodnotení dotazníka znázornené percentuálne rozloženie žiakov a na horizontálnej strane je znázornené rozloženie žiakov do troch základných skupín podľa stupňa autoregulácie a študijného priemeru.

Po celkovom vyhodnotení dotazníka som dospel k zaujímavému zisteniu. Úroveň stupňa autoregulácie je do značnej miery totožná s výsledkami študijného priemeru. Čím lepší študijný priemer, tým vyšší stupeň autoregulácie. Táto premisa do značnej miery platí aj v opačnom prípade. K zaujímavému zisteniu som dospel aj pri porovnávaní stupňa autoregulácie a prostredia v ktorom participant žije. Aj vo výsledkoch skúmaného súboru som dospel k podobnému zisteniu, ako Kimberly Nobleová a jej výskumný tím z Kolumbijskej univerzity, ktorí skúmali mozog ľudí od 3 do 20 r. Z 1099 MRI skenov mozgu zistili, že na vývoj mozgu majú vplyv nielen gény, ale aj prostredie, ktoré vytvára skúsenosť. Deti žijúce v mestskom prostredí majú viac podnetov a tie majú vplyv na vývoj mozgu. *„Výskumy potvrdili, že deti, ktoré pochádzajú z mestského prostredia dosahujú lepšie výsledky vo viacerých kognitívnych testoch – majú vyššie IQ, lepšiu schopnosť sa sústrediť alebo vynikajú v jazykových schopnostiach“.* (Horák 2015, s.6)

V mojom prieskume sa taktiež potvrdilo, že žiaci žijúci v meste dosahovali lepšie študijné výsledky a zároveň disponovali vyšším stupňom autoregulácie, ako žiaci žijúci na dedine.

Môj prieskum bol obohatený aj o rozhovory so žiakmi formou pološtrukturovaného rozhovoru. Najpodstatnejšie a najzaujímavejšie výsledky môžem zhrnúť nasledovne:

Z odpovedí žiakov vyplynulo, že hoci v prevažnej miere javia o štúdium záujem, bolo by vhodné vyučovací proces skvalitniť hlavne väčšou participáciou žiakov na hodine, pri vyučovaní klásť dôraz na zážitkové učenie, a tým prevažne u žiakov SPŠ elektrotechnickej zvýšiť záujem o štúdium. Za vhodnú formu považujem aj systém duálneho vzdelávania.

Ďalším zaujímavým zistením bola u viacerých žiakov výrazná fixácia na peniaze, z čoho môžeme vydedukovať ich silnú materialistickú orientáciu. Myslím si, že žiaci by mali mať určité svoje hodnotové ukotvenie. Odporúčali by som preto o uvedených životných otázkach viac so žiakmi hovoriť, najmä na hodinách etickej výchovy, či v rámci iných výchovných predmetov.

Na základe vyhodnotenia obidvoch častí prieskumu (ako kvantitatívnej, tak kvalitatívnej zložky), môžem jednoznačne skonštatovať, že v prevažnej väčšine práve od stupňa autoregulácie človeka, jeho pracovitosti, vytrvalosti, sebaovládania a pod., záleží na kvalite jeho života. Dopracoval som sa k podobným záverom, ako Amy Chua a Jed Rubinfeld profesori na Univerzite v Yele, ktorí vo svojej knihe *The Triple Package. How Three Unlikely Traits Explain the Rise and Fall of Cultural Groups in America* (The Penguin Press, New York, 2014) zistili, že významným faktorom úspechu je sebakontrola. Autori ju chápu ako *„húževnatosť zoči – voči ťažkostiam“*, a zároveň, ako *„schopnosť oddaľovať okamžité uspokojenie v prospech väčšieho dobra v budúcnosti“*. Podľa výskumníkov schopnosť sebakontroly, čo môžeme považovať za nedeliteľnú súčasť autoregulácie, viac predurčuje budúci úspech dieťaťa než intelligenčný kvocient. Vo výskumnom súbore autorov čínski žiaci aj pri rovnakom IQ dosahovali lepšie výsledky ako ich americkí spolužiaci a to

len preto, lebo ázijskí rodičia cibrú v deťoch disciplínu a vyžadujú od svojich detí dobré študijné výsledky.

Literatúra

Helus, Z. (2009): *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál.

Horák, O. (2015): Chudoba může vplývat na vývoj mozgu dětí. In: *N noviny*. Roč. 1. Č. 45.

Hrbáčková, K. et al. (2010): *Kognitivní a nonkognitivní determinanty rozvoje autoregulace učení studentů*. Brno: Paido.

Chua, A. – Rubenfeld, J. (2014): *The Triple Package. How Three Unlikely Traits Explain the Rise and Fall of Cultural Groups in America*. The Penguin Press: New York.

Kováč, D. (2007): *Psychológiu k metanoi*. Bratislava: Vydavateľstvo Veda.

Moravík, L. (2016): Význam autoregulácie pri sebazdokonaľovaní. *Vychovávateľ*, roč. LXV. s. 47–54.

Petlák, E. et al. (2005): *Kapitoly zo súčasnej didaktiky*. Bratislava: IRIS.

Zelina, M. (2008): Teória autoregulácie – možné východisko pre tvorbu preventívnych programov. In *Prevenčia*. roč. IV. č. 3. s. 3–11.

Zelina, M. (2011): *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava: Iris.

Zdravotné aspekty v chove kôz

Pavol Makovický – Milan Margetín

Health Aspects in Goat Breeding

Abstract

Goats suffer from various diseases, which are caused by bacteria, viruses, parasites and other non-infectious agents. The diagnosis of goat diseases based not only on clinical symptoms is really difficult, as many diseases resemble one another. The important clinical symptoms of common diseases have been given, only to help farmers detect the sick goat at the earliest stage. Farmers may take some steps, as recommended, to prevent further deterioration in the condition of the animal, until it is brought under the supervision of a goat health specialist. It is observed that serious diseases can be prevented or minimized if timely preventive health care is adopted in goat farming.

Key words: goat diseases, goat breeding

Klíúčové slová: choroby kôz, chov kôz

Kontrola zdravotného stavu kôz

Produkčná výkonnosť kôz je daná interakciou medzi genetickým potenciálom, výživou, metabolizmom, ošetrovaním vonkajšími faktormi a zdravím. Najvyššia chorobnosť u produkčných stád vzniká na báze neadekvátnej výživy. Neakceptovanie podmienok výživy, zdravia a produkcie prináša v chove kôz zvýšenú chorobnosť, ktorá sa premieta v priamych a nepriamych stratách. Kozy trpia mnohými infekčnými chorobami, ktoré sa vyskytujú pri iných druhoch hospodárskych zvierat, najmä pri ovciach a hovädzom dobytku. Každý chovateľ by sa mal oboznámiť so základnými príznakmi najbežnejších chorôb. Každé vážne ochorenie je potrebné hlásiť veterinárnemu lekárovi, ktorý na základe posúdenia celkového zdravotného stavu stanoví presnú diagnózu a účinnú liečbu. Chovateľ má právo liečiť choré zvieratá len vtedy, keď chorobný stav zvieráťa je mu jasný a môže mu aplikovať voľne dostupné liečivá. Kozy najčastejšie trpia týmito infekčnými a neinfekčnými chorobami: choroby tráviaceho aparátu, zápal sliznice a ústnej dutiny, upchatie pažeráka, akútne zdutie, atómia bachora, zápal čriev, ketóza a krivica.

Kontrola zdravotného stavu oviec musí zohľadňovať biologické a produkčné zvláštnosti stáda. Aktívna kontrola zdravotného stavu vychádza z analýzy stáda (morbidita, mortalita, kondičný stav, správanie zvierat, príjem potravy, vzhľad trusu, produkčné a reprodukčné parametre), podmienok vonkajšieho prostredia

(pôdnoklimatické podmienky), technológií, systému výživy, krmenia, ošetrovania a dojenia. Pri vypracovaní programov zdravia v chovoch malých prežúvavcov dôležité postavenie v súčasnosti zohráva genetika zdravia, t.j. tvorba populácií, línií alebo plemien zvierat odolných k niektorým ochoreniam.

Znalosť charakteristiky zdravého zvieratá a príznakov ochorenia patrí medzi významné predpoklady prevencie proti chorobám. Preto je veľmi potrebná spolupráca chovateľa s veterinárnym lekárom. Dôležité je spoločné posudzovanie, znaky zdravotného stavu, výživný stav zvierat, ich chovanie, úroveň triasu (telesná teplota, srdcová a dýchacia frekvencia), stav kože, srsti, viditeľných slizníc a očných spojnic, funkcia pohlavných orgánov a pohybového aparátu:

Telesná teplota (meraná lekársnym teplomerom v konečníku po dobu 3 minút alebo rýchlobežkou po dobu 1 minúty). U zdravých kozliat je 40 až 40,8°C, u zvierat do 1 roka 40,5°C, u starých 38,5 - 40 °C. Teploty vyššie ako 40,8 °C, poprípade nižšie než 38,5 °C obvykle svedčia o rozvoji patologického procesu v ich organizme. Gravidné kozy môžu mať o 1 °C vyššiu teplotu, pred pôrodom však teplota klesá.

Počet pulzov srdca za 1 minútu sa zisťuje pritisnutím prstov na spodnú stranu hrudného koša. U kozliat sa počet tepov pohybuje od 90 až 110, u zvierat do 1 roka je 70 - 90, u dospelých 60 - 85.

Počet dychov za minútu (pozorovaný podľa pohybov hrudného koša) u kozliat 30 - 40, u zvierat do jedného roka 25 - 35, u dospelých zvierat 15 - 30. Srdcová a dychová frekvencia sa zvyšuje pri pohybe zvierat.

Príčiny vzniku ochorenia kôz:

náhla zmena krmnej dávky alebo zlá kvalita krmív spôsobuje poruchy trávenia.

zlá starostlivosť o chovné zvieratá v období poslednej tretiny gravidity a v priebehu pôrodu a laktácie, keď majú mať zvýšenú potrebu živín. Je nutné dodržiavať zodpovedajúcu krmnu dávku, podávaním vitamínov, selénu a ďalších minerálnych látok, ktoré pôsobia preventívne proti vzniku metabolických porúch u matiek a podporujú vývoj plodu, zdravé kozľatá.

nedostatočná starostlivosť o mláďatá po pôrode sa zisťuje najčastejšie pri pôrodoch kozliat, prebiehajúcich v maštaliach alebo priamo na pastve. V týchto chovoch nebýva dostatočné napájanie mledzivom, ktoré je jediným zdrojom proteínov a súčasnym zdrojom energie, ktoré bráni rozvoju hypoglykémie a chladového stresu (hypertermie) pokiaľ pôrody prebiehajú v nepriaznivých klimatických podmienkach. Zdravotné problémy môže vyvolať aj nedostatok vitamínov a selénu u kozliat narodených v zimnom období v maštali.

nezaistenie včasného liečenia kôz postihnutých infekčným ochorením tráviaceho aparátu, najčastejšie u kozliat v priebehu mliečneho odchovu a v období

odstavu), dýchacieho aparátu (najčastejšie u kôz) po etape brezivosti, pôrodu a vrcholu laktácie a v priebehu zimného ustajnenia v objektoch s nevyhovujúcimi zoohygienickými podmienkami, mliečnej žľazy (v období rozvoja a vrcholu laktácie) a končatín (pri zabudnutom ošetrovaní paznechtov).

neskoré oddelenie kôz postihnutých prenosovou chorobou od ostatných zvierat stáda a nezabezpečenie dôkladného klinického a laboratórneho vyšetrenia, ktoré určí pôvodcu choroby, neprevedené čistenie a dezinfekcia maštale a zariadenia.

zabudnutie - pravidelná aplikácia prípravkov proti parazitom. Za veľmi dôležité sa považuje podávanie kokcidiostatík kozľatám v maštalných chovoch a preventívne odčervovanie kôz a kozliat pri pohybe na pastve.

nedostatočné preverenie anamnézy v pôvodnom chove a nezaistenia potrebných zdravotných skúšok v karanténe a pred zaradením do vlastného chovu, pri nákupoch plemenných zvierat (zo zahraničia), to môže viesť k zavlečeniu chorôb s dlhodobou inkubačnou dobou (artritída - encefalitída kôz, paratuberkulóza, pseudotuberkulóza a ďalšie).

nedôslednosť pri realizácii prijatých ozdravovacích programoch.

Choroby kozliat

Celkové straty kozliat sa v našich chovoch pohybujú od 6,2 do 10,9 %. Hlavný podiel na celkových stratách :

- **syndróm hypotermie a hladovania** (podiel na perinatálnych stratách 35 - 50 %, podiel na stratách do odstavu 70 - 8 %)
- kongenitálne ochorenia štítnej žľazy (0,5 %), vývojové anomálie (0,4%)
- **respiratórny a hnačkový syndróm** (10-15 %)
- **zápaly pupka a kíbov** (3 %)
- parazitózy (**kokcidióza** 12 %, moniezióza 10 %, etoparazitóza 2 %)
- nutričná svalová dystrofia (5 %)
- cerebrokortikálna nekróza (0,5 %)
- ochorenia kostí a paznechtov (2 %)
- infekčné ochorenia (**listeriόza**, pasterelόza 5-10 %)

Na základe analýzy chorobnosti kozliat je perinatálne obdobie, t.j. obdobie od narodenia do 7. dňa veku, najkritickejšim z pohľadu strát mláďat. Príčinou perinatálnej morbidita a mortality kozliat je syndróm hladovania a hypotermie, rodenia mŕtvych mláďat.

Syndróm hypotermie a hladovania ako výsledok narušenia termoregulačných mechanizmov prejavujúcich sa nepomerom medzi stratami telového tepla a jeho

produkciou u kozliat najaktuálnejšie vystupuje v období po pôrode do 5. hodiny života. Predispozične na vývoj syndrómu hypotermie a hladovania pri kozľatách v tomto období pôsobia:

- nepriaznivé vonkajšie podmienky (nízka teplota, vysoká vlhkosť);
- evaporačné straty tepla v dôsledku mokrého povrchu tela;
- nízka živá hmotnosť mláďat;
- znížená produkcia telového tepla, v dôsledku nedostatočnej pohyblivosti mláďat;
- dystokia spojená s hypoxiou vyvolávajúca poruchu termoregulácie;
- znížená starostlivosť matky o kozľatá;
- nedostatok alebo biologicky nekvalitné mledzivo.

Z týchto faktorov podieľajúcich sa na vzniku syndrómu hypotermie a hladovania sú viacpočetné vrhy, nedostatočná výživa matiek v priebehu gravidity, vysoká koncentrácia kôz po pôrode, choroby mliečnej žľazy, nízka životaschopnosť mláďat atď. Klinická diagnostika syndrómu hypotermie a hladovania sa zakladá na správaní sa kozliat a rektálnej teplote. U postihnutých mláďat sa pozoruje apatia a celková slabosť. Reflex satia je zoslabený alebo vymiznutý. Takéto jedince už vôbec neprejavujú ochotu pohybu a väčšinou ležia v rohu maštale. Sršť je zježená a dostavuje sa triaška. Úhyn nastáva v dôsledku celkovej vyčerpanosti organizmu. V prípade miernej hypotermie rektálna teplota kolíše medzi 38,8 až 37,2 °C a u mláďat s ťažkou formou hypotermie končiacou úhynom je teplota pod 36,1 °C.

Pre prevenciu syndrómu hypotermie a hladovania u kozliat má význam plnohodnotná výživa matiek v priebehu gravidity a peripartálnom období. Zabezpečenie optimálnych zoohygienických podmienok počas kotení a príjem dostatočného množstva biologicky plnohodnotného mledziva u mláďat v prvých hodinách života je nevyhnutné. Frekvencia výskytu repiratórneho a diárhoického syndrómu závisí do značnej miery od výživy matiek počas vývoja plodu, ktorá determinuje biologickú kvalitu a dostatočné množstvo mledziva resp. mlieka. Niektoré parazitárne a infekčné ochorenia vznikajú u mláďat mladých prežúvavcov na rovnakom podklade a ich súvislosť s niektorými nenákazlivými chorobami je zrejmá v stádach s nízkou úrovňou zoohygiény, výživy a ošetrovania.

Zdravotné problémy v chove kozliat

Najčastejšou príčinou úhynu kozliat v období medzi narodením a odstavom sú hnačky a dýchacie ochorenia, v poslednej dobe aj niektoré popísané ochorenia, zatiaľ s nie celkom objasneným pôvodom.

Príčiny hnačiek u kozliat:

Príčina	Vek kozliat		
	do 4. týždňoch	do odstavu 6-12 týždňov	3 - 6 mesiacov
diétne problémy	■ ■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■
kryptosporídie	■ ■ ■ ■	■ ■	■ ■
kolibaktérie	■ ■ ■	-	-
rotavíry	■ ■	■	-
yersinie	■	■ ■	■ ■
kocídie	■ ■	■ ■ ■ ■	■ ■ ■ ■ ■
giardie	■	■ ■	■ ■
nematódy	■	■	■ ■ / ■ ■ ■

Počet ■ značí sporadicky
 ■ ■ menej často
 ■ ■ ■ obvyklé ochorenie
 ■ ■ ■ ■ veľmi časté ochorenia

U ustajnených chovoch je výskyt podstatne menší než u pastevných chovoch.

K ochoreniam z diétnych príčin dochádza pri umelej výžive pri prepití, zlom riešení, zlej kvalite mliečnej zmesi, nedostatočnej hygiene napájacích zariadení, u starších zvierat pri prechode na koncentráty alebo na pastvu.

Kryptosporidióza u nás postihuje výhradne kozľatá pri umelom odchove vo veku 2 - 3 týždňov.

Morbidity, t.j. % ochorenia v stáde, je pri výskyte viac než 80%, pokiaľ sa pridružia infekcie (baktérie, kocídie). Majú veľmi ťažký priebeh a mortalita dosahuje viac než 50%. Proti chorobe neexistuje účinný prostriedok, navyše ide o chorobu prenosnú na človeka, ktorá môže mať u ľudí s porušenou imunitou alebo detí veľmi vážny priebeh. Podobne giardióza, ktorá sa vyskytuje u kozliat okolo 4 týždňa veku je zoonózou.

Nematódami sa nakazí kozľa niekedy už 2 až 3 týždne vajíčkom alebo larvami vylúčeným trusom od matky. K najvýznamnejšej nákaze dochádza po prechode na pastvu. Najznámejšou a najobvyklejšou chorobou ostávajú kocídie, preto pri prvom príznaku hnačiek, ochabovali a zníženým príjmom krmiva obvyčajne už chovateľ rutinne použije kocídiostatiká. Ten zákrok má význam len vtedy, ak ich použije plošne.

Dýchacie problémy sa vyskytujú v nevhodnom prostredí a pri nedostatočnej starostlivosti (mokrý podstielka, vysoká vlhkosť, prašnosť, vysoká koncentrácia maštalných plynov, prievan, dávajú predpoklady k vzniku zápalových dýchacích ciest,

priedušiek a pľúc, kašeľ, únavu, zrýchlené a obtiažne dýchanie, zvýšená teplota sú pravé príznaky ochorenia). Liečbu je treba ponechať na veterinára.

Choroby dospelých kôz

Celkové straty malých prežúvavcov sa pohybujú v rozpätí 4 až 11 %. Hlavný podiel na celkových stratách majú:

- poruchy energetického metabolizmu (ketóza, acidóza), (5- 13 %);
- poruchy minerálneho metabolizmu Zn, I, Se, Cu, Ca, P, Mg (5 - 10 %);
- karencie vitamínov E, A, C, B, D (2 - 6 %);
- intoxikácie organickými a anorganickými polutantami krmivom mykotoxikózy 1 - 4 %);
- urolitiáza (0,5 - 1%);
- endoparazitózy a ektoparazitózy (10-30 %);
- infekčné choroby (1 - 12%);
- mastitídy (3 - 8%);
- poruchy plodnosti - vývojové anomálie pohlavných orgánov, funkčné poruchy rozmnožovania, organizačné poruchy reprodukcie (0,7 - 30 %);
- choroby paznechtov (3-20 %).

Väčšina uvedených ochorení má u kôz multifaktoriálny charakter, čo znamená, že viaceré činitele sa podieľajú na ich výskyte. Dôležité postavenie v chorobnosti zohráva zo strany malých prežúvavcov udržanie homeostázy. Organizmus kôz dokáže eliminovať mnohé negatívne vplyvy stresorov vonkajšieho a vnútorného prostredia, ktoré môžu narušiť zdravie a welfare. Stres v súčasných podmienkach malých prežúvavcov je každý vonkajší faktor alebo podmienka, ktorá vyvolá adaptačnú reakciu u zvierťaťa. Adaptačné mechanizmy kôz sú najviac zaťažované v období kritickej biologickej fázy, čo predstavuje 10 - 30 dní pred pôrodom, peri a postpartálne obdobie. V tomto období sú na organizmus matky najvyššie nároky zo strany posledného štádia gravidity, samotného pôrodu a nástupu laktácie. Vyčerpanosť adaptačných reakcií sa premieňa v náraste chorobnosti, výskyte kvality a produkcie (produkcia mlieka, mäsa, intenzita rastu), reprodukčnej výkonnosti alebo v základných procesoch, ktoré sú potrebné pre udržanie homeostatických mechanizmov. Dôležité postavenie v adaptačných mechanizmoch zohráva genetická predispozícia, ktorá je výsledkom genetickej selekcie kôz na vysokú úžitkovosť.

Stručný popis niektorých dôležitých chorôb kôz

Infekčné choroby

Mušec

Príznaky: vírusové ochorenie, prejavuje sa vo forme pľuzgierikov na pyskoch, nose, viečkach, chvoste, vemene. Zvieratá neprijímajú krmivo a chudnú.

Terapia: choré zvieratá oddeliť od zdravých, framykoin spray, panteprol spray, 5 % roztok modrej skalice. Počas choroby dezinfekcia ovčína, zariadenia, odevov a obuvi.

Slintačka a krívačka (SLAK)

Príznaky: prudko prebiehajúce vírusové ochorenia. Charakteristické pľuzgiere na sliznici dutiny ústnej, vysoká teplota 41 - 42 °C, zmeny na paznechtach, druhotná infekcia hnisavé zápal paznechtovej škáry, podobá sa nákazlivej hnilobe paznechtov. Inkubačná doba 2 - 6 dní.

Terapia: je podľa pokynov veterinárnej správy. Hyperimúnnym protislintačkovým sérom, zdravé zvieratá preventívne očkovať vakcínou. Choroba je prenosná na človeka.

Adenomatóza pľúc

Príznaky: kašeľ, vodnatý výtok z nosa a zápal spojiviek. Ochorenie s dlhou inkubačnou dobou, charakteristickými príznakmi chronického zápalu pľúc, končiace vychudnutím až uhynutím.

Terapia: podľa pokynov veterinárneho lekára. Liečba nie je úspešná.

Q-horúčka

Príznaky: priebeh bez príznakov, u nakazených kôz sa objavuje horúčka trvajúca 7-14 dní, mliekom sa prenáša na kozľatá, nízka životaschopnosť mláďat, krátko po narodení hynú, pneumónie, zápal kĺbov, mastitídy, zápal spojiviek.

Terapia: širokospektrálne antibiotiká, preventívna vakcinácia. Choroba je prenosná na človeka.

Chlamidióza

Príznaky: u gravidných zvierat vyvoláva potraty, predčasné pôrody, rodenie málo životaschopných mláďat, krátko po pôrode hynú, nie sú zjavné príznaky ochorenia. Pôvod je medzi vírusmi skupiny psitakóz.

Terapia: podľa pokynov veterinárneho lekára, preventívna vakcinácia v ohrozených chovoch.

Tuberkulóza

Príznaky: neprejavuje sa badateľnými príznakmi, má dlhodobý priebeh, neskôr zvieratá zdĺhavo kašľú, chudnú, namáhavé dýchanie, hnačky. Zvieratá sa infikujú od hovädzieho dobytká.

Terapia: podľa pokynov veterinárneho lekára, preventívne vykonávanie tuberkulínových skúšok.

Brucelóza (nákazlivý potrat)

Príznaky: prejavuje sa potratmi, spôsobuje chronické zápaly semenníkov, choroba sa šíri z chorého zvieratá infikovaným krmivom, pitnou vodou.

Terapia: Podľa pokynov veterinárneho lekára. Kozy, ktoré potratili premiestnime do iného ustajňovacieho priestoru, aspoň do iného koterca. Potratený plod aj s obalmi spálime a dôkladne vydezinfikujeme kozliareň.

Salmonelóza

Príznaky: zo začiatku sa prejavuje triaškou, nechufou do žrania, potratmi a u gravidných kôz, u mláďat sa objavujú vysoké teploty, krvavé hnačky končiace úhynom.

Terapia: možnosť použitia antibiotík a preventívne vakcinovať chovy.

Infekčná mastitída

Príznaky: zápal vemena spôsobený zárodkami. *Stafylococcus aureus* a inými baktériami, prejavuje sa zhoršeným zdravotným stavom, nechufou do žrania, vysokou teplotou, krívaním, mláďaťu sa nechce dať cicať, vemeno je tvrdé, horúce a napäté. Vydojený sekrét je serózne žltý, vločkovitý, neskôr krvavý a kašovitý. Na vemene sa objavujú modrofialové škvrny, teplota tela klesá, citlivosť vemena sa stráca, podľa lieha nekroze, je studené cestovitej konzistencie. Chorá koza hynie za 2 - 5 dní. Pri chronickom priebehu zostávajú indurácie, atrofie abscesy, ktoré vylučujú kozu z plemenitby.

Terapia: Širokospektrálne antibiotiká, postihnutá polovica vemena sa podviaže, chirurgicky ošetrí, resekuje a rana sa ošetruje sulfonamidmi a penicilínom. Choré zviera izolovať, maštaľ, pracovné náradie, odev, obuv dôkladne dezinfikovať a dodržiavať čistotu rúk.

Pasteurelóza

Príznaky: kozľatá, zriedkavo kozy majú vysokú teplotu, katarálny zápal očných spojiviek, hnilobným výtokom z nozdier, nechutenstvom, ťažko dýchajú, kašľú, poľhujú o niekoľko dní hynú. Pri chronickej forme kašľú a rýchlo chudnú, objavujú sa opuchy pod bruchom a hnačky. Pitvou sa zistia pokročilé zmeny na pľúcach.

Terapia: antibiotiká, sulfonamidové prípravky, hyperimunné sérum, preventívne použiť vakcíny.

Listerióza

Príznaky: malátnosť, zápal očných spojiviek a rohovky, môže mať za následok oslepnutie, zmena chôdze, neprirodzené držanie hlavy, strata orientácie. Neskoršie sa objavujú krče, obrna a celkové ochrnutie až úhyn. Po infekcii gravidné zvieratá potratia. Patologické zmeny na mozgu a mieche. Diagnóza sa určuje bakteriologicky. Spôsobuje ju mikrób *Listeria monocytogenes*. Zvieratá sa najčastejšie infikujú znečisteným krmivom, silážou.

Terapia: chirurgické ošetrenie postihnutých miest, použitie širokospektrálnych antibiotík, Preventívne najmenej 2x do roka ošetriť paznechty. V ohrozených chovoch vykonať vakcináciu.

Nákazlivé krívanie

Príznaky: krívanie, zvieratá sa málo pohybujú, menej sa pasú, chudnú a môžu uhynúť. Ochorenie je vyvolané anaerobnými zárodkami, šíri sa pod rohovinou paznechtu, spôsobí oddelenie rohových stien od paznechtovej škáry. Prejavuje sa u zvierat držaných v nehygienických podmienkach.

Terapia: Chirurgické ošetrovanie postihnutých miest, použitie širokospektrálnych antibiotík. Preventívne najmenej 2x do roka ošetriť paznechty. V ohrozených chovoch vykonať vakcináciu.

Neinfekčné ochorenia

Akútne zdutie

Príznaky: sú veľmi zriedkavé. Objem brucha sa rýchle zväčšuje, slabínové jamky na ľavej strane sa vyrovnávajú a nadvihnú. S pribúdaním objemu bachora sa zväčšujú ťažkosti pri dýchaní. Dych sa skrakuje, zrýchľuje a viditeľné sliznice a i okolitá koža zmodrejú. Pri tvorbe viac plynov sa zvieratá môžu aj zadusiť.

Terapia: Pri hromadnom združí sa odstránenie plynov urýchli zahnaním stáda do potoka, alebo sa zvieratám polieva ľavá strana brucha studenou vodou, odchod plynov sa uľahčí masážou brucha. V ťažších prípadoch používame pažerákovú rúru. Ak nepomôže vpichujeme do bachora trokár, ktorý vpichujeme do ľavej strany slabiny, v polovičnej vzdialenosti medzi posledným rebrom a hrboľom panvovej kosti, v mieste najväčšieho vydutia. Trokár smeruje k hrudnej kosti. Odchod plynov regulujeme pridržením prsta na rúrke, aby nenastal kolaps. Ranu treba ošetriť.

Atónia bachora

Príznaky: Zvieratá sú malátne, neprežúvajú, nežerú, majú zrýchlený a sťažený dych. Terapia: spočíva v podpore činnosti žalúdka masážami z ľavej strany brucha, liečivami na povzbudenie sfahov žalúdka a diétou.

Ketóza (acetonémia)

Príznaky: Prejavuje sa pri nedostatočnom kŕmení bielkovinami, glycidmi a pri hladovaní poklesne hladina cukru v krvi a nahromadí sa v nej acetón, čo má za následok nervové poruchy, kŕče, bezvedomie a uhynutie. Vyskytuje sa najmä v zime a pri zmene krmiva. Koza je apatická, má neistú chôdzu, líha si a stráca vedomie. Vydychovaný vzduch a vylučovaný moč páchne po acetóne.

Terapia: injekciami sterilného roztoku glukózy, nálevmi melasy s vodou. Pri výskyte prvého prípadu ochorenia v stáde zmeniť kŕmenie a zvýšiť dávky bielkovín a glycidov.

Krivica (rachitis)

Príčinou je nedostatok vápnika, fosforu a vitamínu D v tele. Zvieratá ochorejú pri nedostatku snečných lúčov a pohybu.

Príznaky: Prejavuje sa mäkkosťou a poddajnosťou kostí, spôsobené oneskoreným tvrdnutím kostného tkaniva. Krivením dlhých kostí, opuchnutím kĺbov – na

pohmat sú bolestivé. Zriedkavejšie sa kriví chrbtica a opuchne čelusť. Zvieratá sa málo pohybujú, ležia, ťažko chodia, niekedy olizujú omietku, pijú močovku, požírajú vlnu a sršť.

Terapia: spočíva v podávaní vitamínu D v injekciách, rybieho tuku, v pasení a úprave kŕmnej dávky.

Pomalé vírusové ochorenia a ochorenia spôsobené infekčnými priónmi

Klusavka kôz (scrapie)

Ochorenie patrí do skupiny tzv. špongioformných encefalopatií. Chronické degeneratívne ochorenie CNS s dlhšou inkubačnou dobou.

Príznaky: Pôvodcom sú infekčné prióny, ktoré sa sústreďujú v nervových bunkách, spôsobujú vakuolizáciu mozgu (podobné ochorenie je u BSE u hovädzieho dobytká). Po inkubačnej dobe, ktorá trvá 180 - 190 dní sa klinické prejavy objavujú veľmi pomaly. Zvieratá sú nekludné, vzrušené, ťakajú sa bežných pohybov, rýchle pohyby jazykom a pyskami. Objavuje sa klusavá chôdza, paralýza zadných končatín, strata hmotnosti až úhyn. K prenosu dochádza priamym kontaktom.

Terapia: Diagnóza sa opiera o klinické príznaky ochorenia a histologické vyšetrenie mozgu a rohovky. Efektívne terapia a imunizácia doteraz neboli vyvinuté.

Maedi – Visna

Patrí k pomalým vírusovým ochoreniam kôz. Je to progresívna pneumónia a postihuje i CNS. Vyskytuje sa u kôz starších ako 2 roky. Spôsobuje vážne ekonomické straty. Inkubačná doba môže byť až 5 rokov.

Príznaky: U postihnutých pozorujeme sťažené dýchanie, kašeľ, stratu na farbe rúna a na váhe. Pri pitve zisťujeme zväčšené a veľmi ťažké pľúca, oproti normálnym (2 - 4-krát). Zmeny na kĺboch predných a zadných končatín, opuchy, strata svaloviny, strnulé státie, strata chuti do žrania. Infekcia sa šíri kontaktom.

Terapia: efektívna terapia a imunizácia doteraz nebola vyvinutá. Postihnuté zvieratá sú utratené.

CAEV

Je vírusové ochorenie, ktoré v posledných rokoch zaplavilo stáda kôz. Jeho dosah na ekonomiku chovu je značný, predovšetkým z hľadiska dlhodobého pôsobenia. Má devastujúci účinok. Klinické prejavy ochorenia nútia chovateľa vyradiť z chovu každoročne kozy na 1 a 2 laktácie, teda zvieratá, ktoré ani zďaleka nedosiahli svoju maximálnu produkciu, sú nerentabilné. Ochorenie nepriaznivo ovplyvňuje produkčné ukazovatele chovu. Práve, ktoré sa zaoberali uvedeným problémom na vedeckej úrovni sú zriedkavé a interpretácia ich výsledkov je rozporná, faktory spôsobujúce pokles mliekovej produkcie kôz môžu byť rôznorodé a mnohopočetné a nie je jednoduché rozhodnúť, či negatívne výsledky spôsobuje výlučne a len CAEV. Napriek tomu sa odhaduje, že koza na 1. laktácii, ktorá má výrazné klinické prejavy artritídy, vyprodukuje v priemere len 2/3 svojej potenciálnej mliekovej produkcie.

Vo Francúzsku sa v kozích stádach sleduje už niekoľko rokov. Odhaduje sa, že vírus CAEV sa so svojimi rôznorodými príznakmi pohybuje v 80 - 90 % stád. Počet nakazených zvierat je rôznorodý, často dosahuje až 80 % dospelých jedincov. Existujú stáda, ktoré napriek veľkému počtu séropozitívnych zvierat, klinické príznaky majú nepatrné. Vzhľadom na závažnosť situácie vypracovali vo Francúzsku pod vedením MP „Program národného boja proti CAEV“, ktorý je určený chovateľom a poradenským pracovníkom v chovoch kôz. Jeho cieľom je informovať o existencii, klinických prejavoch, charakteristikách a spôsobe prenosu ochorenia a predovšetkým o možnostiach prevencie. Ide o prevenciu na viacerých úrovniach:

- prevencia kontaminácie kozľat (oddelenie kozľat od nakazených matiek okamžite po pôrode, s cieľom zabrániť ich olizovaniu matkami)

- podávanie termizovaného kolostra, t.j. kolostra zahrievaného na 56 °C, neskôr kravského mlieka.

Parazitárne choroby

Fasciolóza (motoličnatosť pečene)

Ochorenie spôsobujú rôzne druhy motolíc (motolica = fasciola). Vývoj ochorenia je cez medzihostiteľa (cez slimáka – vodniaka). Vajíčka motolice sa trusom hostiteľa dostávajú do voľnej prírody, tu sa za priaznivých podmienok vyvíjajú. Larva opúšťa vajíčko a vylieza do vody. Po stretnutí s medzihostiteľom sa zavrtava do jeho tela, v ktorom sa premieňa na sporocystu, rédiu a cercáriu. Cercárie po opustení tela medzihostiteľa plávajú vo vode a prichytávajú sa na pevných predmetoch. Po zachytení vytvoria okolo seba ochranný obal. Takto vytvorené encystované cercárie sú schopné invázie. Sú veľmi odolné voči vysychaniu a znášajú aj teploty okolo bodu mrazu. Koza sa infikuje trávou, senom uvoľnia sa metacercárie, ktoré sa cez črevnú stenu a brušnú dutinu dostanú do pečene a z nej do žľčovodov, kde za 2 - 4 mesiace dospejú.

Príznaky: pri hromadnej invázii veľkého počtu motolíc, akútny zápal pečene, mierne zvýšenie telesnej teploty, malátnosť, telesná slabosť. Pri silnejšej invázii bledosť, málokrvnosť slizníc, infiltrácia spojiviek, očných mihalnic, tvorenie sa opuchov, spomalenie rastu vlny, až vypadávanie. Príznaky sa prejavujú na konci jesene a začiatku zimy. Pri zhoršenej výžive zvieratá hynú.

Terapia: lieky na odčervenie. Najvhodnejšie liečenie je na začiatku zimy, opakovať na jar 3 týždne až 14 dní pred začiatkom pasenia.

Strongylózy dýchacieho aparátu (plúcna červivosť)

Príznaky: dostávajú sa najprv u kozliat, mladých kôz, u kôz v zlom výživnom stave a u oslabených následkom iných parazitárnych ochorení. Objavujú sa spravidla koncom jari, začiatkom leta. Ochorenie začína väčšinou kašľom, prejavuje sa chudnutím až úhynom.

Terapia: podľa pokynov veterinárneho lekára. Prevencia v odčervovaní a poprášovaní pasienkov modrou skalicou.

Strongyliózy tráviaceho aparátu

Červivosť slezu a čriev spôsobuje viac druhov nematódov. Sú rozlične veľké od niekoľkých mm do viac cm. Nematódy, ktoré cudzopasia v sleze a v črevách oviec sa vyvíjajú priamo u medzihostiteľa. Kozy sa nakazia skôr na vlhkých pasienkoch, kde je priaznivé prostredie pre vývoj lariev. Medzi najškodlivejšie slezové a črevné parazity patrí *Haemonchus contortus*.

Príznaky: málokrvnosť, prejavujúca sa bledosťou spojiviek a sliznice dutiny ústnej. Zhoršenie kondície, telesná slabosť, rýchla únava, vyčerpanosť až úhyn. Pri črevných poruchách hnačky, výkaly premiešané krvou, nechutou do žrania, chudnutím, telesnou slabosťou, polihovaním, vyčerpanosťou, stratou lesku a lámaním sa vlny, vysilením a kachexiou.

Terapia: Podmienkou pri liečbe je riadna výživa, lieky proti črevným parazitom. Preventívne odčervovanie vhodnými prípravkami, ozdravovanie pasienkov.

Svrab

Je ochorenie vyvolané svrabovými roztočmi - svrabovcami. U kôz cudzopasia svrabovce rodu *psoroptes*, *Acarus* a *Chorioptes* a podľa toho poznáme psoroptový svrab, akarový a chorioptový svrab.

Príznaky: Roztoče mechanickým poškodením kože a chemickým účinkom vylučovaného sekrétu vyvolávajú zápalové zmeny, sčervenanie kože, prevlnutie, tvorenie sa pupencov a pluzgierikov, z ktorých po prasknutí vyteká tekutina, ktorá zasychá v chrasty. Pod chrasty prechádzajú vývojové štádiá a dospelé svrabové roztoče. Ďalším príznakom je svrbenie, kozy sa hryzú a otierajú. Pri psoroptovom svrabe vypadáva následkom zmien na koži vlna. Najčastejšie sa vyskytuje na miestach, kde je dlhá a hustá vlna (chrbát, kohútik, kríže a krk), ďalej sa šíri po celom tele, čo vyvoláva chudnutie a stratu telesných síl. Pri akarovom svrabe sú postihnuté najmä miesta pokryté krátkou vlnou (hlava, ojedinelo spodné časti končatín). Akarový svrab je prenosný na človeka. Pri chorioptovom svrabe je ochorenie lokalizované na spodnej časti nôh, najmä na sponkách. Roztoč sa živí odlupujúcimi sa šupinami kože. Spôsobuje podráždenie, zápaly, vytvárajú sa šupiny a chrasty.

Terapia: Najčastejšie sa používajú kontaktné jedy, masti obsahujúce kontaktný jed. Preventívne protisvrabové kúpele.

Kokcidióza

Príznaky: Invázia prebieha bez nápadnejšej poruchy zdravotného stavu a klinických príznakov. Vnímavejšie sú jahňatá oslabené nedostatočnou výživou, prechladnutím a namáhavšími pochodmi. U jahniat môže vyvolať nechut do žrania, hnačky, chudnutie, málokrvnosť, telesnú slabosť až uhytnutie.

Terapia: antibiotiká podľa pokynov veterinárneho lekára, preventívne udržiavanie čistoty, dezinfekcia účinnými prostriedkami (lúh sodný), oddelenie chorých zvierat od zdravých.

Otravy

Mykotoxikóza. Vzhľadom ku charakteru krmnej dávky býva toto ochorenie menej časté, než u prežúvavcov. Jeho výskyt je zaznamenaný vo všetkých chovoch v dôsledku narušenia kvality dlho skladovaných krmív. Ochorenie je spôsobené prijímaním krmív napadnutých toxickými látkami plesňami (napr. rodu *Aspergillus*, *Stachybotrys*). Rozvoju plesní napomáha aj nadmerná vlhkosť, zvýšená teplota a nedostatočné vetranie skladovacích priestorov. Klinické príznaky sa prejavujú nechutenstvom, sťaženým dýchaním a hnačkami.

Otrava meďou. Vyskytuje sa u mladých chovaných zvierat v období vysokého príjmu jadrových krmív so zvýšeným podielom minerálnych doplnkov. Dlhodobý príjem medi vedie k nahromadeniu v organizme (pečeň a obličky). Pri otrave meďou vyskytujú sa hnačky a hnedo sfarbený moč.

Liečba: Prípravky obsahujúce síru a molybdén, vysoko účinné je podávanie prípravkov s obsahom zinku.

Otrava dusičnanmi. Otrava je vyvolaná toxickým účinkom v bachore redukciou vzniknutých dusičnanov na krvné farbivo hemoglobín. Vzniknutý methemoglobín nie je schopný prenášať kyslík do jednotlivých tkanív organizmu. K otrave dochádza za 4 - 6 hodín po použití krmiva s vysokým obsahom dusičnanov. Pokiaľ nie je včas zahájená liečba, nastáva úhyn. Vhodná je aplikácia 1% roztoku metylénovej modrej, intravenózna aplikácia.

Podakovanie

Práca bola podporená projektom APW-0458-10.

Extrémizmus a vyučovanie dejepisu na Slovensku – príspevok k jednej diskusii

Barnabás Vajda

V čom je problém? Základný problém vidím v tom, že niektorí vidia priamu a automatickú súvislosť medzi zosilňujúcim sa politickým extrémizmom na Slovensku a vyučovaním dejepisu na našich školách.

Začnem svoju úvahu otázkou, či vôbec nejaká súvislosť medzi verejnými prejavmi politického extrémizmu a školským vyučovaním dejepisu vôbec existuje. Na túto otázku nie je v mojich silách, aby som dal jasnú odpoveď. Jednoducho neviem. Nevie, lebo nemám na to empirické dôkazy alebo ich mám smiešne málo. Pravda, je možné dokladovať, že určitá časť slovenského elektorátu volila buď osobnosti, alebo strany, ktoré sú považované za extrémistické. Ale na to, či zosilňujúci sa politický extrémizmus a vyučovanie dejepisu súvisia, a keď áno, tak konkrétne ako, na to jednoducho nepoznám empirické dáta.

Už samotný pojem „extrémizmus“ je problematický. Nemám na mysli teraz to, že pojem extrémizmus je veľmi ťažké presne vedecky zdefinovať. Nemám na mysli ani to, že extrémizmus má viac foriem, o ktorých takmer nikdy nepočujeme, napr. okrem politického extrémizmu existuje ekologický alebo environmentálny, hospodársky, sexuálny extrémizmus atď. Okrem toho podľa mojich skúseností anglojazyčná žurnalistika používa pojem „násilného náboženského extrémizmu“ (violent religious extremism) oveľa častejšie, ako politický extrémizmus a slovenská tlač tieto pojmy preberá bez kontroly. Napr. „Iracká armáda bojuje pri hraniciach so Sýriou proti extrémistom“. (Aktuality.sk, 11.11.2017)

Čo sa týka slovenských pomerov, tu vidíme, že Špeciálna prokuratúra z času na čas sa odvoláva na „prudký nárast extrémizmu na Slovensku“. (Aktuality.sk, 08.10.2017.) Pritom vo väčšine prípadov Špeciálna prokuratúra konkrétne konštatuje, že: „Dominuje problematika trestných činov pravicového extrémizmu, neofašizmu, ako aj rad nenávistných trestných činov proti príslušníkom rómskej či židovskej komunity.“ Napriek tomu určitá časť slovenskej žurnalistiky používa pojem úplne odlišným spôsobom na úplne odlišné spoločenské problémy. Áno, je pravdou, že v parlamentných voľbách v roku 2016 sa do Národnej rady Slovenskej republiky dostala aj Ľudová strana Naše Slovensko, tj. strana, ktorú je možné považovať za extrémistickú – ktorá však bola legitímne zvolená občanmi Slovenskej republiky počas legitímnych volieb. V tomto, podľa mojej mienky neodbornom duchu sú interpretované, naschvál v pejoratívnej konotácii, ako „prejavy extrémizmu“, aj také spoločenské prejavy, ako napr. národno-konzervatívne tendencie alebo protestné hnutie proti liberálnym elitám atď. Aby som uviedol aj skutočne historický príklad, uvediem, že určitá časť slovenskej tlače hovorí takmer vždy o „pochodovaní extrémistov v Budapešti“, keď je témou Trianon, a to bez ohľadu na to, čo je konkrétne cieľom zhromaždenia.

Napriek horeuvedným termionolgickým nejasnostiam vychádzajme z predpokladu, že súvislosť medzi politickým extrémizmom na Slovensku a vyučovaním dejepisu existuje. V tom prípade ale kde, v akých konkrétnych prejavoch školského života sme schopní zachytávať špecifické formy, prejavy a podrobnosti prepojitosti medzi prejavmi extrémizmu a školského vyučovania dejepisu? V čom presne teda spočíva súvislosť?

Bez toho, že by sme sa ponorili do takmer nekonečnej hĺbky skúmania zložitosti historického vedomia človeka, vyzdvihnime iba jednu, síce fundamentálnu otázku, ktorá je mimoriadne relevantná z pohľadu našej témy, a to: Kde a ako sa vytvára historické vedomie? Škola a školské prostredie je určite jedna z viacerých faktorov, ktoré môžu (ale nemusia) vplývať na historické vedomie žiakov. Popri škole nespíame zabudnúť na rodinu, rodičov žiakov, ani na prirodzené sociálne prostredie rovesníkov, ani na silné mediálne prostredie, v ktorom žiaci žijú (my všetci žijeme), ani na online sociálne siete, ktoré sú v poslednom čase oveľa viac vplyvnejšie, atraktívnejšie a slobodnejšie, ako formalizovaná škola. Medzi odborníkmi sú rozpory, aký je (aký môže byť) aktuálny percentuálny podiel jedného či druhého horeuvedeného faktoru (opäť, na Slovensku sú to iba odhady bez empirického zázemia) – avšak o tom, že škola je jedna z miest, kde sa môže vytvárať a formulovať historické vedomie žiakov a mladých ľudí, nikto nemôže pochybovať.

Bežne počujeme argument, že „mladí vedia málo o histórii“. Ak si zoberieme historické vedomosti, je pravda, že je potrebné, aby sme vedeli niečo o histórii, aby sme mali relevantné vedomosti o historických udalostiach, osobnostiach, javoch a pod. Čo však znamená to, že žiaci vedia „málo“ z histórie? Nikto nevie „všetko“ a posúdenie toho, čo je „dostatočné“ alebo „postačujúce“, je tiež problematické. Okrem toho koncept, že vedieť „veľa“ (alebo „vedieť všetko“) garantuje dokonalé a morálne správne poznanie – je mylný koncept.

V žiadnom prípade nechcem odbyť zodpovednosť škôl a konkrétne učiteľov dejepisu. Naopak: ako dôsledný kritik nášho učiteľského cechu, neustále sa snažím zamýšľať nad tým, kde je problém. Ktorá časť školy zlyháva: Škola ako sociálne prostredie? Pedagógovia, jednotlivci alebo kolektívne? Je dôvodom problémov nízka pedagogická kultúra a naša kolektívna metodická zaostalosť? Je dôvodom problémov to, že na Slovensku takmer vôbec nepoznáme iné učebné pomôcky vo vyučovaní dejepisu ako „oficiálnu“ učebnicu, pričom dôkladne rozpracovávaná rukoväť učiteľa a pracovné zošity z dejepisu úplne absentujú v našom systéme?

Prepojitosť extrémizmu s nedostačujúcim vyučovaním dejepisu pre niektorých historikov je lákavou možnosťou pre verejnú kritiku učiteľov. So slovami jedného maďarského kolegu: „Kotleba je zlyhaním vyučovania dejepisu na Slovensku.“ V tomto smere asi najsignifikantnejším prejavom posledného obdobia bol 15. Zjazd Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, 11.-13. mája 2016 v Skalici. (Suballová, L.: Aktuality.sk, 12.05.2016.) Na tomto zjazde účastníci prijali výzvu, ktorá „upozorňuje na to, že mladá generácia podlieha vplyvu rôznych extrémistických a xenofóbnych ideológií“. (Balážová, Daniela: Historici: Učebnice nesmú byť ako tovar. Pravda, 11.05.2016.) „Situácia je alarmujúca“, upozornili kolegovia historici a zároveň žiadali ministerstvo, aby zvýšilo počet hodín dejepisu na školách. (Balážová, Daniela: Historici: Učebnice nesmú byť ako tovar. Pravda, 11.05.2016.)

A to sa aj stalo. Od 1. septembra 2017 sa v deviatom ročníku základnej školy zvýšila hodinová dotácia dejepisu z dvoch hodín na tri; a je charakteristické, že Štátny pedagogický ústav zdôvodnil túto zmenu ako významný krok „v boji proti extrémizmu“. V čom sa ale naši kolegovia historici mýlia je to, že samotné zvyšovanie počtu hodín dejepisu vôbec nie je východiskom. Pravda, okrem hodinovej dotácie zjazd historikov žiadal aj prehodnotenie systému celého vzdelávania, ako aj zmeny v procese schvaľovania učebníc. Ale aj tak sa mýlia podľa mňa v tom, že vidia priamu a automatickú súvislosť medzi zosilňujúcim sa politickým extrémizmom na Slovensku a vyučovaním dejepisu. Je typické, ako slová výzvy 15. Zjazdu Slovenskej historickej spoločnosti niektoré slovenské média interpretovali: „Ak sa s tým niečo nerobí a žiaci sa budú učiť z týchto kníh, tak vyrastie generácia neonacistov.“ (Balážová, Daniela: Historici: Učebnice nesmú byť ako tovar. Pravda, 11.05.2016.)

Argument, že dejepisári majú nízku hodinovú dotáciu na základných školách, je pravdivý. Aj ja považujem tzv. jednohodinovky za chybné rozhodnutie. Opäť treba však upozorniť na to, že vidieť priamu súvislosť medzi časovou dotáciou a kvalitou vyučovania dejepisu je mylná predstava. Môžeme mať aj päť hodín dejepisu týždenne, keď však neopustíme úplne zastaralé formy čisto výkladového spôsobu vyučovania dejepisu, ktoré sa zakladajú na mechanickom memorovaní, nedosiahneme zlepšenie kvality vyučovania dejepisu.

Oproti tým, ktorí vidia automatickú súvislosť medzi zosilňujúcim sa politickým extrémizmom na Slovensku a vyučovaním dejepisu na našich školách, ja túto priamu súvislosť nevidím, ba čo viac, ja osobne takúto priamu súvislosť odmietam. Síce nepopieram možnosť existencie nejakej súvislosti medzi týmito javmi, ale základný problém vidím v našej nevyspelej metodologickej kultúre vyučovania dejepisu. Je možné, že problém spočíva v obsahu vyučovania dejepisu, tj. buď v obsahu učebníc, buď v obsahu učiteľskej praxe, alebo v oboch.

Domnievam sa, je najrelevantnejším problémom v tejto súvislosti je totálne podcenenie didaktickej a metodologickej pripravenosti pedagógov. Konkrétne mám na mysli úplne zastaralé metodické postupy. Ešte konkrétnejšie, za najväčší problém považujem metódu učiteľského výkladu, ktorá je úplne bežnou a panujúcou metódou medzi učiteľmi dejepisu na Slovensku (veľká časť výnimkám). Metóda učiteľského výkladu, ktorá je zaužívaným spôsobom vyučovania dejepisu, nie je spôsobilá ani na „šírenie vedomostí“, a toľž nie na erudíciu historických spôsobilostí. Domnievam sa, že môžeme byť svedkami paradoxného javu, že žiaci prejavia „slabý záujem“ o školské dejiny hlavne kvôli zastaralým spôsobom vyučovania dejepisu, ako aj kvôli nekvalitným slovenským učebniciam dejepisu, ktoré do dnešného dňa sprostredkujú iba jedinú, tj. štátom centrálnu určenú naratívnu o dejinách.

Čo keď príčinou alternatívnych dejín je to, že žiaci nedostanú odpovede na svoje otázky? Čo keď siahajú po alternatívnych dejinách hlavne preto, lebo niektoré témy sú tabuizované, tj. nie sú súčasťou politicky korektného diskurzu o niektorých historických udalostiach? Nie je možné, že žiaci jednoducho majú plné zuby nudného porozprávania dejín monologickým spôsobom – metódou, ktorá sa eufemisticky nazýva „učiteľský výklad“?

Ďalšia časť argumentácie tých, ktorí vidia priamu súvislosť medzi extrémizmom a vyučovaním dejepisu je, že „máme zlé učebnice“. Musíme zdôrazniť, že Sloven-

sko je krajina, kde produkcia a vydanie školských učebníc dejepisu je dôkladne centralizované. To znamená, že na Slovensku tak dnes, ako aj v Československu pred rokom 1989, vydať sa môže len to, čo štát povoľuje. Všetky učebnice musia byť štátom povolené a sponzorované učebnice. Patria sem aj tie učebnice, ktoré sú – ako niektorí na to zrazu prišli – nedobré, lebo vraj pestujú extrémistické názory.

Domievam sa, že zástancovia názoru, že „žiaci vedia málo“, majú na mysli to, že niektorí žiaci nevedia „čo by mali vedieť“ alebo, že „vedia niečo iné, než čo my považujeme za správne“. Obidve alternatívy sú nesprávne. Čo je to za školu, kde sa nenaučíme, „čo by sme mali vedieť“ alebo v horšom prípade sa naučíme, „čo by sme nemali vedieť“? Predsa na Slovensku učia pedagógovia, ktorí majú štátne povolenie, aby učili dejepis, zároveň žiaci sa to všetko naučili resp. nenaučili zo školských učebníc, ktoré dostali certifikát od ústredných školských riadiacich orgánov Slovenska, že sa z nich dá niečo naučiť. V takomto prípade, keď „mladí vedia málo o histórii“, môžeme hovoriť nie o zlyhaní školy alebo učiteľov, ale o zlyhaní celého slovenského školského systému, vrátane prípravy budúcich učiteľov až po vydávanie školských učebníc.

A je tu i ďalší faktor na uváženie. História je veda, ktorá sa žije voľnou debatou. Historická veda je diskurzívnou vedou a konfrontácia názorov je ab ovo jej dôležitou súčasťou. Ak vychádzame z mylnej tézy, že sa žiaci majú naučiť „jedinú pravdivú históriu“, tak popierame jednu veľmi dôležitú súčasť našej vedy. Žijeme v krajine, kde sme mali raz pána ministra školstva, ktorý vyhlásil, že on si nevie predstaviť také vyučovanie dejepisu, ktoré sa zakladá na rôznorodosti názorov. Opak je pravdou: ani história ako veda, ani školský dejepis nemôžu existovať bez rôznorodosti názorov a voľnej – samozrejme podkladanej a civilizovanej – debaty. Ak niekto si myslí, že by sme mali mať učebnice dejepisu, z ktorých sa žiaci majú naučiť tú „pravdivú a správnu históriu“, tak to je opäť mylná predstava.

V tejto súvislosti vidím problém v tom, že naše učebnice sú príliš jednofarebné, a keď je záujem mladých ľudí o históriu slabý, tak je to dané tým, že z našich učebníc majú možnosť spoznať iba jednu jedinou pravdu, tj. vždy aktuálnu pravdu, vždy štátom danú pravdu, centralizovanú pravdu. Táto pravda v súčasnosti je národná pravda, ale kedysi bola pravdou socialistického typu človeka, predtým pravdou československou, atď., ale nikdy nebola diskurzívnou pravdou, pravdou, ktorá bola vyvedená z rôznych pohľadov na udalosti, historickou pravdou vyvedenou pomocou dôležitých historických spôsobilostí, ktoré napomáhali žiakom k tomu, aby sa oni sami naučili narábať s rôznymi, dokonca aj protirečivými názormi na tú istú udalosť.

Zdá sa, že niektoré vedecké výskumy, ako aj politológovia vidia koreň problému jasnejšie, než historici.

Jediný hlbší výskum o extrémizme, ktorý ja osobne poznám, pochádza z dielne Inštitútu pre verejné otázky (IVO) z roku 2017. (Velšic, Marián: Mladí ľudia a riziká extrémizmu. Výskumná štúdia. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2017.) Jeho autor, Marián Velšic v súvislosti s príčinami extrémizmu na Slovensku okrem iného konštatuje, že v skutočnosť ide o mixtúru veľmi rôznych komponentov: od politickej profilácie radikálneho nacionalizmu, cez rasové predsudky slovenskej spoločnosti a mytologizáciu historického vedomia až po xenofóbiu. Autor

zdôrazňuje, že „problém politického extrémizmu treba posudzovať v širšom historickom a spoločenskom kontexte. V každej krajine [V4 – pozn. BV] totiž existujú v súčasnosti rozmanité faktory, ktoré vytvárajú podhubie pre prejavy extrémizmu vo verejnom a politickom živote.“ (Velšic, Marián: Mladí ľudia a riziká extrémizmu. Výskumná štúdia. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2017, str. 4.)

Vo svojej vynikajúcej hĺbkovej štúdii Marián Velšic vidí multikauzalitu problému, tj. to, že extrémizmus vôbec nie je problémom školy, ale jeho hlavné príčiny sa skrývajú vo vážnom demokratickom deficite aktuálneho politického života na Slovensku. „Je to [extrémizmus] vážna výzva pre demokratických politikov [...] Ich úlohou má byť nielen aktívny odpor voči prejavom intolerancie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu, všetkému čo vytvára podhubie pre extrémistckú politiku, ale aj poctivé demokratické vládnutie, boj proti korupcii, zvyšovanie dôveryhodnosti demokratických inštitúcií, napomáhanie tomu, aby ľudia nemali pocit odtrhnutosti od spoločenského diania...“ (Velšic, Marián: Mladí ľudia a riziká extrémizmu. Výskumná štúdia. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2017, str. 5.) Tieto slová po vražde Jána Kuciaka a jeho snúbenice znejú priam varovne.

Nie je náhodné, že ani politológ Juraj Marušiak, keď sa pýtali na jeho názor o extrémizme, nespomenie ako príčinu ani školu, a tobôž nie vyučovanie dejepisu. Z jeho slov vyplýva, že vyučovanie dejepisu s týmto problémom nesúvisí; súvislosť vidia iba tí, ktorí chcú odvádzať pozornosť od aktuálnych politických problémov. Čo je teda príčinou politického extrémizmu na Slovensku podľa Marušiaka? Politológ hovorí o „odcudzení voličov od politických elít“ a o tom, že „mladí ľudia majú podstatne horší štart do života, ako mali generácie pred nimi [...] Dnešné elity nemôžu toho veľa ponúknuť“. A to sme už vôbec nohovorili o prepojenosti politiky s korupciou. (Havrľová, Denisa: Rozhovor s politológom Marušiakom: Posun kradikálnej pravici je trendom. Aktuálne.sk, 15.05.2016.) Skratka: „Inklinácia k silám, spochybňujúcim demokraciu, vyplýva aj z celkového pocitu prehry a neúspechu.“ (Havrľová, Denisa: Rozhovor s politológom Marušiakom: Posun kradikálnej pravici je trendom. Aktuálne.sk, 15.05.2016.) Marušiakov názor plne podporuje nedávny výskum Európskeho parlamentu, ktorý v roku 2016 konštatoval, že na Slovensku až 63% mladých ľudí (16-30) sa cíti byť spoločensky marginalizovaným. (TASR správa, 14.05.2016) Nie je zaujímavé, že smerodajní predstavitelia vedeckého života, ani Marián Velšic, ani Juraj Marušiak vôbec nespomínajú vyučovanie dejepisu, ba čo viac, vidia základ problému úplne inde?

Možne je to preto, lebo historická veda je diskurzívnou vedou. Takýto diskurzívny charakter, žiaľ nikdy nebol integrálnou súčasťou vyučovania dejepisu na Slovensku, ani dnes nie je, ani pred rokom 1989 nebol. Neplatilo to ani v prvej Československej republike, a samozrejme žiadnu takúto tradíciu sme nezdedili ani z obdobia Maďarského kráľovstva pred rokom 1918. Na strane druhej však v moderných časoch poznáme na Slovensku až niekoľko pokusov o to, aby sme na Slovensku mali moderné vyučovanie dejepisu. Menšia skupina historikov sa už takmer jednu generáciu usiluje o to, aby sme mali tak moderné učebnice, ako aj moderný systém vyučovania dejepisu a to všetko na báze moderných didakticko-metodických prístupov. Táto skupina expertov dokázala spraviť mimoriadne veľké a dôležité kroky smerom k modernizácii učebníc, avšak ani oni nedokázali prelomiť betónový

val jednoučebnic, tj. systému, kde štát má monopol na jednu oficiálnu učebnicu dejepisu. Samozrejme, oficiálna argumentácia hovorí, že jednoučebnice majú hospodársky dôvod. V skutočnosti však ide o to, že tu máme viac ako storočnú tradíciu monopolizácie jedinej pravdy, či to bola pravda Maďarského kráľovstva, pravda čechoslovakistickej Československej republiky, pravda socialistického Československa alebo národná pravda modernej Slovenskej republiky. Možno to znie surovo, ale každému štátu záležalo na tom, aby jeho prava bola dávaná do úst žiakov.

A preto v našich učebniciach nie sú alternatívy, čo je horšie, súperenie historických naratívov v nich je prakticky vylúčené, dokonca priam nežiadúce. Cieľom pestovania historických vedomostí v tomto poňatí nie je nič iné, než jednoduché sprostredkovanie vždy aktuálnej pravdy hlavne prostredníctvom učebnic, keďže na učiteľov štát má menší vplyv. Napriek tomu, že historici vedia veľmi dobre, že hlavne v 20. storočí interpretácia takmer každej historickej udalosti je alebo môže byť silne diskutabilná, či už ide o slovenské dejiny, alebo ich súvislosti s maďarskými alebo českými dejinami, alebo ide o poňatie svetových vojen atď. A to som ešte nehovoril o interpretácii Slovenského štátu, alebo Slovenského národného povstania, alebo holokaustu – teda historických tém, ktoré sú de facto najaktuálnejšími témami, keď je reč o „extrémizme“.

Vo svojej úvahe sa zamerievam hlavne na slovenské pomery, aj keď musíme brať do úvahy širší európsky kontext, keďže sme svedkami podobných extrémistických tendencií v celej Európe, a vieme, že podobné pochybnosti o kvalite vyučovania dejepisu existujú aj v iných štátoch, a to nielen vo východnej Európe. Takže európsky kontext je relevantný. Juraj Marušiak súhlasí: „Trend posunu smerom k radikálnej pravici je rozšírený v celej Európe.“ (Havrľová, Denisa: Rozhovor s politológom Marušiakom: Posun kradikálnej pravici je trendom. Aktuálne.sk, 15.05.2016.)

Začiatkom riešenia situácie podľa môjho názoru môže byť také vyučovanie dejepisu a také učebnice dejepisu, ktoré sú problémovo orientované. Multiperspektivita a kritická analýza orientovaná na pestovanie historických spôsobilostí, metodicky založená na cvičeniach a na položení cielených otázok a úloh – skrátka toto ja považujem za správnu cestu smerom ku kvalitnejšiemu vyučovaniu dejepisu. A k tomu všetkému samozrejme treba pridať aj morálnu dimenziu, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou školského vyučovania. Moderné a demokratické Slovensko potrebuje učiteľov dejepisu, ktorí si uvedomia, že v rámci vyučovania dejepisu, tj. tak v praxi učiteľov, ako aj v učebniciach tie najdôležitejšie témy sú cena ľudského života a hodnoty slobodnej a demokratickej spoločnosti.

Ladislav György: *Slovenčina a slovensko-maďarská dvojazyčnosť*. Banská Bystrica: FF UMB – Belianum, 2017. 208 s. ISBN 978-80-557-1274-1

Sándor János Tóth

Recenzovaná publikácia je vítaným odborným prínosom do sociolingvistiky v slovensko-maďarskom kontexte. Dielo je výstupom projektu VEGA č. 1/0551/16 *Hybridita v jazyku, texte a translácii*.

Monografiu je možné zaradiť do prúdu výskumov podobnej tematiky¹ a je teoreticky, metodicky i prakticky fundovaná predchádzajúcimi výskumami autora, ktoré publikoval o danej problematike.

Základ práce tvorí množstvo príkladov a údajov z empirického výskumu, ich znázornenie je však prehľadné, zhromaždené čísla nezaťažujú čitateľa, lebo vyše 55 tabuliek a 7 rozsiahlych príloh napomáha pochopeniu zložitých korelácií výsledkov sociolingvistického výskumu.

Kniha je obsahovo štruktúrovaná do piatich základných kapitol. Autor syntetizuje vo východiskovej kapitole teoretické stránky slovensko-maďarskej dvojazyčnosti, jazyka a identity, resp. dynamiky hovorenej komunikácie. V druhej kapitole jasne vymedzuje ciele a metodiku výskumu, profiluje respondentov a charakterizuje terén, s ktorým pracuje – v ktorom uskutočňuje výskum. Zhrnutie typologickej komparácie slovenského a maďarského jazyka je už prepojením na tretiu kapitolu, v ktorej sa stretávame s konkrétnymi výsledkami výskumu interferencie štruktúrnych prvkov daných jazykov. Ide o fonologické, morfológické a syntaktické javy, ktoré sa vyskytujú v každodenných komunikačných situáciách v dvojazyčnom prostredí. Štvrtá kapitola je venovaná najnápadnejším javom bilingvizmu: prepínaniu kódov. Piata časť sleduje mimojazykové faktory používania slovenského a maďarského jazyka a ich vplyv na identitu bilingvistov. Táto časť knihy je obohatená výpoveďami respondentov, ktoré svedčia o citlivom prístupe k jazyku zo strany občanov žijúcich v dvojazyčnom prostredí. Ich originálne výroky sú poučnými ukázkami toho, aké zložité jazykové situácie môžu vzniknúť a nakoľko je potrebný ich všestranný rozbor. Rozsiahlejšie úryvky lingvistického prepisu analyzovaných diskurzov sa nachádzajú v prílohách.

1 Napr. Uhrinová, A. – Tušková, T. – Tóth S. J. – Žiláková, M.: *A nyelvi másság dimenziói Tótkomlóson. In: Kisebbségnek interetnikus kontaktzónában – Csehek és szlovákok Romániában és Magyarországon*. Ed.: Jakab Albert Zsolt, Peti Lehel. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, 2010. s. 109–147.; Uhrinová, A.: *Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011.; Tušková, T.: *Slovenský jazyk v univerzitnom bilingválnom prostredí*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2016.; Tušková, T.: *Záverý k výskumu v kruhu študentov slovakistiky v Maďarsku*. In: *Jazyk a jazykoveda v súvislostiach*. Eds. Orgoňová, Oľga – Bohunická, Alena – Múcsková, Gabriela – Muziková, Katarína – Popovičová Sedláčková, Zuzana. Bratislava: FF UK, 2017. s. 629–635.; Uhrinová, A.: *K používaniu slovenského jazyka v Maďarsku*. In: *Eruditio-Educatio*, 2017/2. Komárno: PF UJS. s. 25–32.

V závere sa uvádza systémový prierez analyzovaného dvojjazyčného prostredia vzhľadom na vnútrojazykové i spoločenské faktory používania slovenského a maďarského jazyka.

I keď autor v úvode svojej publikácie uvádza, že monografia si nekladie za cieľ do krajnosti vyčerpať problémy, ktoré sú predmetom uvádzanej tematiky, prezentovaný materiál prispieva k spoznaniu dynamiky jazyka v prostredí, kde sa vyskytujú rôzne etnické relácie. Najdôležitejším prínosom knihy – popri skutočnosti, že predmetom výskumu bolo používanie slovenčiny (teda väčšinového jazyka) v kontexte slovensko-maďarskej dvojjazyčnosti na Slovensku – je aj to, že čitateľ sa dozvedá, ktoré sú faktické príčiny (často netolerovanej) jazykovej inakosti. Preto odporúčame novú publikáciu PhDr. Ladislava Györgya, PhD. nielen pre univerzitné a vedecké prostredie, ale aj pre širokú verejnosť.

Miroslava Kyseľová – Martina Ivanová: *Medzi konaním a dianím. Sémantické aspekty verba a valencia*. Prešov: FF PU, 2017. ISBN 9788055519081

Martina Ivanová: *Modálnosť a modálne verbá v slovenčine*. Prešov: FF PU, 2017. ISBN 9788055519061

Sándor János Tóth

Na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity sledujeme popri bohatej lexikologickej¹ publikačnej činnosti pozoruhodnú tvorbu v súvislosti so slovesami. Práca autoriek na týchto témach nestojí bez tradície, vyrástli z klasifikačnej analýzy slovíes M. Sokolovej,² boli ovplyvnené valenčnou teóriou³ a dlho sme listovali vynikajúcu kapitolu M. Ivanovej o modálnosti⁴, ktorá je nateraz rozšírená do knižnej podoby. Súčasný výskum slovesa zaberá aj kognitívny smer.⁵ Teoretické úvahy o týchto vedeckovýskumných sférach sa pravidelne pretraktujú do vysokoškolských učebníc nového, živého charakteru. Učebnice⁶ čerpajú príklady zo živých komunikátov a korpusov, čo je veľká výhoda oproti staršiemu príkladovému materiálu z beletrie. Ukazuje sa, ktoré sú naozaj typické, zaužívané vety a kolokácie v slovenčine a študentom sa podáva analýza reálnej, hovorenej slovenčiny.

Recenzované knihy sa zaoberajú dvoma čiastkovými oblasťami z nekonečnej témy slovíes a zaraďujú sa do koncepcnej línie publikačného rastu, ktorý má vedecký i praktický prínos. Autorky vymedzujú tie témy, ktoré potrebujú moderné a aktualizované vysvetlenie v slovenskej lingvistikе. Opierajú sa o jazykovednú tradíciu slovanských krajín a integrujú aj diela z anglosaskej odbornej literatúry. Používajú internacionálnu odbornú terminológiu, čo je pochopiteľnou snahou o jednotu a jednoznačnosť, avšak pojem *sloveso* je stále zrozumiteľnejším termínom pre širšiu verejnosť (do tejto kategórie patria aj študenti PF UJS) ako *verbum*. Grafické znázornenie súvislostí pomáha čitateľovi pochopiť komplikovanejšie súvislosti – a tých nie je málo. Sloveso ako centrum vety je najvšestrannejším slovným druhom a nielen z tvarovej stránky. Svojim významom ovplyvňuje štruktúru vety, svojou modálnosťou citlivo dotvára predikáciu. Akčnosť a procesnosť slovíes doložia empirické výskumy o zámernom a nezámernom konaní. Podrobnejšie sa analyzujú verbá označujúce atmosferické procesy, ich valencia sa výrazne odlišuje od jazykového obrazu týchto javov v maďarskom jazyku.

1 Gavurová, M.: *Skratka ako lexéma. Abreviačná motivácia v lexike*. Prešov: FF PU, 2013.; Ološtiak, M. – Ivanová, M.: *Kapitoly z lexikológie. Lexikálna syntagmatika a viacslovné pomenovania*. Prešov: FF PU, 2013.;

Ološtiak, M. (Ed.): *Viacslovné pomenovania v slovenčine*. Prešov: FF PU, 2015.; Ološtiak, M. (Ed.): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: FF PU, 2015.

2 Sokolová, M.: *Sémantika slovesa a slovesný rod*. Bratislava: VEDA, 1993.; Sokolová, M.: *Kapitoly zo slovenskej morfológie*. Prešov: Slovacontact, 1995.

3 Ivanová, M.: *Valencia statických slovíes*. Prešov: FF PU, 2006.; Ivanová, M. – Sokolová, M. – Kyseľová, M. – Perovská, M.: *Valenčný slovník slovenských slovíes na korpusovom základe*. Prešov: FF PU, 2014.

4 Ivanová, M.: Modálne relátory v slovenčine. In: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny* (Ed. Dolník, J.). Bratislava: VEDA, 2010. s. 218–264.

5 Kyseľová, M. – Ivanová, M.: *Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky*. Prešov: FF PU, 2013.

6 Ivanová, M.: *Syntax slovenského jazyka*. Prešov: FF PU, 2011. 2016.

Predstavené výstupy projektov VEGA 1/0739/15 *Kognitívne a pragmatické aspekty fungovania gramatických štruktúr s verbom*, resp. VEGA 1/0099/15 *Personálna a sociálna deíxa v slovenčine (človek v jazyku, jazyk v človeku)* vychádzajú v sérii *Opera Linguistica* s umeleckým dizajnom (Obrázok na obálke: Richard Pazera, grafický dizajn: Silvia Vargová) na vysokej úrovni, ktorý je verným a štýlovým odrazom náročného vedeckého obsahu.

Vörös Ferenc: *Kárpát-medencei történeti családnévtasz.* Pozsony: Kalligram, 2017.

Anna Divičanová – Ján Chlebnický – Tünde Tušková – Iveta Valentová: *Komlóšske priezviská.* Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2017.

Tamás Török

Rozhodli sme sa jednotne recenzovať uvedené publikácie nielen preto, lebo vyšli v tom istom roku a tematicky sa dotýkajú slovensko-maďarských súvislostí v oblasti onomastiky. Príčinou netradičného typu recenzie je aj ich koncepcná prepojenosť kartografického spracovania údajov. Mapa je najviac názorným prostriedkom orientácie vo veľkom množstve dát pre recenzenta, ale veríme, že aj pre ostatných čitateľov. Tieto farebné a technicky na vysokej úrovni vypracované prílohy boli prvé strany, kde sa nám ponúkali knihy otvoriť. Až potom sme sa prehĺbili do čítania opisov, komentárov, vedeckých a vedecko-popularizačných štúdií, ktoré tvoria jednotlivé kapitoly kníh. Obe knihy sú ďalšími opusmi sérií, zapadajú do pevne vypracovanej edičnej koncepcie, ktorá je výsledkom vyzretej práce výskumníkov.

Autor Ferenc Vörös publikoval atlasy, ktoré sú založené na veľkej databáze. Z elektronicky spracovaných a korelovaných údajov vždy vyberá autor najzaujímavejšie výseky, tentokrát historické aspekty vývoja priezvisk: súčasné Maďarsko vs. Uhorsko v 18. storočí (po usídlení národností na Dolnej zemi, ale pred veľkou migráciou a urbanizáciou vyplývajúcou z industrializácie).

Historický atlas je párom a pokračovaním Malého maďarského atlasu priezvisk,¹ ktorý vyšiel v roku 2014. Základ databázy tvorí Conscriptio Regnicolaris z r. 1720, ktorý aj podľa dnešného verejnosprávneho členenia poskytuje náhľad na celok dnešného Slovenska, ako aj na jednotlivé regióny: burgerlandský región Rakúska, podkarpatský Ukrajiny, región Partium Rumunska, vojvodinský Srbska, regióny Chorvátska a Slovinska susediace s dnešným Maďarskom. Pomocou geoinformačného softvéru autor vytvoril vektorové grafické kartogramy. Úkazové mapy atlasu ponúkajú okrem odpovedí na lingvistické, jazykovo-historické, etymologické, kontaktologické problematiky aj podrobnejšie odpovede na početné otázky dejín populácie, jazykovo-etnické, migračné atď. Historický atlas priezvisk Karpatskej kotliny má za cieľ predstaviť priestorové rozvrstvenie početného stavu osobných mien Uhorského kráľovstva zo začiatku 18. storočia na mapách.

Autorský tím Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku vydal druhý diel výsledkov výskumného projektu smerujúceho na slovenské priezviská v Maďarsku. Po početných štúdiách² boli knižne spracované najprv čabianske priezviská.³ Recenzovaná práca sleduje témy kapitol svojho predchodcu s malými modifikáciami.

1 Vörös Ferenc: *Kis magyar családnévtasz.* Pozsony: Kalligram, 2014.

2 Ján Chlebnický: Slovenské priezviská troch dolnozemských slovenských osád. In: *Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí.* Békešská Čaba: Výskumný ústav CSSM. 2013. 141–156.; Anna Divičanová: Príčiny odlišnosti priezvisk v slovenských osadách v Maďarsku. In: *Jazykovedné štúdie XXIX.*, 2011. 50–61.

3 Anna Divičanová – Ján Chlebnický – Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová – Iveta Valentová: *Čabianske priezviská.* Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2015.

Najrozsiahlejšiu časť tvorí etymologický slovník, kde čitateľ môže vyhľadať pôvod svojho priezviska. Samozrejme, autori spracovali aj historické pozadie a predstavili skúmanú lokalitu. Osobitnú štúdiu si zaslúžili vymiznuté priezviská a odkaz priezvisk pre ďalšie generácie z aspektu zachovania svojej identity.

Obe knihy odporúčame záujemcom o identitu, o jazykových stopách historickej migrácie v rámci Uhorska aj študentom slovakistiky v dvojjazyčnom prostredí, ktorí si vybrali onomastickú tému na seminárnu alebo záverečnú prácu.

Mgr. Csiba Balázs

Univerzita Komenského
Katedra archívnicva a PVH
Filozofická fakulta
Univerzita J. Selyeho v Komárne
Pedagogická fakulta
Katedra histórie
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: csibab@ujvs.sk

Doc. PhDr. Soňa Gabzdilová, CSc.

Centrum spoločenských a psychologických
vied SAV
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
UPJS
Filozofická fakulta
Katedra histórie
Moyzesova 9
SK-040 59 Košice
e-mail: sona.gabzdilova@gmail.com

Ing. Pavol Makovický, PhD.

Univerzita J. Selyeho v Komárne
Pedagogická fakulta
Katedra biológie
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: makovickyp@ujvs.sk

Doc. RNDr. Milan Margetin, PhD.

Slovenská poľnohospodárska univerzita
v Nitre
Fakulta agrobiológie a potravinových
zdrojov
Katedra špeciálnej zootekniky
Tr. A. Hlinku 2
SK-949 76 Nitra
e-mail: milan.margetin@uniag.sk

Mgr. et Mgr. Ladislav Moravík, DiS.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej
práce sv. Alžbety Bratislava, n.o.
Fakulta ošetrovateľstva a sociálnej práce sv.
Ladislava, Nové Zámky
Slovenská ul. 11/A
SK-940 34 Nové Zámky 1
e-mail: l.moravik@gmail.com

doc. PaedDr. Šenkár Patrik, PhD.

Univerzita J. Selyeho v Komárne
Pedagogická fakulta
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: senkarp@ujvs.sk

Dr. Tóth Sándor János, PhD.

Univerzita J. Selyeho v Komárne
Pedagogická fakulta
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: toths@ujvs.sk

PaedDr. Török Tamás, PhD.

Univerzita J. Selyeho v Komárne
Pedagogická fakulta
Katedra maďarského jazyka a literatúry
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: torokt@ujvs.sk

Dr. habil. Vajda Barnabás, PhD.

Univerzita J. Selyeho v Komárne
Pedagogická fakulta
Katedra histórie
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: vajdab@ujvs.sk

prof. PaedDr. Eva Vitézová, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave
Pedagogická fakulta
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Hornopotočná 23
SK-918 43 Trnava
e-mail: eva.vitezova@truni.sk

Od mája 2018 (13. ročník, 1. číslo) *Eruditio – Educatio* je registrovaný a databázovaný ako Open Access Journal v medzinárodnej databáze *Central and Eastern European Online Library* (CEEOL) [<https://www.ceeol.com/>].

Since January 2018 (Vol. 13, Issue No. 1) the *Eruditio – Educatio* is accessible as an Open Access Journal, and it can be browsed by title, by author and by scientific subject in the *Central and Eastern European Online Library* (CEEOL) at [<https://www.ceeol.com/>].

2018 májusa (13. évfolyam 1. szám) óta az *Eruditio – Educatio* mint Open Access Journal elérhető és kereshető cím, szerző és tudományterület alapján a *Central and Eastern European Online Library* (CEEOL) nemzetközi adatbázisban [<https://www.ceeol.com/>].

Redakčné postupy a autorské práva / Editorial and Copyright Policy / Szerkesztői és szerzői jogi tudnivalók

Eruditio – Educatio publikuje len rukopisy vysokej vedeckej kvality, ktorá je zabezpečená striktnými evalvačnými postupmi členov Vedeckej redakčnej rady, ktorí hodnotia rukopisy podľa dopredu určených kritérií.

Only manuscripts with high standards of scientific quality are published in *Eruditio – Educatio*. This is ensured by subjecting each paper to a strict assessment procedure by members of the Academic Editorial Board.

Az *Eruditio – Educatio* csak magas tudományos színvonalú kéziratokat fogad el és közöl, aminek biztosítéka az, hogy a tudományos szerkesztőbizottság a tanulmányokat meghatározott kritériumok szerint értékeli.

Odborní recenzenti / Reviewers

Dr. habil. Kornélia Horváth, PhD.; Dr. habil. Julianna Lőrincz, PhD.; PaedDr. Melinda Nagy, PhD.; Prof. Dr. Béla Pukánszky, DSc.; PaedDr. Terézia Strédl, PhD.; Dr. Sándor János Tóth, PhD.; Dr. habil. Barnabás Vajda, PhD.

Ďakujeme nášmu kolegovi, Sándorovi Jánosovi Tóthovi jeho dlhoročnú prácu, ktorú vyvíjal ako jazykový lektor v prospech nášho vedeckého časopisu.

Redaktori si vyhradzujú právo nezvereniť rukopis ktorý nezapadá do vedeckého profilu časopisu Eruditio – Educatio. Autor rukopisu si zoberie na vedomie, že poslaním príspevku do redakcie Eruditio – Educatio autorské práva rukopisu prejdú na vedeckú edičnú radu Eruditio – Educatio, t. j. k dodatočnej publikácii rukopisu je potrebný písomný súhlas šéfredaktora Eruditio – Educatio. Podrobnejšie informácie ohľadne autorských práv a redakčných postupov sú dostupné na webovej stránke časopisu: <http://e-eruditio.ujs.sk>

The editors have the right to reject any manuscripts without justification if it does not fit into the policy of EE. By submitting a paper to the Eruditio – Educatio, the Author acknowledges that the copyright of his/her paper thereafter belongs to the Editorial Board of the Eruditio – Educatio. Any further publishing of the paper requires a prior written consent of the Editorial Board of the Eruditio – Educatio, represented by the Editor-in-Chief. Further details on the Editorial and Copyright Policy of Eruditio – Educatio are at <http://e-eruditio.ujs.sk>

A folyóirat szerkesztői fenntartják a jogot, hogy a benyújtott kéziratot elutasítsák, ha az nem illik a folyóirat profiljába. A szerző azáltal, hogy kéziratát benyújtja az Eruditio – Educatiónak, elfogadja, hogy a szerzői jogok az Eruditio – Educatio tudományos szerkesztőbizottságát illetik, így a kézirat másodlagos publikálásához az Eruditio – Educatio szerkesztőségét képviselő főszerkesztő írásos engedélyre szükséges. A további szerkesztői és szerzői jogi tudnivalók megtalálhatók az Eruditio – Educatio honlapján: <http://e-eruditio.ujs.sk>

Eruditio – Educatio · Vedecký časopis Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne · vychádza 4x ročne · Vydáva Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho (Komárno) · IČO 37 961 632 · Adresa redakcie: Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho, Bratislavská 3322, SK-945 01 Komárno, P.O.Box 54 · Tel.: +421-35-3260-829 · E-mail: nagyp@ujvs.sk · Redakčná asistentka: Mgr. Ing. Beata Nagyova · Obal a tlačiarenská príprava: Attila Téglás – TAMM · Tlač: Grafis Media, s.r.o. Gaštanový rad 4525/1A, 92901 Dunajská Streda · ISSN 1336-8893 · EV 2179/08 · Máj 2018

<http://pf.ujvs.sk/hu/tudomany/publikaciok/eruditio-educatio.html>

Náklad: 100 ks · Periodikum je nepredajné.

Eruditio – Educatio · Research Journal of the Faculty of Education, J. Selye University in Komárno · Published 4 times a year · Published by the Faculty of Education, J. Selye University (Komárno) · Reg. no. 37 961 632 · Editorial adress: Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho, Bratislavská 3322, SK-945 01 Komárno, P.O.Box 54 · Tel.: +421-35-3260-829 · E-mail: nagyp@ujvs.sk · Editorial assistant: Mgr. Ing. Beáta Nagy · Cover design and preparation for printing: Attila Téglás – TAMM · Printed by Grafis Media, s.r.o. Gesztenyefa sor 4525/1A, 929 01 Dunaszerdahely · ISSN 1336-8893 · EV 2179/08 · May 2018

<http://e-eruditio.ujvs.sk>

Number of copies: 100 · Periodical not for sale.

Eruditio – Educatio · A Selye János Egyetem Tanárképző Kara tudományos folyóirata · Megjelenik évente négy alkalommal · Kiadja a Selye János Egyetem Tanárképző Kara (Komárom) · IČO 37 961 632 · A szerkesztőség címe: Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho, Bratislavská 3322, SK-945 01 Komárno, P.O.Box 54 · Tel.: +421-35-3260-829 · E-mail: nagyp@ujvs.sk · Szerkesztőségi munkatárs: Mgr. Ing. Nagy Beáta · Borító és nyomdai előkészítés: Téglás Attila – TAMM · Nyomta: Grafis Media, s.r.o. Gesztenyefa sor 4525/1A, 929 01 Dunaszerdahely · ISSN 1336-8893 · EV 2179/08 · 2018. május

<http://pf.ujvs.sk/hu/tudomany/publikaciok/eruditio-educatio.html>

Példányszám: 100 · A kiadvány nem árusítható.

